

Irena PEJIĆ

ODABIR GRAĐE
ZA DIGITALIZACIJU PERIODIKE
KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG
FAKULTETA U SARAJEVU

Niz: Varia - 3
Urednik: Darko TOMAŠEVIĆ
Lektura: Marija ZNIKA
Korektura: Oliver JERKOVIĆ
Priprema za tisak: Darko TOMAŠEVIĆ
Recenzent: Senada DIZDAR
Tisak: CPU Printing company d.o.o., Sarajevo
Naklada: 200 komada
Izdavač: Katolički bogoslovni fakultet Univerziteta u Sarajevu

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

001.8:[378.096:27(075.8)]

TOMAŠEVIĆ, Darko

Metodološke upute za pisane radove na teološkim učilištima /
Darko Tomašević. - Sarajevo : Katolički bogoslovni fakultet ; Zagreb : Glas
Koncila, 2014. - 116 str. : graf. prikazi ; 21. - (Niz Varia ; 1 / Katolički bogoslovni fakultet)

Bibliografija: str. 115.

ISBN 978-9958-747-39-7

COBISS.BH-ID 20946950

Irena PEJIĆ

**ODABIR GRAĐE
ZA DIGITALIZACIJU
PERIODIKE
KATOLIČKOG
BOGOSLOVNOG
FAKULTETA U SARAJEVU**

Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet
2016.

Mojim roditeljima!

SADRŽAJ

PREDGOVOR	9
UVOD	11
POPIS KRATICA	15
1. RELEVANTNA LITERATURA I TEORIJSKI FOKUS	17
2. KRATAK OSVRT NA RAZVOJ PERIODIKE U BOSNI I HERCEGOVINI	24
2.1. Katolička periodika	30
3. KRATAK OSVRT NA NASTANAK I RAZVOJ KNJIŽNICE KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG FAKULTETA U SARAJEVU	33
3.1. Knjižnica danas	37
4. DIGITALIZACIJA	41
4.1. Digitalni dokument i virtualna stvarnost	43
4.2. Originalni primjerak i/ili digitalni oblik	52
4.3. Bosna i Hercegovina i digitalni progres	56
5. ODABIR GRAĐE PRI DIGITALIZIRANJU PERIODIKE	64
5.1. Uvodna razmatranja	64
5.2. Optimizam sveobuhvatne digitalizacije vs potreba za odabirom građe	68
5.3. Komunikacija i kooperacija digitalnih projekata	72
5.4. Faktori koji uvjetuju odabir periodične građe (ciljevi i kriteriji)	79
5.4.1. Ciljevi digitaliziranja	80
5.4.2. Kriteriji digitaliziranja	92
5.5. Predlaganje	96

5.5.1. Učestalost korištenja	97
5.5.2. Fizičko stanje	104
5.5.3. Digitalni projekti – prošli, trenutni i planirani	106
5.6. Procjenjivanje	117
5.6.1. Opis atributa	118
5.6.1.1. Učestalost potraživanja	118
5.6.1.2. Autorsko pravo	119
5.6.1.3. Vrijednost	123
5.6.1.4. Identificiranje s institucijom	125
5.6.1.5. Stupanj zanimljivosti	126
5.6.1.6. Metapodaci	128
5.6.1.7. Kompletiranost	134
5.6.2. Procjene atributa	135
5.6.2.1. Procjena atributa učestalosti potraživanja	135
5.6.2.2. Procjena atributa autorskog prava	137
5.6.2.3. Procjena atributa vrijednosti	140
5.6.2.4. Procjena atributa identificiranja s institucijom	144
5.6.2.5. Procjena atributa stupanja zanimljivosti	146
5.6.2.6. Procjena atributa metapodataka	148
5.6.2.7. Procjena atributa kompletiranosti	150
5.6.3. Tablični prikaz	157
5.7. Određivanje prioriteta	161
6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	172
BIBLIOGRAFIJA	180
KAZALO OSOBA	190
KAZALO POJMOVA	192

PREGLED TABLICA

Tablica 1.	63
Tablica 2.	112
Tablica 3.	113
Tablica 4.	137
Tablica 5.	140
Tablica 6.	142
Tablica 7.	144
Tablica 8.	146
Tablica 9.	148
Tablica 10.	150
Tablica 11.	156
Tablica 12.	154
Tablica 13.	160
Tablica 14.	163
Tablica 15.	165
Tablica 16.	167
Tablica 17.	168
Tablica 18.	169

PREDGOVOR

Izdavanje svake knjige autoru je velika radost jer su njegov rad, napor i predanje napokon u neku ruku nagrađeni. I ne samo da radost obuzima autora nego bi trebala obuzimati i svakog istinskog ljubitelja znanja. A znanje je ono što svaka visokoškolska ustanova promiče, a tako i izdavač ove knjige – Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu.

U središtu je svake visokoškolske ustanove knjižnica i njezino knjižno blago koje čuva mudrost ukoričenu u knjige. I tu mudrost i znanje prenosi kasnijim naraštajima. To je poklad za budućnost. Stoga je knjiga koja vam je u rukama još jedan u nizu čuvara i promotora znanja i ljudske mudrosti koja svoj izvor ima u Božjoj mudrosti.

Autorica Irena Pejić svojom knjigom pokazuje važnost knjižice Katoličkog bogoslovnog fakulteta te brigu za njezin razvoj i napredovanje prema sve većim zahtjevima modernog informatičkog doba. Potreba digitalizacije zadaća je koja stoji pred svakom visokoškolskom ustanovom jer se njome pomaže korisnicima knjižnice, u prvom redu studentima i istraživačima, da lakše dođu do građe koja im je potrebna za znanstveno istraživanje i usavršavanje.

Knjižnica Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu svojim je knjižnim fondom čuvarica nacionalnog i vjerskog blaga Bosne i Hercegovine i svaki napor u njezinu poboljšanju i većoj dostupnosti zaslužuje pohvalu. Stoga, iskrena zahvala Ireni na predanom radu u knjižnici Katoličkog bogoslovnog fakulteta i njezinu nastojanju da knjižnica ali i cijeli Fakultet bude istaknuti promotor znanja.

Darko Tomašević
dekan KBF-a

UVOD

Digitalizacija tiskane građe postaje sve zastupljeniji dio bibliotečnog djelovanja. S jedne strane kao dio nacionalnih projekata s ciljem zaštite i očuvanja nacionalne kulturne baštine, ali i s druge strane u obliku različito motiviranih lokalnih projekata pojedinih institucija, kojima se najčešće želi riješiti određeni problem u opsluživanju primarnih korisnika i olakšati pristupanje određenoj građi. Postalo je jasno da, ako se digitalizacijom takvi problemi mogu riješiti, princip opsežnog digitaliziranja cjelokupne građe redom, odjednom nije idealno rješenje. Na taj se način produbljuje problem nastanka nepreglednih sadržaja. Gubljenje korisnika u „šumi nerelevantne građe“ za čije je pretraživanje i procjenjivanje potrebno mnogo vremena, postaje sve očitiji problem znanstvenih istraživanja. Stoga, pitanje kako iz cjelokupnog fonda izdvojiti onu građu koja će opravdati ulaganja u njezinu digitalizaciju, postaje dio aktivnih promišljanja svakog procesa digitaliziranja bez obzira na njegovu opsežnost. U radu koji slijedi pokušat će se razložiti i pokazati što sve podrazumijeva opravdanost izdvajanja te na taj način prioritetiziranje određene građe.

U izboru prioriteta procesa digitalizacije bibliotečni djelatnici trebali bi imati jednu od glavnih uloga. Njihov doprinos u definiranju korisničkih skupina, vrste građe i ukupnih problema koji priječe optimalno funkcioniranje biblioteke, ali i ostalih faktora koji čine dio umreženih, međuovisnih kriterija selektiranja, iznimno je značajan. Oslanjajući se na postignuti uspjeh i rezultate projekata iz regije (digitalni arhiv Infobiroa Mediacentra u Sarajevu, Hrvatska kulturna baština, Digitalna narodna biblioteka Srbije), ali i šire (Nacionalni program digitalizacije novina SAD-a [The National Digital Newspaper Program NDNP]), rad predstavlja razlaganje početne faze digitalizacije na nizu postavki – pitanja, te se ne bavi neposredno problemima onih etapa koje slijede, točnije tehničkim prijenosom i postdigitalnom obradom. Pri tome, sadr-

žaj će biti uže orijentiran na pitanja odabira periodične građe kao iznimno važnog izvora sustavnih proučavanja.

Osnovni cilj rada je dati prijedlog prioriternih jedinica građe za proces digitalizacije periodične građe Knjižnice Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu,¹ koristeći shemu odlučivanja, u obliku definiranih pitanja, u vidu općih preporuka istaknutih projekata za odabir građe uopće. Radom u cjelini također se želi upozoriti na važnost i kompleksnost odabira pri digitaliziranju te skrenuti pozornost na nužnost detaljne i potpune analize građe koja se razmatra. Dakle, radom će se sažeti postavke koje čine proces izbora prioriternih jedinica građe za digitalizaciju i provjeriti njihova primjenjivost na periodičnoj građi u Knjižnici KBF-a u Sarajevu. Ovaj vid skretanja pozornosti na važnost selekcije smatra se prikladnim načinom uvoda u ozbiljniju organizaciju digitalnih sadržaja, čime se olakšava rad krajnjih korisnika.

Rad se velikim dijelom oslanja na opće smjernice za odabir građe koje su izradile, u obliku preporuka vlastitih projekata, s ne samo teorijskim postavkama već i istraživačkim provedbama, eminentne organizacije: Nacionalna inicijativa za umreženu kulturnu baštinu – National Initiative for a Networked Cultural Heritage (NINCH) i Međunarodni savez knjižničarskih udruga i institucija – International Federation Library Association (IFLA). Ponuđenim postavkama u korištenim izvorima, o kojima će detaljnije biti riječ u sljedećem poglavlju rada (Razmatranja – teorijski fokus rada), pokušat će se pokazati kako su dosadašnji uspješni projekti digitalizacije periodike oblikovali do danas jednu, nestandardiziranu, ali svekoliko primjenjivu shemu u obliku niza pitanja. Nakon provedbe selekcije nad građom Knjižnice KBF-a bit će završen prvi korak pristupanju digitalizaciji cjelokupne periodike Knjižnice, u kojoj je opsluživanje periodičnim naslovima za sada otežano.

Uz primjere i rezultate iz dobre prakse rad se oslanja na kombinaciju kvalitativnih metoda: studiju slučaja i analizu sadržaja. Studija slučaja obuhvatit će rezultate manjih, ali i obilnijih pro-

¹ Dalje u radu koristit će se i kratica Knjižnica KBF-a.

jekata digitaliziranja tiskane građe, dok se analiza sadržaja odnosi na teorijske postavke nestandardiziranih pristupa odabiru tiskane periodike pri razmatranju za proces digitaliziranja. S ciljem praktičnih provedbi preporučenih postavki bit će korištene informacije dobivene razgovorom i anketiranjem korisnika Knjižnice KBF-a. Zatim, rad uključuje konzultiranje i rezultate anketa provedenih u Bošnjačkom institutu, Arhivu Bosne i Hercegovine, Gazi Husrevbegovoj biblioteci, Historijskom arhivu Sarajeva, Knjižnici Franjevačke teologije u Sarajevu, Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine, Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci Republike Srpske, Digitalnom arhivu Infobiro Mediacentra te Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine.² Također, rezultate analize stanja periodične građe u kartičnim i/ili online katalogima spomenutih institucija. Takve analize stanja odnose se na rezultate pretraživanja kartičnih kataloga i online kataloga nabrojanih institucija kako bi se utvrdilo i provjerilo koje naslove je moguće koristiti u spomenutim institucijama.

U strukturi rada izdvaja se sedam poglavlja. Nakon uvodnog poglavlja (1. Uvod) i prikaza korištene relevantne literature u drugom (2. Relevantna literatura – teorijski fokus), kroz treće poglavlje (3. Kratak osvrt na razvoj periodike u BiH) upućuje se na značaj periodične građe te objašnjava pojam „katolički tisak“, kojem pripada veliki dio periodike Knjižnice KBF-a. U četvrtom poglavlju (4. Kratak osvrt na nastanak i razvoj Knjižnice Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu) daje se kratak uvid u nastanak Knjižnice i njezinu organizaciju. U petom poglavlju (5. Digitalizacija) riječ je o razlozima zbog kojih se odlučuje digitalizirati tiskanu građu, točnije, o prednostima i manama elektroničkog oblika u odnosu na analogni. Najopsežnije – šesto poglavlje (6. Odabir građe pri digitaliziranju periodike) razmatra, korak po korak, praktičnu primjenu selekcije periodične građe kroz niz pitanja koja čine mrežu međuovisnih parametara. Pri tome se ističu 3 etape odabira: predlaganje, procjenjivanje i nizanje prioriteta. Zaključna

² Jedan dio istraživanja u Zemaljskom muzeju BiH nije proveden do kraja jer je u listopadu 2012. ta ustanova zatvorena za javnost.

razmatranja, u 7. poglavlju, sažimaju do tada postavljena pitanja i odgovore upućujući na primjenjivost definiranih općih pitanja na periodičnu građu.

POPIS KRATICA

DAMP	Digitalni arhiv mrežnih publikacija
FRBR	Funkcionalni zadaci bibliografskog zapisa
GBLP	Google Books Library Project
HATII	Humanities Advanced Technology and Information Institute
IA	Internet Archive
ICA	International Council on Archives
IFLA	International Federation Library Association
INO	Istarske novine online
ISBD(CR)	International Standard Bibliographic Description for Serials and Other Continuing Resources
KBF	Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu
NDNP	The National Digital Newspaper Program
NEH	National Endowment for the Humanities
NINCH	National Initiative for a Networked Cultural Heritage
NPO	National Preservation Office
NUK	Narodna i univerzitetna knjižnica Slovenije
RLG	Research Libraries Group
SEEDI	South-Eastern European Digitization Initiative
VKT	Vrhbosanska katolička teologija
WDL	World Digital Library

1. RELEVANTNA LITERATURA I TEORIJSKI FOKUS

Dosadašnji digitalni repozitoriji ukazuju da se interes za projekte čuvanja baštine i digitalizacije tiskanih novina ne smanjuje. Postoje mnogi digitalni arhivi periodične građe nacionalnih knjižnica, udruženih institucija, ali i samostalni projekti širom svijeta. Za istraživače našega podneblja svakako su značajni koraci i građa koju su dostupnom učinili projekti Digitalnog arhiva Infobiro Mediacentra u Sarajevu, Hrvatska kulturna baština i Digitalna narodna biblioteka Srbije. U Bosni i Hercegovini značajan korak digitaliziranju tiskane periodike učinio je Infobiro. Važnost se ogleda u činjenici da je to prvi digitalni arhiv tiskanih medija s prostora BiH te prvi pretraživi digitalni arhiv koji je digitalizirao istaknute periodične naslove kao *Bosanski prijatelj*, *Bosanska vila*, *Nada* i dr. Ta se građa nalazi u web odjeljku „Historijski arhiv“ čiji je pristup slobodan. Projekt Hrvatska kulturna baština, s ciljem šire dostupnosti i zaštite izvornika, nudi 20 naslova novina i časopisa iz 19. i 20. stoljeća, a Digitalna narodna biblioteka Srbije 32 naslova, sukladno principima otvorenog pristupa znanju i informacijama. Jedan od svjetskih vodećih projekata s iznimnim rezultatima na polju digitalizacije periodike je Nacionalni program digitalizacije novina SAD-a (The National Digital Newspaper Program, NDNP), koji je nastao partnerstvom Nacionalne zaklade za humanističke znanosti (National Endowment for the Humanities, NEH), Kongresne knjižnice i pojedinih državnih projekata, s ciljem poboljšanog pristupa američkim novinama iz perioda između 1836. i 1922. godine. Međunarodnu novinsku koaliciju (International Coalition on Newspapers, ICON), također je bitno spomenuti zbog uloge koju ima u povezivanju prošlih, sadašnjih i potencijalnih projekata digitalizacije povijesnih novina te je, zahvaljujući njihovim naporima, moguće na jednom mjestu sagledati i pristupiti digitalnim kolekcijama periodike iz cijelog svijeta – Argentine, Australije, Brazila, Meksika, Poljske, Danske te mnogih drugih zemalja.

Uz velik interes za digitalizaciju periodične građe širom svijeta, do sada još nije definiran standardizirani pravilnik za odabir ove vrste građe za digitaliziranje. Teorijska razmatranja i postavke na kojima će se bazirati ovaj rad zasnovani su na općim preporukama nekoliko eminentnih organizacija te na praktičnim primjerima uspješnih projekata digitalizacije periodike. Naime, jezgro bibliografije rada čine dva korpusa. U prvom, koji se detaljno bavi općom selekcijom, izdvajaju se naslovi: *The NINCH Guide to Good Practice in the Digital Representation and Management of Cultural Heritage Materials*, koji je osmišljen u kooperaciji Humanities Advanced Technology and Information Institute (HATII), University of Glasgow i The National Initiative for a Networked Cultural Heritage (NINCH); zatim, *Guidelines for Digitization Projects for Collections and Holdings in the Public Domain Particularly those Held by Libraries and Archives*, u organizaciji Međunarodnog saveza knjižničarskih udruga i institucija (International Federation Library Association, IFLA) i Međunarodnog arhivističkog vijeća (International Council on Archives, ICA) te rad *Digitalizacija*, autora Hrvoja Stančića. U drugom korpusu ističu se naslovi fokusirani na periodičnu građu: *Newspapers of the World Online: U. S. and International Perspectives: Proceedings of Conferences in Salt Lake City and Seoul, 2006.* u izdanju Međunarodnog saveza knjižničarskih udruga i institucija. U spomenutom djelu prikazane su pojedinosti, načini i konkretne provedbe u knjižnicama širom svijeta koje su pristupale selekciji periodike i njezinoj digitalizaciji, kao što su Nacionalna knjižnica Francuske, Čilea, Velike Britanije, Finske i nekoliko knjižnica u SAD-u. Slijede smjernice projekta Hrvatska kulturna baština; zatim, peto poglavlje naslova *Preserving Local Writers, Genealogy, Photographs, Newspapers, and Related Materials*, u kojem autorica Athena Jackson prikazuje bitne korake selekcije periodike 19. i ranog 20. stoljeća, te znanstveni rad autorice Maje Šojat Bikić, *Baštinski pristup digitalizaciji povijesnih novina: od povijesnih novina do digitalne zbirke sadržaja*, koja se fokusira na organizaciju digitalizacije revije *Svijet*. Iako se pristup

odabiru prioriteta u navedenoj literaturi razlikuje, svi ističu nužnost definiranja sljedećeg:

- definiranje cilja/ciljeva koji se žele postići
- određivanje vrijednosti razmatranih naslova
- utvrđivanje fizičkog stanja građe
- provjera autorskog i srodnih prava
- analize učestalosti i načina korištenja razmatranih naslova.

U vodiču Međunarodnog saveza knjižničarskih udruga i institucija istaknuta je nužnost da se odabir građe shvati kao niz mogućnosti, pri čemu preferiranje jednog u odnosu na drugi naslov/sadržaj ovisi o balansiraju između praktične potrebe i korisničkih zahtjeva za njim. Tako bi se selekcija prema spomenutom vodiču mogla svesti na definiranje odgovora na tri pitanja:

- „Traži“ li građa sama po sebi digitalizaciju? (Zbog mehaničke istrošenosti, nečitljivosti, nedovoljne dostupnosti i sl., u smislu stvaranja veće i bolje korisnosti.)
- Postoji li potreba za određenom građom? (Potreba u vidu učestale potražnje krajnjih korisnika za određenom građom.)
- Može li se građa digitalizirati? (U ovom pitanju sadržana su analiziranja autorskih prava, tehničkih i financijskih uvjeta koji određenoj instituciji stoje na raspolaganju.)¹

NINCH-ov vodič, ističući iterativnost u procesu odabira, naglašava kako je u proces izbora prioriteta potrebno krenuti od analize analognog primjerka, njegovih karakteristika te da nikada digitalizacija ne bi smjela biti rezultat trenutno raspoloživih sredstava za digitalizaciju i/ili određenog društvenog pritiska. Prema Vodiču, nakon definiranog cilja, potrebno je:

- utvrditi u kojoj mjeri i na koji način će digitalni oblik odgovarati postavljenom cilju

¹ Usp.: INTERNATIONAL FEDERATION OF LIBRARY ASSOCIATIONS AND INSTITUTIONS (IFLA) - INTERNATIONAL COUNCIL ON ARCHIVES, *Guidelines for Digitization Projects for Collections and Holdings in the Public Domain, Particularly those Held by Libraries and Archives*, draft version March, 2002., 11. <http://www.ifap.ru/library/book126a.pdf> (9. 8. 2015.).

- odrediti tko su krajnji korisnici i koje su njihove stvarne potrebe
- procijeniti mogu li se karakteristike analogne građe negativno odraziti na cjelokupni proces.²

Jednu od preglednih shema, kroz koju su sustavno provedena pitanja koja definiraju politiku i pravila odabira, dao je autor Hrvoje Stančić u tri faze: predlaganje, procjenjivanje i određivanje prioriteta. Odabir prioritete građe u ovom radu pratit će takvu strukturu – iz tri dijela:

Prvi korak: predlaganje – definiraju se odgovori na pitanja o:

- građi koja se neće razmatrati
- učestalosti korištenja građe koju se odluči razmatrati
- fizičkom stanju građe
- prethodnim digitalizacijama.

Drugi korak: korak procjenjivanja kroz koje se istražuju atributi³ pojedinačnih naslova analizirajući:

- učestalost korištenja
- autorsko pravo
- vrijednost
- identificiranje s institucijom
- stupanj zanimljivosti
- metapodatke
- kompletiranost godišta.

Treći korak: određivanje prioriteta

- Koristeći metodu višekriterijskog odlučivanja – metodu TOPSIS, na osnovi rezultata iz koraka procjenjivanja – definiše se redoslijed prioriteta.

U radu su, također, konzultirani rezultati i iskustva manjih, ali ne i manje važnih, projekata te znanstvenih izlaganja. Među

² Usp.: NATIONAL INITIATIVE FOR A NETWORKED CULTURAL HERITAGE - UNIVERSITY OF GLASGOW HUMANITIES ADVANCED TECHNOLOGY AND INFORMATION INSTITUTE, *The NINCH Guide to Good Practice in the Digital Representation and Management of Cultural Heritage Materials*, 2002., 31. <http://www.ninch.org/guide.pdf> (9. 8. 2015.).

³ Isto značenje se koristi pojam „karakteristike“.

onima koji potvrđuju kako problematika vezana uz odabir prioriteta postaje danas sve aktualnija, izdvajaju se radovi: *Digitisation of Old Newspapers in The National and University Library of Slovenia (NUK)*, autora M. Šavnik, T. Musek i S. Baždara, zatim rad Dragana Golubovića, *Experience of Infobiro Digital Archive in Digitization of BiH Press and Magazines*, prezentacija *New Life to Old Serials: Digitizing Back Volumes*, autorice Wendy Robertson koja govori o iskustvima digitalizacije novina u Knjižnici Univerziteta u Iowi. Među konferencijama i simpozijima izdvojena je Sedma SEEDI⁴ konferencija *The 7th SEEDI Conference Digitisation of Cultural and Scientific Heritage*, održana 17. i 18. svibnja 2012. u Ljubljani, na kojoj su razmatrani svi segmenti digitalizacije, od autorskih prava i pristupa digitaliziranoj građi, upravljanja i financijskih okvira projekata digitalizacije do predstavljanja primjera pojedinih institucija.

Rezultati odabira periodike pri digitalizaciji vidljivi su kroz projekte različitih institucija i predstavljaju korisnu, konzultiranu literaturu za rad. Iako pojedini koraci koji se preporučuju ne odstupaju previše, rezultati i iskustva se razlikuju, s obzirom na ciljeve, ali i vrstu institucije koja se zalaže za digitaliziranje. Važnost pojedinih kriterija i preporučenih koraka nije umanjena raznolikošću krajnjih rezultata selekcije periodike. Nacionalna knjižnica u Čileu se selekcijom ograničila, na primjer, na periodiku koja pokriva povijesna, društvena i politička događanja, a koja je jedinstveni izvor povijesnih sadržaja, te na reprezentativne članke iz područja književnosti i društvenih znanosti. Nacionalna knjižnica Francuske svojim projektom selekcije bira samo francuske naslove, postavljajući 1944. godinu kao granicu, uz mogućnost vremenskog pomicanja te granice za godinu dana svake sljedeće godine.

⁴ South Eastern European Digitization Initiative je međunarodna inicijativa za razvoj digitalizacije kulturne i znanstvene baštine u zemljama jugoistočne Europe radi okupljanja stručnjaka iz baštinskih i drugih ustanova uključenih u projekte digitalizacije i osiguravanje pristupa digitaliziranoj kulturnoj i znanstvenoj baštini, s posebnim naglaskom na primjene novih tehnologija. *Peta SEEDI konferencija* održana je u Sarajevu, 2010. godine.

Nacionalna knjižnica Velike Britanije, sudjelujući u više projekata digitalizacije novina kao suradnica, odabire najčešće građu s vremenski definiranim parametrima, na primjer – projekt The British Newspapers Project 1800-1900, kojim je digitalizirano 2 milijuna stranica britanskih naslova iz 19. stoljeća. Sveučilišna knjižnica u Splitu odabrala je vremensko i prostorno ograničenje: periodiku tiskanu u Splitu krajem 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća, točnije, od 1859. do 1941. godine. Iste odrednice selekcije uzima i Sveučilišna knjižnica u Istri projektom INO Istarske novine online. Manje obuhvatni projekti više se orijentiraju k tematskim „granicama“ u odabiru. Tako, hrvatski projekt digitalizacije revije *Svijet*, odabire teme vezane uz život u Zagrebu iz razdoblja 1926.-1936. (građa iz tog perioda im je na raspolaganju, bez dodatnih naručivanja). Izniman kritički osvrt digitalnih poduhvata dala je autorica Somaira Nabi kroz analizu slučaja Svjetske digitalne knjižnice (World Digital Library, WDL). Autorica analizirajući doprinos, sadržaje, formu dokumenata, tematske i vremenske granice projekta, ukazuje na značaj jednog od inicijatora do danas aktivnih projekata u radu World Digital Library: a Case Study. Kritičke procjene praćene teorijskim postavkama, na koje se poziva i autorica Nabi, moguće je konzultirati kroz prikaze i osvrte u djelu *Theorizing Digital Cultural Heritage: a Critical Discourse*.

Primjere digitalizacije pojedinih univerzitetskih knjižnica iz Bosne i Hercegovine, na žalost, nije moguće navesti. Fakulteti se do sada nisu odlučivali za digitaliziranje vlastitog fonda tiskane periodike. Razlozi su nedostatak financija, najvećim dijelom, kao i manjak stručnog kadra, kako navode bibliotekari. Dokazana hipoteza autora Radovana Vrane pri istraživanju digitalizacije građe visokoškolskih ustanova u Republici Hrvatskoj prema kojoj „knjižnicama visokoškolskih ustanova Sveučilišta u Zagrebu nedostaje sustavna potpora u organizaciji postupka digitalizacije građe koja se nalazi u fondovima tih knjižnica i njene organizacije u digitalne zbirke, te potpora razvoju usluga temeljenih na građi u digitalnom

obliku“⁵ može se potvrditi i na primjeru Bosne i Hercegovine. Uz to, u Bosni i Hercegovini usprkos činjenici da udjel informacijske i komunikacijske tehnologije u nastavi i u provedbi znanstvenih istraživanja raste, a time i potreba prikupljanja i organiziranja digitalnih sadržaja u ovoj vrsti knjižnica,⁶ ulaganja u ovaj segment nisu podržana od strane državnih organa te nije moguće graditi temeljnu infrastrukturu. Svjetski projekti digitalizacije na univerzitetima najvećim dijelom su dio opsežnih projekata na državnom i/ili međunarodnom nivou. Kao, na primjer, Univerzitet u Washingtonu, koji je sudionik velikog projekta Chronicling America. Oslonac za strukturu procesa digitaliziranja u BiH moguće je tražiti na primjerima nekoliko knjižnica koje su samostalno, a u većem broju slučajeva surađujući s drugim institucijama, vršile digitaliziranje vlastitog fonda tiskane građe. S takvim institucijama će dalje u radu kroz istraživanja biti uspostavljena suradnja.

⁵ Radovan VRANA, „Vidovi organizacije digitalizacije građe u knjižnicama visokoškolskih ustanova Sveučilišta u Zagrebu“, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 55 (2012.), 49.

⁶ Usp.: R. VRANA, „Vidovi organizacije digitalizacije“, 49.

2. KRATAK OSVRT NA RAZVOJ PERIODIKE U BOSNI I HERCEGOVINI

U kratkim crtama će se istaknuti značaj periodične građe te ukazati na pojam katoličkog tiska.

Periodične publikacije su oduvijek imale izniman utjecaj na ukupnu društvenu strukturu u kojoj su nastajale, ali i na promišljanja desetljećima kasnije. Novine tragaju za svim što predstavlja uobičajen, svakodnevni život u nekoj zajednici, koji zatim u potpunosti oslikavaju i organiziraju na način svojstven toj zajednici. Također, novine odražavaju duh vremena u kojem su nastale, ali ne samo to, već i otkrivaju sve aktivnosti koje se u zajednici odvijaju te nagovještavaju sve promjene koje će se u zajednici dogoditi.⁷ Njihova je uloga u društvenim zbivanjima višestruka, a vrijednost nezastarijevajuća zbog čega „one igraju u javnom životu naroda ulogu kakvu ne igra ni jedno drugo sredstvo te je njihov utjecaj snažan i mnogostruk“.⁸ Periodična građa, bilježeći priče jednog vremena i prostora, stvara riznicu uspomena različitih sadržaja i mjerodavne zapise povijesnih proučavanja. Često je predstavljena kao – „nezamjenjivi dokumenti koji osiguravaju živopisne priče o lokalnim mjestima, ljudima iz prošlih vremena i načina života“.⁹ Zanimljivo je uočiti sličnost novina i romana kroz višedimenzionalnost koja je svojstvena periodici. U periodičnu građu uključena je radnja, junaci, zlikovci, akcija; ona nas obavještava o svijetu smještajući one koje poznajemo i bliski su nam uz one koji to nisu. Ni jedan novinski tekst nije jednodimenzionalan, već istodobno

⁷ Usp.: Svjetlana MOKRIŠ, „Novine i njihova uloga u društvenoj zajednici“, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54 (2011.), 117.

⁸ Đorđe PEJANOVIĆ, *Štampa Bosne i Hercegovine 1850-1941* (Sarajevo: Svjetlost, 1949.), 7.

⁹ Margaret NAKIGANDA, „Strategies for Increased Access to Older Newspapers: the Experience of Makerere University Africana: Special Collection Section“, Hartmut WALRAVENS (ur.), *Newspaper Collection Management: Printed and Digital Challenges* (Munich: K.G. Saur, 2007.), 372.

obavlja više uloga, te je značaj periodike kao izvora informacija neosporan.¹⁰ Premda se ni danas, na početku trećeg tisućljeća, nije moguće pohvaliti potpunom odsutnošću cenzure i zaživljenom slobodom govora i pisanja, situacija je naspram drakonskih mjera prošlosti ipak povoljnija. Periodika se u praksi često izjednačava s pojmom tisk, koji zapravo podrazumijeva sve ono što je izašlo iz tiskarskih strojeva: raznovrsni materijal i na njemu tekst, crtež i sl. Tek se u najstriktnijem smislu tiskom označava samo dio periodike: listove, časopise i revijalna izdanja, i to ako imaju ustaljenu frekvenciju izlaženja u jednakim vremenskim razmacima (dnevno, tjedno, mjesečno, višemjesečno i sl.).¹¹

Suštinski dio definicije periodike je činjenica ponovljivosti izlaženja. Ponovljivost je svojstvena svim publikacijama koje zovemo serijama, pa ipak među njima razlikujemo časopise, revije, elektroničke časopise, godišnje izvještaje, novine i nizove omeđenih publikacija. Serijske publikacije, prema standardu ISBD(CR) definiraju se kao jedinice neomeđene građe, bez unaprijed utvrđenog kraja izlaženja, objavljene u uzastopnim zasebnim sveščićima ili dijelovima, obično s brojčanim podacima. Vrsta serija jesu periodične publikacije koje izlaze u redovitim razmacima kraćim od godine dana te koje obično sadržavaju zasebne članke. Karakteriziraju ih različitost sadržaja i suradnika unutar jednog broja i u više brojeva. Uvažavajući navedene definicije, autorica Svjetlana Mokriš sumira kako periodičnim publikacijama smatramo novine i časopise. Novine, koje spomenuti Standard definira kao serijske publikacije koje se izdaju u utvrđenim i čestim razmacima, obično dnevno, tjedno ili polutjedno i koje izvještavaju o tekućim zbivanjima i temama općeg interesa, često u praksi nije lako jasno razlu-

¹⁰ Usp.: S. MOKRIŠ, „Novine i njihova uloga“, 127.

¹¹ Usp.: Ivica PULJIĆ, „Kroz povijest katoličkog tiska u Bosni i Hercegovini“; Ivo BALUKČIĆ – Franjo TOPIĆ (prir.), *Stoljeće Vrhbosne: 1887-1987.: radovi studijskih dana, održanih 25. i 26. studenog 1987. u Sarajevu u povodu stote obljetnice početka izlaženja revije Vrhbosna, s kazalom autora članaka i sadržajem godišta*, Studia Vrhbosnensia 8 (Sarajevo: Vrhbosanska visoka teološka škola, 1996.), 8.

čiti od časopisa. Najznačajnija razlika ogleda se u znanstvenom karakteru koji ima časopis naspram novina. Časopisi se pojašnjavaju kao povremene publikacije zabavnog, književnog, znanstvenog, umjetničkog, političkog, religijskog i sl. karaktera koji su srodni novinama, ali se od njih razlikuju po tome što obično ne postoji izričita vezanost uz kronološki slijed događaja te časopisi prikupljaju građu relativno trajnijih vrijednosti, izlaze u većim vremenskim razmacima (ponajviše polumjesečno, mjesečno ili tromjesečno) i što često imaju vanjski oblik knjige ili brošure.¹² Karakteristika periodičnih izdanja, točnije njihova promjenjivost glede učestalosti izlaženja i/ili promjenjivosti naslova i podnaslova, uzrok su čestim neslaganjima pri povijesnom pregledu i sustavnom praćenju jednog naslova. Neslaganjima doprinose i različite metodologije računanja vijeka i ukupnih godišta jednog naslova. Prema jednoj metodologiji promijenjeni naslov ne znači nastanak nove publikacije, dok je prema drugoj svaka promjena naslova periodičnog izdanja zapravo kraj jedne i početak druge publikacije.

Povijesna istraživanja ukazuju na snažan utjecaj periodičnih publikacija širom svijeta još od prvog pojavljivanja sredinom 17. stoljeća te se ističe kako je ovaj vid publikacija snažno utjecao na formiranje duha, mišljenja i raspoloženja tijekom stoljeća koja su uslijedila. Bosna i Hercegovina nije iznimka te se iz periodike s njezina područja može iščitati politički, kulturni, socijalni i privredni život dugog razdoblja. Omogućavajući informiranost i upućenost u događaje i stanje stvari u svijetu, zatim izvjesno političko obrazovanje naroda i veću zainteresiranost za aktualna javna pitanja, kao i opstanak i širenje opće kulture u šire mase, utjecala je umnogome na društvena stanja te se njezina važnost i utjecaj ne mogu zaobići ni podcijeniti.

Povijesni pregled periodičnih publikacija na području Bosne i Hercegovine započinje 1850. godine i vezuje se uz ime

¹² Usp.: S. MOKRIŠ, „Novine i njihova uloga“, 123-124.

prosvjetitelja fra Ivana Frane (Franje) Jukića¹³ i njegov *Bosanski prijatelj*, kao prvi bosanskohercegovački književni list. Ivan Frano Jukić, bosanski franjevac, započeo je povijest bosanskohercegovačke periodike novinama koje, paradoksalno, nisu štampane na području Bosne i Hercegovine, već u Zagrebu, Senju i Sisku. O tiskanju na ovom prostoru može se govoriti šesnaest godina kasnije, od 1866. godine, kada je dozvolom Topal Šerif Osman-paše¹⁴ u Sarajevu pokrenuta tzv. Sopronova pečatnja, nazvana po Ignjatu Sopronu koji ju je na poziv Topal-paše pokrenuo. Iste godine ona postaje Vilajetska štamparija. Iako se o prvim produktima štamparske djelatnosti u Bosni i Hercegovini može govoriti i ranije – u 16. stoljeću (1519.-1523.) pri hramu Sv. Velikomučenika Gregorija u Donjoj Sopotnici kod Goražda, Vilajetska štamparija smatra se prvom modernom tiskarom u Bosni i Hercegovini kojom započinje štamparska djelatnost na ovim prostorima. Tiskara Božidara Ljubovića Goraždanina pri hramu Velikomučenika Gregorija nije bila duga vijeka, imala je skromnu produkciju, a sadržaj i namjena knjiga tiskanih u njoj nisu pratili onovremena iskustva europske štampe, te predstavljaju rukopisne knjige umnožene mehaničkim načinom. Stoga se ne uspostavlja kontinuitet ove štamparije s prvom modernom Vilajetskom štamparijom iz 1866. godine.¹⁵ „Sedmi april 1866. godine je datum koji označava početak novinske djelatnosti u Bosni. Tog dana je izašao prvi broj prvog lista u ovoj zemlji – Bosanski vjestnik, sedmičnjak, na srpskohrvatskom

13 Ivan Frano Jukić, franjevac, hrvatski pisac, kulturni i politički djelatnik (1818.-1857.). Začetnik je moderne svjetovne književnosti u Bosni, zagovarao je osnutak pučkih knjižnica, muzeja, književnih društava. Objavljivao je pjesme, putopise, historiografske, zemljopisne, etnografske i političke tekstove. Preuzeto iz: *Hrvatska opća enciklopedija: Ku-Hm*, ur. August KOVAČEĆ, sv. 5 (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2003.), s.v. „Jukić, Ivan Franjo (Frano)“, 394.

14 Tijekom svojeg namjesništva u Bosni (1861.-1869.) proveo je mnoge upravne, kulturne i gospodarske reforme.

15 Usp.: Senada DIZDAR, „Sarajevski cvjetnik: studija i bibliografija; magistarski rad“ (mag. rad, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2000.), 13.

jeziku Vukovim pravopisom.¹⁶ Usprkos prostornoj izmještenosti tiskanja prvi časopis je *Bosanski prijatelj*. Prema koncepciji osnivača, pružao je uvid čitateljima u osnovna znanja iz povijesti BiH, zemljopisa, etnografije, narodnog stvaralaštva i kulturne djelatnosti nekih istaknutih ličnosti kao i informacije o najvažnijim društvenim zbivanjima. Bio je zamišljen kao enciklopedija potrebnog i korisnog znanja i zabave. Iako je izašao samo u četiri sveska (četvrti je priredio i tiskao fra Antun Knežević,¹⁷ 1870.), *Bosanski prijatelj* je ostao i danas neiscrpan izvor povijesnih i kulturnih zbivanja s naših prostora znanstvenicima širom svijeta.¹⁸ Kratak pregled razvoja periodike pokazat će se kronološki kroz povijesna razdoblja državnih uređenja.

Pojava vjesnika i razvoj novinske djelatnosti na području Bosne i Hercegovine javili su se u vrijeme Osmanskog Carstva. Osim *Bosanskog prijatelja* (tiskanog izvan granica Bosne i Hercegovine) ovaj period obilježila su četiri lista: *Bosanski vjestnik*, *Bosna*, *Sarajevski cvjetnik Gulseni saray* i *Neretva*. Treba spomenuti i kalendare na turskom, hrvatskom i srpskom jeziku koji su štampani u Sarajevu i Mostaru, kao i rukopisni šaljivi list *Bismillah*, koji su radili franjevci. To su prve publikacije ove vrste u Bosni i Hercegovini.¹⁹ Osim naslova *Bosna*, koji je izlazio skoro punih trina-

¹⁶ Emina MEMIJA, „Štampana knjiga i periodika u Bosni i Hercegovini 1800-1878“ (dokt. disertacija, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 1984.), 191.

¹⁷ Antun Knežević, franjevac, prosvjetitelj, povijesni pisac i publicist (1834.-1889.). Od 1857. pastoralno i odgojno je djelovao u BiH. Proučavao je prošlost i skupljao je kulturna dobra. Nastavljajući franjevačku kroničarsku djelatnost i djelovanje Ivana Franje Jukića, pisao je povijesne radove, bilježio je narodne pjesme i običaje, poslovice i zagonetke, pisao je polemike, proglašao pjesme. Služio se pseudonimima i šiframa Bošnjak, Bošnjak iz Varcara, opak Bošnjak i XX. Preuzeto iz: *Hrvatski biografski leksikon: kam-ko*, ur. Joško Barić, sv. 7. (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1983.), s.v. „Knežević Antun (Petar)“, 425.

¹⁸ Usp.: Ivica MATIŠIĆ, *Ivan Franjo Jukić: Bosanski prijatelj*, s.p., <http://www.prometej.ba/clanak/kultura/ivan-frano-jukic-bosanski-prijatelj-267>

¹⁹ Usp.: Minka MEMIJA, *Bosanski vjesnici: počeci štampe kod bosanskih muslimana*, Biblioteka Kulturna baština (Sarajevo: El-Kalem, 1996.), 24.

est godina, listovi ovog razdoblja bili su kratka vijeka. Dolaskom austrougarske vlasti (1878.) nastupa novo razdoblje periodičnih publikacija obilježeno porastom broja naslova, ali i čuvenom cenzurom kada su prvi brojevi pojedinih naslova slani vladi na precrtavanje nepodobnosti. S jedne strane, to je bilo vrijeme kada zajedno sa širenjem škola i pismenosti dolazi do porasta kulture pisane riječi, pa i periodike kao takve. S druge strane, novinarstvo i uređivanje novina uz tadašnju cenzuru bilo je teško i nezahvalno. Iako je 1907. godine donesen Zakon o štampi za Bosnu i Hercegovinu kojim je situacija izdavanja periodike olakšana, cenzura je i dalje postojala, što je napredak u praksi činilo neznatnim. Usprkos stezanjima režima broj novina u periodu austrougarske vladavine je rastao te je u tom razdoblju u trajanju od 40 godina pokrenuto 125 listova različitih po sadržaju, formatu, učestalosti ili načinu financiranja. Tiskano je na hrvatskom, srpskom, turskom, njemačkom i mađarskom jeziku, ćirilicom i latinicom, goticom i arabicom. Raznolikost tadašnje periodike ogledala se i u različitim tendencijama, od populariziranja novog režima do opozicije vladajućem sustavu, pa do pokušaja oštire kritike svega što je režim poduzimao; od populariziranja znanosti i obrazovanja do vjerskih i znanstvenih rasprava; od zastupanja posebnih do zastupanja općih interesa itd. No, ograničavajući faktor daljnjeg razvoja bio je veoma malen postotak pismenosti stanovništva,²⁰ ponajviše, također, materijalne „neprilike“, ali i nezainteresiranost i manjkavost navike čitanja. Još jedna karakteristika periodike tog vremena s područja BiH je konfesionalna periodika – proizašla iz različitosti naroda i vjera, tj. stanje u kojem je svaka vjera imala svoje časopise često ne poznajući ni naslove drugih.²¹ Period koji je uslijedio značio je nove uvjete i prilike.

Početak Prvog svjetskog rata i kraj austrougarskog režima na području BiH označen je krajem velikog broja listova te ih je

²⁰ Potrebno je prisjetiti se kako je velik dio muslimanskog stanovništva poznao arapsko pismo i arabicu te su im zapadne grafije bile nepoznate, što je povećavalo broj nepismenih ljudi u Bosni i Hercegovini.

²¹ Usp.: Đ. PEJANOVIĆ, „Štampa BiH“, 11, 14-15.

1914. izlazilo samo 17. Nakon toga, nastaju nove prilike za periodiku. Razmjerno s političkim, ekonomskim i kulturnim ubrzanjem povećava se broj i raznovrsnost časopisa i novina, te se u periodu od 1918. do 1941. broj periodičnih naslova udvostručio u odnosu na četiri prethodna desetljeća. Promjene su se odrazile i na nestanak oštih podjela listova po narodima i vjerama te njihove pripadnosti ovoj ili onoj političkoj stranci ili zajedničkim književno-socijalnim pogledima.²²

„Pojava domaće štampe od izvanrednog je civilizacijskog značaja. Bosna i Hercegovina time nije više samo primalac informacija, pasivni elemenat. Sada se javlja kao subjekt koji u svijet (....) šalje svoju informaciju, svoje ideje.“²³ Kako će se ovaj rad u praktičnom dijelu baviti periodikom knjižnice Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu, u sljedećem odlomku bit će, u kratkim crtama, prikazan postanak i razvoj katoličke periodične građe.

2.1. Katolička periodika

Već na samom početku pristupa analizi javlja se polemika oko pojma „katolički tisak“ jer ga nije lako jednoznačno definirati. Postoje određena razilaženja u tome je li presudni faktor u tom određenju izdavač ili se radi o strožim i složenijim uvjetima. S jedne strane, izdavač je presudni faktor pri svrstavanju u „katolički tisak“, pri čemu se zapravo radi o tisku katolika, što pod pojam uvrštava listove najrazličitijih karakteristika. S druge strane, strože polazište u određivanju pojma „katolički tisak“, naslove koji se ne bave strogo pitanjima Crkve i njezinim misijama, označava prvenstveno kao prosvjetne. Jasnijem pojašnjenju katoličkog tiska najviše se približava definirajući ga kao periodične publikacije koje su katolici ne samo izdavali nego koji sadržavaju katoličku tematiku kao temeljnu. Treba naglasiti da se ne radi o neopravdanom svoje-

²² Usp.: Đ. PEJANOVIĆ, „Štampanje u BiH“, 27- 28.

²³ Emina MEMIJA, „Štampanje knjiga i periodika u Bosni i Hercegovini 1800-1878: doktorska disertacija“, (dokt. disertacija, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2000.), 260.

voljnom pristupu terminu, nego o stvarnoj poteškoći u usvajanju kriterija, pogotovo kada se radi o nekoliko međusobno ni po čemu ujednačenih vremenskih razdoblja, krećući se kroz osmanski period te periode Austro-Ugarske, Kraljevine SHS i Jugoslavije. Ono što katoličku periodiku čini jedinstvenom i različitom od drugih, jest svakako tematika koja nije u opreci s glavnim postavkama Crkve i njezinom misijom, te se stoga to može smatrati kriterijem njezina određenja. Tako, periodika kojoj je temeljna tematika Katolička Crkva i njezina misija, uz prisutnost i drugih, popratnih tema koje se ne suprotstavljaju temeljnim načelima po kojima Crkva djeluje, jest katolička periodika. Kolijevkom katoličke periodike smatra se Francuska, osobito Pariz, gdje uz prve listove nastaje i Internacionalni ured katoličkih novinara 1927. godine. Na području Bosne i Hercegovine katolička periodika, kao i periodika uopće, javila se sa zakašnjenjem. Od pojave pa sve do danas ona je prije svega odraz stvarnih mogućnosti zajednice koja ju pokreće i održava te je istodobno vjerna slika prilika i neprilika u toj zajednici.²⁴ Razvoj te vrste građe u Bosni i Hercegovini moguće je opet sagledati kroz smjene nekoliko vladavina i uprava na našem prostoru.

U vrijeme vladavine Osmanskog Carstva postojali su listovi koje su izdavali katolici u kojima su se mogle čitati rubrike i iščitavati tendencije iz kojih će se, u vremenu koje je slijedilo, roditi pravi katolički listovi. Dolaskom austrougarske uprave na području Bosne i Hercegovine javlja se katolički tisak u pravom smislu koji je predstavljao odraz prilika u kojima se tada našla Crkva. U to vrijeme katolički tisak je napredovao te mu je podjednako moguće pripisati pozitivne, ali i negativne karakteristike. Obilježen je visokim tiražama i stručnošću uređivanja, ali s druge strane, negativna karakteristika bila je paralelnost u materiji i stilu. U svakom slučaju, diferencijacija tiska iz doba austrougarske vladavine je lakša nego u razdobljima koja su prethodila. Iako je postalo lakše odrediti katoličke listove i izdvojiti ih od ostalih, ostala su neslaganja i polemike oko procjenjivanja pojedinih kao vjerskih

²⁴ Usp.: I. PULJIĆ, „Kroz povijest katoličkog tiska“, 8-10, 31.

ili ne. Istraživanja su pokazala kako je katolički tisak za to vrijeme natprosječno razvijen te da je kroz to razdoblje u BiH pokrenuto 119 listova. Razdoblje koje je uslijedilo, vladavina Kraljevine SHS i Jugoslavije, obilježio je obrambeni stav katoličke periodike prema državi i dubok rascjep u katoličkom pokretu među Hrvatima. Počeci katoličkog tiska u FNRJ, odnosno SFRJ bili su interni listovi određenih struktura Crkve koji nastaju čim su za njih ostvareni temeljni uvjeti. U to vrijeme poboljšavanja odnosa Crkve i države nastaju listovi najrazličitijih oblika koji ukazuju na zahuktalost tadašnjeg vremena.²⁵

Ovim poglavljem željele su se istaknuti samo najbitnije crtice nastanka i razvoja periodične građe u Bosni i Hercegovini te katoličkog tiska; opširnije, vrlo kvalitetne studije moguće je čitati u literaturi na koju se referira autorica. Za istraživanje ovoga rada smatralo se dovoljnim istaknuti osnovne značajke: periodika se u Bosni i Hercegovini pojavila sa zakašnjenjem (u odnosu na prvo pojavljivanje u svijetu – sredina 17. stoljeća) sredinom 19. stoljeća. Na osnovi određenih kriterija moguće je izdvojiti katoličku periodiku, koja po najprihvaćenijoj distinkciji objedinjuje onu periodiku koja se ponajviše, ali ne i samo, bavi Crkvom i njezinim pitanjima. Ono što periodika koju zovemo katoličkom mora posjedovati, jest suglasnost Crkve o njezinu postojanju i nerazilaženje s osnovnim dogmama i težnjama Katoličke Crkve. Od osnutka pa do današnjih dana kroz katoličku periodiku u Bosni i Hercegovini moguće je pratiti povijesna i kulturna zbivanja, razvoj društva i mnoge pojedinosti života običnog puka. Sve navedeno čini ovu periodičnu građu iznimno vrijednim pisanim blagom za istraživače širom svijeta.

²⁵ Usp.: I. PULJIĆ, „Kroz povijest katoličkog tiska“, 14, 31.

3. KRATAK OSVRT NA NASTANAK I RAZVOJ KNJIŽNICE KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG FAKULTETA U SARAJEVU²⁶

„Biblioteke! Strahovite tvornice konvulzije i modernosti za-
gušenoga velegrada, sjemenke koje će prokljavši unijeti razdor u
sela i varošice. Biblioteke! Ima u vama više nego da se preskoče
stoljeća i prsnu pipci sigurnosti. U središtima ste potrebne i sud-
bonosne jednako kao kafane, bludilišta, cirkusi, parlamenti, elek-
trične centrale, berze, radionice i hrvališta. U New Yorku rastete,
dok vam se već u Firenzi svetio Girolamo Savonarola.“²⁷

Priča o počecima i povijesnim detaljima Knjižnice Katolič-
kog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu jednim se dijelom naslanja
na usmenu predaju onih koji su ju marljivo gradili, ostavljajući uvi-
jek i dio sebe u njoj, i dijelom na ne toliko opsežne i detaljne dosa-
dašnje pisane studije.²⁸ Njezina povijest počinje u Travniku 1882.
godine kada s radom započinje Nadbiskupska klasična gimnazija s
pravom javnosti. Iako je malo sačuvanih podataka koji bi omogu-
ćili detaljnu rekonstrukciju njezina nastanka i razvoja, podaci koji
nam danas jesu na raspolaganju, uz spomenutu predaju ukazuju

²⁶ Poglavlje o Knjižnici je prepravljeni rad objavljen 2012. u časopisu *Bosniaca*: Mario BERNADIĆ – Irena PEJIĆ, „Knjižnica katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu“, *Bosniaca: časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine* 18 (2013.), 43-49.

²⁷ Tin UJEVIĆ, „Biblioteke“, *Pregled* 9,11 (1935.), 198.

²⁸ Autor Ivan Ćoruša istražio je kako je o Knjižnici pisao Đorđe Pejanović u knjizi *Istorija biblioteka u BiH – od početka do danas* (na stranicama 69 i 70), te Ljubinka Bašović u knjizi *Biblioteke i bibliotekarstvo u BiH 1918-1945* (na stranicama 328 i 329), uz što ističe i službene dopise Arhiva Vrhbosanske visoke teološke škole (danas Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu) kao vrijedne povijesne dokaze razvoja Knjižnice. Više je moguće čitati u djelu spomenutog autora: Ivan ĆORUŠA, „Knjižnica Vrhbosanske bogoslovije“, Pero SUDAR – Franjo TOPIĆ – Tomo VUKŠIĆ (ur.), *Vrhbosanska katolička bogoslovija: 1890-1990.: zbornik radova znanstvenoga simpozija održanog u Sarajevu 3. i 4. srpnja 1991. prigodom obilježavanja stote obljetnice postojanja Bogoslovije*, *Studia Vrhbosnensia* 5 (Sarajevo – Bol [Brač]: Vrhbosanska visoka teološka škola, 1993.), 349-358.

na iznimnu važnost njezina opstanka dulje od jednog stoljeća, kao i na bogatstvo i raznolikost sadržaja. Njezina povezanost s maticom u Travniku ne očituje se samo kroz nasljedstvo nekih konkretnih primjeraka građe već prije svega u duhovnoj sponi onih koji su svoj put školovanja nastavili, nakon Klasične gimnazije u Travniku, u Vrhbosanskoj bogosloviji u Sarajevu.

Naime, kao neodvojivi dio Nadbiskupske velike gimnazije s dječaćkim sjemeništem u Travniku od samog početka postojala je, još i tada bogata, knjižnica. Njezino bogatstvo su uz knjige teoloških tematika, hagiografije i askeze činile i povijesne teme, književnost i djela najrazličitijih područja gimnazijskih predmeta. Tadašnja knjižnica je bila podijeljena na veliku profesorsku, uz dvije priručne, također za profesore, dok su učenicima na raspolaganju bile knjižnice sređene po divizijama. Kao posebne u okviru Nadbiskupske klasične gimnazije na raspolaganju su bile: knjižnica za vanjske đake, francuska knjižnica te zasebna knjižnica školskih knjiga. Značenjem su se tada mogle izdvojiti zbirke: za povijest i etnografiju, fiziku, kemiju, za crtanje, numizmatička i muzička zbirka, zbirke za gimnastiku i sport te zbirka za prirodopis. Bogatom i uređenom knjižnicom škola se izdvajala od ostalih te je uživala osobit ugled.²⁹ Ugled je uspjela sačuvati do današnjih dana, te se danas uz bogatstvo i rijetke primjerke može pohvaliti i činjenicom da je jedina knjižnica koja svoje usluge ne naplaćuje.

Iako povijesni pregled knjižnice KBF-a započinje u Travniku i nepotpun je bez spomena na djelovanje Nadbiskupske klasične gimnazije, godine 1893. nastavlja se u Sarajevu. Od tada do danas, s iznimkom dvaju nametnutih prekida, prvi put 1945. i drugi put 1992., smještena u lijevo krilo Stadlerova zdanja Bogoslovije, ponosno djeluje pod okriljem Vrhbosanske nadbiskupije dulje od jednog stoljeća. Naime, Nadbiskupska teologija u Sarajevu počinje s radom školske 1893./1894. godine preseljenjem spomenute Nadbiskupske gimnazije iz Travnika u Sarajevo. Od trenutka osnivanja Teologije djeluje i knjižnica koju su tada vodili isusovci i koja

²⁹ Usp.: Ivan ĆORUŠA, „Knjižnica Vrhbosanske bogoslovije“, 350.

je u početku postojanja bila podijeljena na profesorsku i zborsku, a uz koje su postojale još knjižnica Bogoslovskeg zbora „Stadler“ za studente, te Bibliotheca Antiquariatus koju su sačinjavala starija izdanja i duplikati, koji tada još nisu bili dio aktivnog fonda. Uz to, postojale su i značajem se izdvajaju vrijedne zbirke knjiga iz ostavština dr. Josipa Stadlera, dr. Ivana Šarića te kanonika: dr. Antuna Jegličića, Stjepana Hadrovića, Josipa Bezića, dr. Andrije Jagatića, dr. Ivana Koščaka, dr. Čedomila Čekade i drugih u knjižnici Vrhbosanskog kaptola. Katalogizirana građa tada je bila razvrstana prema sljedećim skupinama: biblijska arheologija, hebrejski jezik, fundamentalna teologija, hermeneutika, specijalna dogmatika, povijest Crkve, moralna teologija, nauka o rubrikama brevijara i misala, arapski jezik, sirska-kaldejski jezik, kanonsko pravo, pedagogija, katehetika, liturgika, pastoral, govorništvo, patrologija, filozofija... Ovako središnji fond intenzivno se bogatilo, kako darovima tako i kupovinom, sve do 1945. godine. Te godine rad Bogoslovije bio je obustavljen. Razdoblje koje je uslijedilo, od 1945. do 1969., vrijeme je mnogih iskušenja, slabog tiskanja, rijetkih časopisa te uopće usporenog napretka Knjižnice.³⁰ Usprkos obustavljenom radu na duže od dva desetljeća, ponovnim otvaranjem i pokretanjem objedinjavanja građe Knjižnica je u kratkom periodu uspjela vratiti nivo znanstvenosti i ugled iz ranijeg perioda. S radom je ponovno započela 1969. godine. Ovaj period njezina djelovanja obilježilo je intenzivni napredak i bogaćenje građom. Odlaskom isusovaca, 1972. godine, došlo je do podjele na sjemenišnu i isusovačku, na osnovi kriterija žiga koji se nalazio na pojedinim knjigama. Knjižnici Vrhbosanske bogoslovije pripala je građa sa žigom „Sjemenišna biblioteka“. Uz nju pripale su joj mnoge ostavštine pokojnih profesora i svećenika te se, prateći povijesni razvoj, građa u današnjoj Knjižnici može promatrati i okvirno podijeliti u nekoliko skupina: građa koja je sačuvana u periodu obustave rada do 1969., zatim tu je građa Bogoslovskeg zbora „Stadler“, knjige Bibliotheca Antiquariatus, zbirke pokojnih nadbiskupa, profesora i svećenika

³⁰ Usp.: I. ĆORUŠA, „Knjižnica Vrhbosanske bogoslovije“, 352-353.

Vrhbosanske nadbiskupije, građa iz knjižnice Nadbiskupske gimnazije u Travniku te brojne knjige na raznovrsnim jezicima a različitim tematika koje se svakodnevno nabavljaju. Uprava je nakon odlaska isusovaca povjerena dijecezanskom kleru, a profesorska i studentska knjižnica sjedinjene su u jednu.³¹

Drugi put rad Bogoslovije, a time i Knjižnice, biva obustavljen 1992. godine. Iako je Bogoslovija sa školovanjem mladih svećenika nastavila rad privremeno u dominikanskom samostanu u Bolu na otoku Braču, prostorije Knjižnice su ostale zaključane vjerno čekajući povratak djelatnika. Ratne strahote nisu fizički uništile građu. Nakon željno iščekivanog povratka djelatnika Vrhbosanske bogoslovije, 1996. godine s Brača, njezin aktivni rad se nastavlja. Današnji smještaj i raspored prostorija i građe uobličen je 2007. godine. Od tada do danas svakodnevno se radi na razvoju i unapređivanju te usklađivanju s normama svjetskih standarda novog informacijskog doba. Jedan od prvih koraka koji je učinjen s ciljem ostvarivanja veće, bolje dostupnosti i pretraživosti građe, svakako je uključenje u Kooperativni online bibliografski sistem i servis – COBISS, 2010. godine. Punopravnim članstvom u ovom sustavu usluge su postale potpunije te je ostvareno približavanje uvjetima suvremenih informacijskih prilika.

Povijesni tijek i napredak svakako je obilježio još jedan datum, značajan ne samo za rad Knjižnice već cjelokupne Vrhbosanske katoličke teologije. To je svečani dan njezina uzdignuća na rang fakulteta te priključenje Sarajevskom univerzitetu kao najstarija visokoškolska ustanova, što je nesumnjivo od velike važnosti za ukupnu bosanskohercegovačku društveno-političku i kulturnu zajednicu. „Iako je Vrhbosanska katolička teologija, kao najstarija visokoškolska ustanova u BiH, imala dugu tradiciju i iskustvo u visokom školstvu, postupak promaknuća u fakultet je ipak bio prilično zahtjevan izazov... kazao je prof. dr. Zdenko Spajić, tadašnji dekan VKT-a, ovim činom preimenovanog u Katolički bogoslovni fakultet.“³²

³¹ Usp.: I. ĆORUŠA, „Knjižnica Vrhbosanske bogoslovije“, 354-356.

³² Bojana ĐUKIĆ, „Povijesni dan za Vrhbosansku metropoliju: prvi Katolički bogoslovni fakultet na prostoru BiH“, *Katolički tjednik*, 25.10.2009., 5.

3.1. Knjižnica danas

Danas Knjižnica Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu ponosno broji oko sedamdeset tisuća knjižnih jedinica, uključujući i duplikate. Zaprema površinu od 200 m² i prostire se na dva kata zgrade Bogoslovije. Obradena građa smještena je u četiri depoa od kojih je svaki podijeljen na prvi i drugi kat (što ukupno čini 8 depoa), a na čijim je pojedinim ulazima naznačeno koja se građa nalazi u pojedinim depoima. Krećući se od glavnog ulaza u depoe, polazi se od filozofije za kojom slijedi sociologija, psihologija, teologija, Sveto pismo itd. Iako je u Knjižnici prvenstveno zastupljena građa filozofsko-teološkog karaktera, u njoj su i mnoge vrijedne knjige s različitih znanstvenih polja kao što su: književnost, povijest, umjetnost, zemljopis, jezikoslovlje i sl. Činjenica da je nastala radi opsluživanja profesora i studenata Teologije, iako je prema sačuvanim dokumentima bila i ranije otvorena za javnost, uvjetovala je duboku raslojenost grupe religija (grupe 2 sustava UDK). To je rezultiralo detaljnim razrađivanjem šifarnika UDK i smještanjem građe na osnovi hijerarhijskih načela te klasifikacije.³³

Građa je smještena na metalnim policama s mogućnošću jednostavnog podizanja i spuštanja (prilagođavanja raznolikim formatima) te skraćivanja i produžavanja. Preglednost i jednostavnost pronalaženja željenih primjeraka omogućena je, uz stručni smještaj, podjelom prema formatu i na osnovi jezične skupine kojoj određena knjiga pripada.

Zasebnu kategoriju čini građa niza Vrhbosnensia koju sačinjavaju djela koja je objavila Vrhbosanska nadbiskupija tijekom mnogih godina te Katolički bogoslovni fakultet, samostalno ili u suradnji s drugim izdavačima. Građa ove skupine seže daleko u prošlost do djela prvog vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera pa sve do današnjih izdanja profesora i djelatnika KBF-a, ali i

³³ Ne bi bilo pregledno, a niti je svrhovito, zbog brojnosti grupa, navoditi ih pojedinačno. Neke od njih, koje se izdvajaju učestalošću korištenja, jesu: dogmatika, kristologija, liturgika, moralna teologija, pastoralna teologija, patrologija...

znanstvenika iz cijeloga svijeta kao suradnika Vrhbosanske nadbiskupije.

Neizmjereno blago Knjižnice, smješteno u četvrtom depou, predstavlja periodika. Tu je moguće naći rijetke i stare naslove bitne za proučavanje povijesnih prilika i kulturnog razvoja, kao što su: *Bosanski prijatelj* (1850.), *Napredak* (1926.), *Franjevački vjesnik* (1894.), *Kalendar Presvetoga Srca Isusova i Marijina* (1906.) i dr. Uz naslove objavljujane na našem podneblju podjednako su zastupljeni mnogi na drugim, različitim jezicima. Neki od njih su: *Bibel und Liturgie* (1927.), *Christlich Pädagogische Blätter* (1894.), *Stimmen aus Bosnien* (1910.) ili *Acta Apostolicae Sedis*, naslov koji izlazi i danas još od 1909. godine. U odjeljenje periodike svakodnevno pristižu tekući naslovi, od kojih 47 naslova na hrvatskom, bosanskom, srpskom i slovenskom jeziku te 37 naslova strane periodike - na talijanskom, njemačkom i engleskom jeziku. Upravitelji Knjižnice veliku pažnju i novčana sredstva ulažu u nabavljanje novih, aktualnih naslova, kao i na retrospektivno upotpunjavanje prošlih godišta koja nedostaju, s ciljem što raznovrsnije i kompletnije periodične građe kao cjeline. Godišnje se uvezuju tekuća periodična izdanja i prema dokumentaciji svake godine uvežu se 84 pojedinačna naslova. Periodične publikacije čije je izlaženje zaključeno prostorno su izdvojene od tekućih naslova koji pristižu dnevno, tjedno ili mjesečno. Također, podijeljene su prema jeziku na „domaću“ i „stranu“ periodiku i broje 274 naslova na jezicima regije te 108 naslova na raznim stranim jezicima.

Vrijednošću se svakako izdvajaju rariteti. Ova zbirka, smještena na katu trećeg depoa, broji 226 rijetkih primjeraka, kao što je Rimski misal iz 18. stoljeća, ali i drugi iznimni primjerci starih liturgijskih knjiga. Sljedeća etapa unapređivanja Knjižnice planira izdvajanje raritetne zbirke u zasebne prostorije i digitalizaciju, za početak, primjeraka koji su najoštećeniji. Iako ne predstavljaju, još uvijek, zasebnu zbirku, iznimno je značajna građa bosanskih franjevac iz 18. stoljeća, kao i brojna literatura na gotici. Velik broj primjeraka odlikuje se jezičnim i grafijskim dualizmom, nastalim

još u vrijeme srednjovjekovne Bosne, zbog čega se određena građa koristi isključivo uz nadzor stručnih osoba. Također, značajno blago je i brojna literatura na raznim jezicima bosanskih nadbiskupa Stadlera, Šarića, kao i literatura o njima. Zavidnoj vrijednosti Knjižnice doprinosi jezična raznovrsnost primjeraka Svetog pisma koji se mogu čitati, u prostorijama čitaonica, na oko dvadeset stranih jezika: uz hrvatski, na latinskom, grčkom, hebrejskom, engleskom, češkom, poljskom, arapskom, rumunjskom, njemačkom, francuskom, ruskom, talijanskom, makedonskom, mađarskom, turskom, esperantu, ali i usporedo na mađarskom i turskom, grčkom i turskom.

Korisnici Knjižnice KBF-a pretežito su profesori i studenti samog Fakulteta. Vanjski članovi su znanstveni radnici i istraživači iz cijeloga svijeta. Svim korisnicima omogućeno je vremenski neograničeno korištenje građe, naravno u djelatno vrijeme, a u okviru prostorija čitaonice 1 i čitaonice 2. U prvoj čitaonici, koja broji skromnih 9 mjesta, korisnicima je na raspolaganju vrijedna referentna literatura koja na najrazličitijim jezicima pokriva teme od teologije i književnosti do prava i zemljopisa. Čitaonica 2 nudi pristup internetskom pretraživanju i pisanju znanstvenih radova, kao i mogućnost kolektivnog učenja, budući da je prostorno izdvojena te glasan razgovor ne narušava mir i tišinu. Čitaonica 2, s deset mjesta, također nudi mogućnost korištenja duplikata vrijedne referentne literature i pojedinih, najčešće korištenih primjeraka iz područja teologije.

U predvorju čitaonice 1 smješten je centar za informiranje korisnika kojima su kao izvori informacija na raspolaganju abecedni i stručni kartični katalogi. Uz tradicionalne, kartične, trenutno je moguće pretražiti građu iz grupa filozofije, dogmatike, moralne teologije, pastoralne teologije, povijesti Crkve te sociologije i virtualno, putem sustava COBISS. Navedene grupe su se, prema statističkim rezultatima te na osnovi anketiranja i razgovora sa studentima i profesorima Teologije, pokazale kao prvi prioriteti unosa u virtualnu biblioteku COBISS. Mogućnosti pretraživanja su

ovim činom uključivanja u online katalog postale višestране. Online prisutnost kataloga neosporno vodi jačoj i boljoj suradnji s drugim knjižnicama i lakšem nastanku jedinstvenog informacijskog sustava s ciljem boljeg obrazovanja i stvaranja kvalitetnog znanja. Centar za informiranje započeo je i s educiranjem studenata o načinima i mogućnostima korištenja knjižnica uopće - baza podataka, načina pretraživanja i vrednovanja informacija. Okviri te vrste edukacije proširuju se svakom godinom s ciljem što potpunijeg informacijskog opismenjavanja korisnika.

U periodu koji slijedi planirano je ostvariti unos druge grupe prioriteta u sustav COBISS, što će omogućiti detaljniji i daleko kvalitetniji uvid u bogatstvo građe koja čini fond. Do tada, s obećanjem svestrane pomoći i informiranja svim ljudima dobre volje, na raspolaganju stoji Knjižnica Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu; stoji ponosito u ulici Josipa Stadlera 5, nastoji postojati i biti, i potrebija i sudbonosnija od bilo kojeg parlamenta, cirkusa ili berze, kako je objasnio gospodin Tin Ujević.

4. DIGITALIZACIJA

Digitalizacija, koja se često spominje u kontekstu čuvanja sadašnjosti i prošlosti za budućnost, za generacije koje dolaze, u ukupnosti novih mogućnosti koje nudi digitalni u odnosu na analogni oblik predstavlja najbolje rješenje mnogih problema koji se susreću pri korištenju periodike. Periodičnoj građi pridaje se iznimna važnost te se njezina pouzdanost ističe u proučavanju povijesnih zbivanja, kao i globalnih i lokalnih socijalnih promjena. U poglavlju koje slijedi pokušat će se upozoriti na značenje digitalizacije uopće. Kroz pojam virtualne stvarnosti pokazat će se što je sve virtualnost donijela sa sobom u svijet bibliotekarstva i promijenila kada je riječ o poimanju i analizi građe koja čini knjižnice. Također, s ciljem uvida u digitalizaciju periodike naše zemlje, bit će dan osvrt na nekoliko pitanja digitaliziranja periodike u Bosni i Hercegovini, a spomenut će se i neki svjetski projekti.

Danas, nakon par desetljeća kako se aktivno raspravlja o digitalizaciji, očekuje se da se proces pomakne iz faze iskušavanja i ispitivanja u ozbiljniju fazu utemeljenih pravila i utvrđene prakse. Već duže vrijeme vidljivo je eruptivno pojavljivanje digitalnih i digitaliziranih dokumenta te se javljaju stručnjaci koji se dokumentacijom bave isključivo s aspekta digitalizacije, što donosi u središte razmatranja onaj isti niz pitanja koja su se u ranom dvadesetom stoljeću postavljala povodom tiskane produkcije. Raspravlja se o tome da li se svi digitalizirani dokumenti, ako su već procijenjeni kao vrijedni da budu digitalizirani, mogu na taj način čuvati „beskonačno“. Trebaju li uopće biti svi dokumenti „beskonačno“ čuvani u digitalnom obliku? Što sve podrazumijeva „beskonačno čuvanje“? Kada, i da li uopće, digitalni dokument postaje prevelik? Kako i tko može odrediti koje dokumente treba brisati, i kada? Razne institucije zajedničkim snagama rade na realizaciji mnogih projekata pokušavajući odgovoriti na ta pitanja i pomoći uspostavljanju ujednačenog koncepta i zakonitosti digitalnog okružja.

Iako se o ciljevima digitalizacije može govoriti na nivou pojedinog projekta, moguće je definirati jedinstveni cilj na kojem knjižnice sudjeluju u procesima digitalizacije zajedno s mnogim drugim ustanovama kulture i obrazovanja, a to je izgradnja „društva znanja“. U takvu okružju uviđa se da se digitalizacija ne može promatrati kao običan vid prijenosa građe s jednog medija na drugi.

Digitalizacija omogućuje izradu vjerodostojnih preslika izvornika, a primjenom prikladnih softvera i proizvodnju različitih vrsta korisničkih kopija, npr. slikovnih, tekstovnih ili interaktivnih datoteka, koje su prikladne za pristup, istraživanje ili daljnju kreativnu nadgradnju izvornog sadržaja. Objavljivanjem digitalnih reprodukcija građe na internetu one postaju pristupačne širokoj javnosti. Zbog toga se digitalizacija bitno razlikuje od ostalih tehnika prijenosa građe u drugi oblik i predstavlja ključ za otvaranje vrata knjižničnih zbirki, odnosno potiče demokratizaciju pristupa građi. Premda oblikovanje digitalnih zbirki, digitaliziranih, ali i izvorno digitalnih sadržaja, u knjižnicama nameće još uvijek niz otvorenih pitanja kao što je pitanje nepostojanja jednoznačnih smjernica razvoja ili tehnoloških rješenja koja bi bila standardizirana, a ne funkcionalna samo u okolnostima određene ustanove ili zajednice, istovremeno se iznova javljaju novi projekti koji se ne zaustavljaju na digitalizaciji knjižne građe već sveukupne vrijednosti pojedinih institucija.³⁴

Kao primjer projekata ove vrste može se navesti *Radioarkiv Nordland* Nacionalne knjižnice u Norveškoj, pri kojem se digitalizira 60.999 vrpce radijskog programa, među kojima su najstarije iz 1937. godine. Interesantan je podatak da nacionalne knjižnice širom svijeta počinju dobivati radijske i televizijske programe, što je u mnogim zemljama postalo i zakonski regulirano kao obavezni primjerak, te da se kroz posljednjih desetak godina formiraju i arhivi mrežne građe objavljene na webu. Bosna i Hercegovina se

³⁴ Sofija KLARIN, „Pristup digitalnoj baštini“, *Edupoint: elektronički časopis za promoviranje informacijskih tehnologija u obrazovanju* 5,31 (2005.), 13. http://eprints.rclis.org/bitstream/10760/6523/1/edupoint_31_klarin.pdf (6. 4. 2011.).

još uvijek ne može pohvaliti sličnim projektima, dok je u Republici Hrvatskoj u razvoju zajednički projekt Nacionalne i sveučilišne knjižnice i Hrvatskog portala znanstvenih časopisa Hrčak Srce pod nazivom Digitalni arhiv mrežnih publikacija DAMP.

4.1. Digitalni dokument i virtualna stvarnost

„Bez dokumenta nema povijesti.“³⁵
Sharl Senjobos, francuski povjesničar (1854.-1942.)

Digitalni medij donio je pred knjižnice nove izazove koji podrazumijevaju dopune i izmjene pravila i prakse u odnosu na tiskanu knjigu, kao i uvođenje novih pojmova. Kroz digitalizaciju, „koja je postala vrlo popularno sredstvo povezivanja informacija i korisnika a na čemu se rodila digitalna kultura“,³⁶ nastao je digitalni svijet koji nudi nove mogućnosti, ali i zahtijeva nova pravila. Nije dobro direktno prenositi pravila tiskanog medija u digitalni svijet. Novi načini donose uz dobre i loše elemente te mora postojati svijest da svaka prednost i olakšica implicira jedan nov splet etičkih i zakonskih pitanja. Autorska i srodna prava te problematiziranje dugoročne zaštite neki su od najizrazitijih i do sada još uvijek neriješenih problema koji se prepleću kroz teoriju digitalizacije. Izloženost anonimnoj moći pojedinaca sa znanjima uzurpiranja iz najrazličitijih neopravdanih razloga, postala je u digitalnom okružju zemljopisno neograničena. Digitalni dokument pretpostavlja automatiziranost i dostupnost sustavima, pri čemu i najmanja pogreška takvih sustava može imati dalekosežne posljedice na upotrebljivost digitalnog sadržaja. Digitalna, elektronička građa se prema načinu pristupa može podijeliti na mjesno dostu-

35 Sadžida ŠAHMANOVIĆ, „Istorijski arhiv Sarajeva“, *Kartografija i geoinformacije* 8 (2007.), s.p., file:///C:/Users/Irena/Downloads/kig8_institucije_istorijski.pdf (22. 7. 2015.).

36 Maja ŠOJAT BIKIĆ, „Baštinski pristup digitalizaciji povijesnih novina: od povijesnih novina do digitalne zbirke sadržaja“, *Medijska istraživanja* 12,2 (2006.), 20.
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=36199 (25. 2. 2011.).

pnu i daljinski dostupnu građu. Mjesno dostupnu (za koju se u engleskom jeziku koriste nazivi fixed documents, electronic publication in physical format, physical format fixed publication, off-line publication, tangible publications) čini ona građa čiji materijalni nositelj može biti opisan te je temeljno svojstvo ove skupine činjenica da ju je moguće uzeti u ruke, odnosno mogućnost „dohvatljivosti“. Mjesno dostupna elektronička građa ima materijalnog nositelja kao što su: disk, disketa, kasete, CD-ROM. Daljinski dostupna građa, online građa ili mrežna građa (za koju se koriste engleski izrazi online publications/documents, networked electronic publications), nema materijalnog nositelja, već joj se pristupa putem ulazno-izlazne jedinice povezane u računalni sustav. Daljinski dostupna građa može se opet podijeliti na građu koja je javno dostupna u okviru globalnih svjetskih mreža, kao Internet, te građu s ograničenim pristupom koja se može koristiti samo u okviru neke ograničene mreže.³⁷

Digitalizacijom se stvaraju virtualne zbirke s funkcijama virtualnih svjetova koji se ostvaraju u virtualnim stvarnostima. Pojam „virtualna stvarnost“ u opću upotrebu uveo je još 1984. godine tvorac vizualnih programskih jezika Jaron Lanier koji smisao postojanja virtualnog objašnjava kao „međusobno sudjelovanje u mašti, boravak u grafičkim i auditivnim svjetovima koji su uzajamno ekspresivni“.³⁸ Današnje rasprave o virtualnosti koje podvlače prostor strujanja i totalitet globalnog prostora nisu temeljene isključivo na razvoju novih i boljih tehnologija i medija već i na znanstvenim, literarnim, filozofskim i društveno-kulturnim studijama. Primjer je *cyberpunk*, žanr nastao sredinom 80-ih koji opisuje distopijske svjetove bliske budućnosti koje organizira i kontrolira kapitalistička korporacijska hijerarhija, a oblikuje ih

³⁷ Usp.: Lejla KODRIĆ, „Kulturna baština u projektima digitalizacije: primjer Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu“, *Bosniaca: časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine* 11 (2006.), 82.

³⁸ Christopher HORRCKS, *Marshall McLuhan i virtualnost*, prev. Neven Dužanec, Biblioteka Znanost u džepu (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2001.), 34-35.

nova tehnologija – mijenjanjem ljudskog tijela, stvaranjem novih medija i konstruiranjem nove strukture cyber-prostora.³⁹ Virtualna sfera mogla bi se opisati kao svijet mogućnosti koje se izvode iz digitalnog modela i uputa korisnika. Zapravo, radi se o beskonačnom izvoru i nizanju aktualizacija. Digitalni dokument postoji negdje fizički na mreži, ali je virtualno prisutan na svim čvorovima gdje je zatražen u isto vrijeme. Digitalnom dokumentu se zapravo i pristupa putem njegovih pojedinih prikaza, tj. aktualizacija, koje zavise od zadanih parametara pretraživača, dok binarni, strojno zapisani oblik nije dostupan. Računalo sintetizira određeni dokument u različitim virtualnim igrama na temelju zadanih podataka koji su konstantne vrijednosti i varijabilnih podataka koji ovise o igračevim ranijim potezima (akcijama).⁴⁰

Virtualni svijet podrazumijeva milijune digitalnih dokumenata, bilo da su nastali iz neelektroničkog nakladništva i imaju ekvivalente u tradicionalnoj knjižničnoj građi ili da su „digitalno rođeni“ i nemaju sličnost, podrijetlo ili mogućnost postojanja u neelektroničkom obliku. Izgradnja virtualne zbirke digitaliziranjem analognih dokumenata razvija se sa sviješću da „veliki dio znanstvene literature i lijepe književnosti nije prikladan za digitalizaciju i najbolje je koristiti ga u tiskanom obliku“⁴¹ te je jasno da digitalni oblik uz pozitivne inovacije karakteriziraju i negativne značajke. Izazovi bi se mogli promatrati kroz pet izazova informacijskog doba, koje spominje autor Michael Gorman, a koji su izravno vezani s osnovnim značajkama digitalnih dokumenata. Može se primijetiti kako, manje ili više, spomenuti izazovi utječu na izdvajanje prioriteta analogne građe za digitaliziranje. Pet karakteri-

³⁹ Usp.: C. HORRCKS, *Marshall McLuhan i virtualnost*, 34-35.

⁴⁰ Usp.: Aleksandra UZELAC, „Digitalna kulturna dobra u informacijskom društvu između javne domene i privatnog vlasništva“, *Medijska istraživanja: hrvatski znanstveno-stručni časopis za novinarstvo i medije* 10,1 (2004.), 40, 42. <http://www.mediaresearch.cro.net/clanak.aspx?l=hr&id=222> (16. 3. 2011.).

⁴¹ Michael GORMAN, *Postojana knjižnica: tehnologija, tradicija i potraga za ravnotežom*, prev. Irena Krenjec, Posebna izdanja Hrvatskoga knjižničarskog društva 11 (Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2006.), 107.

stika elektroničkog vida postojanja: prilagodljivost, selektivnost, isključivost, izloženost i površnost ne koegzistiraju s vjerodostojnosti, postojanosti i standardiziranosti kojima teže analogni – materijalni dokumenti. Iako razrješenje navedenih izazova nadilazi mogućnosti odabira, on se mora razvijati problematizirajući tih pet karakteristika. Vjerodostojnosti analognog primjerka, koja uvelike ovisi o dokumentiranom podrijetlu, suprotstavlja se prilagodljivost digitalnog u smislu mogućnosti digitalnog mijenjanja bez potrebe da se sačuva izvorni sadržaj. „Digitalna tehnologija omogućuje nam da napravimo silne promjene koje je naknadno teško uočiti na tim dokumentima. Tehnologija gotovo da promiče takve promjene, pozivajući čitatelja da zajedno s autorom djeluje na načine koji bi mogli značiti novu kreativnost, ali i potkopati poruku i namjeru pravog autora.“⁴²

Razmatranju virtualne stvarnosti doprinijeli su razni teoretičari, neki ističući njezinu filozofsku dimenziju, a neki tehnološku ovisnost prirode virtualnog diskursa. Jedan od njih je Michael Heim čija tipologija, ukazujući na elastičnost samog pojma, virtualnu stvarnost predstavlja kao snažnu, tehnološki određenu verziju virtualnosti, prema kojoj je ona novonastalo polje unutar primijenjene znanosti. Tako shvaćena virtualnost determinirana je pojmovima „uronjenost“, „interaktivnost“ i „informacijski intenzitet“, atributima koji karakteriziraju digitalni dokument kao dio – elementarnu česticu virtualnog svijeta, kojom zapravo operiramo.⁴³ Marshal McLuhan, iako nije poznavao virtualnu tehnologiju, spominje stanje koje „kao da je stvarno“. Virtualnost je moguće definirati kroz razradu binarne opreke sa stvarnošću oblikujući na taj način više mogućnosti razumijevanja perspektive virtualnog. Jedan način predstavljanja virtualnosti definira ju kao „lažnu aproksimaciju“ stvarnosti, kao njezinu degradiranu kopiju, simulaciju ili presavršenu verziju. Drugo stajalište promatra virtualnost kao lijek za nesavršenosti zbilje, rješenje nedostataka stvarnosti. Treće stajalište ekstremnije naglašava opoziciju

⁴² M. GORMAN, *Postojana knjižnica*, 105.

⁴³ Usp.: C. HORRCKS, *Marshall McLuhan i virtualnost*, 36.

ističući svemoć virtualnosti koja omogućava spas od stvarnosti i bijeg u tehnologiju. Sljedeći model, još radikalniji, briše granice virtualnog i stvarnog. „Stvarnost je oduvijek bila virtualna, odnosno nikada nije u potpunosti prisutna ili aktualna. Drugim riječima, stvarnost se nikada ne susreće sa samom sobom, jer se (poput naših osobnosti) temelji na razlici a ne na prisutnosti.“⁴⁴ Elastičnost i raznovrsnost pristupa virtualnosti raspršene su do čak suprotstavljenih tumačenja. Nasuprot pogledu na virtualno kao lijek za propuste stvarnosti jest stajalište koje tumači virtualnost kao gušenje stvarnosti koje će na koncu rezultirati nestankom lokalnog identiteta, međuzavisnosti i društva uopće.⁴⁵

Nova tehnologija i novi modeli podataka, osobito model entitet-odnos, koji se pojavio sredinom devedesetih godina prošlog stoljeća sa studijom Međunarodnog saveza knjižničarskih udruga i institucija (IFLA) o Funkcionalnim zadacima bibliografskog zapisa (FRBR), uveli su digitalni dokument u nova redefiniiranja. U virtualnom svijetu postoji potreba za nečim što je Seymour Lubetzky⁴⁶ označio „kolokacijama različitih manifestacija nekog djela“ jer, digitalna građa zapravo operira s varijantama, digitalnim kopijama, tj. najrazličitijim inačicama nekog djela ili dijelovima nekog djela, koji se sada pojavljuju kao samostalni entiteti virtualnosti. U virtualnom svijetu se govori o pojavnim oblicima, manifestacijama na koje se referira u smislu građe, materijala, do-

⁴⁴ C. HORRCKS, *Marshall McLuhan i virtualnost*, 47.

⁴⁵ C. HORRCKS, *Marshall McLuhan i virtualnost*, 45-47.

⁴⁶ Seymour Lubetzky (1898.-2003.) bio je eminentni bibliotekar, jedan od vodećih teoretičara i praktičara katalogizacije, čiji je rad od iznimnog značenja ne samo za američko bibliotekarstvo već za svjetsku teoriju katalogiziranja. Zalagao se za ideju da katalog mora biti korisnički orijentiran, tj. kako je sam rekao - broj odgovora koje daje katalog treba biti veći od broja postavljenih pitanja. Dobar katalog ne „odgovara“ s da ili ne, već upućuje korisnike na moguće prijevode i izdanja određenog djela koje posjeduje biblioteka omogućujući korisnicima širok izbor. Ne odgajati praktičare već i mislioce i kritičare umijeća, ne sljedbenike već vođe profesije – bibliotekare koji neće samo nastavljati već će i unapređivati umijeće profesije – jedan je od njegovih ciljeva za koje se i dan danas borimo.

kumenata.⁴⁷ Bibliotekarstvo sada proširuje tradicionalno postavljene ciljeve te nastoji da „djelujući na ma kom intelektualnom nivou, učini grafički zapis u najvećoj mogućoj mjeri društveno korisnim, bez obzira da li je korisnik biblioteke nepismeno dijete, zadubljeno u svoju prvu slikovnicu, ili naučnik najvišeg ranga koji se bavi nekim ezoterijskim istraživanjima“.⁴⁸

Nakon svega – što čini danas knjižničnu zbirku? Već više od jednog stoljeća ne radi se o građi u smislu tiskanih tekstova koji su smješteni u jednoj prostoriji, zgradi ili nekoliko zgrada. Čak i tada, moglo se govoriti o različitim nosačima znanja, te su se u knjižnicama razlikovali rukopisi, karte, stenografska, tiskana i druga grafička građa; tomu se u dvadesetom stoljeću priključuju fotografije, zvučni zapisi, mikrooblici, pokretne slike, audiovizualna građa i realije. Tiskani katalozi devetnaestog stoljeća i skupni katalozi na listićima prve polovine dvadesetog stoljeća omogućili su porast međuknjižnične posudbe i tako definiciju zbirke proširili na građu drugih knjižnica smještenu na udaljenim mjestima. Preteča virtualne zbirke kakvu poznajemo danas vidi se još u šezdesetim godinama dvadesetog stoljeća s prvom fazom automatizacije, zatim u skupnom katalogu osamdesetih, u kojem lokalna zbirka postaje tek točka u međunarodnom skupu zbirki, što predstavlja uistinu knjižnicu bez zidova. Virtualnost postaje opipljivija u kasnim osamdesetim godinama prošloga stoljeća kada se u knjižnicama pojavljuje pristup elektroničkim dokumentima. Definicija knjižnične zbirke se tijekom 125 godina mijenjala da bi na kraju obuhvatila četiri razine: materijalne dokumente koje posjeduje određena knjižnica, materijalne dokumente koje posjeduje neka druga knjižnica, a koji su dostupni međuknjižničnom posudbom, elektroničke dokumente nabavljene kupnjom ili pretplatom, besplatne elektroničke dokumente. Michael Gorman, rezimirajući rečeno, ističe kako je svaka sljedeća razina u odnosu na prethodnu manje organizirana i teže joj se sustavno pristupa te kako su današnje zbirke rezultat decenijskog razvoja za čije razumijevanje

⁴⁷ Senada DIZDAR, „Promjene bibliotečke paradigme: od identifikacijske do bibliografske funkcije kataloga“, *Bosniaca: časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine* 12 (2007.), 21.

⁴⁸ S. DIZDAR, „Promjene bibliotečke paradigme“, 21.

je bitno razumjeti evoluciju, a ne revoluciju zbirki.⁴⁹

Kako se bibliotekarstvo kao karika društva znanja bavi zabilježenim znanjem, to znači da informacije kojima upravlja moraju biti na neki način zabilježene: simbolima, riječima, zvukom ili slikom. Dok je u analognom okružju jasna granica pojedinih dokumenata te se ne dovode u pitanje hijerarhijski odnosi i veze pojmova niz – kolo – knjiga – poglavlje, digitalno okružje unosi pomutnju u razumijevanje navedenih odnosa. Kada se govori o virtualnim dokumentima koji obitavaju u „fantastičnim“ parametrima određivanja prostora i vremena, granice pojedinih dokumenata postaju zamagljene. Uočljiva je trenutna dezorganizacija na polju točno određenih granica digitalnih zbirki i njima pripadajućih dokumenata. Analogni dokument kao tekst s početkom, sredinom i krajem te svim vrstama popratne građe (zvučnim, slikovnim, filmskim i sl.) ulaskom u digitalni svijet poprima nove mogućnosti te se i značenje samog pojma mijenja proširujući semantičko polje.

Komplikacija pri definiranju digitalnog dokumenta leži u određivanju poveznica s određenim dokumentom, tj. u definiranju granica metadokumenta i razina do kojih poveznice za određeni dokument čuvaju osnovu i smisao početnog dokumenta. Digitalna stranica na mreži može se tumačiti kao dokument na mreži koji se pojavljuje o onom obliku kako ga korisnici vide na zaslonu računala. Jedna od glavnih karakteristika takva dokumenta je veza, točnije veze koje ga povezuju s drugim dokumentima. Veze jesu dio samog dokumenta i povezuju ga s drugim mjestom unutar istog dokumenta ili s potpuno drugim dokumentima. Takve veze – hiperlinkovi - jesu zapravo osnova weba.⁵⁰ Problematiziranje digitalnih dokumenata još nije

⁴⁹ Usp.: M. GORMAN, *Postojana knjižnica*, 8-9.

⁵⁰ Aleksandra HORVAT - Danijela ŽIVKOVIĆ, *Knjižnice i autorsko pravo* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2009.), 112. Svako web mjesto sastoji se od jedne do neograničenog broja web stranica koje su obično organizirane hijerarhijski u obliku stabla. Web stranica na vrhu stabla je glavna stranica. Svakoj je web stranici dodijeljen jedinstveni URL. Posebne odlike weba su povezivanje (linking) i prikazivanje u okvirima (framing). Danas, pozvati se na web stranici na nekoga ili nešto, a ne povezati se pri tome na odgovarajuće mrežno mjesto, gotovo da i nema smisla, objašnjavaju autorice Aleksandra Horvat i Danijela Živković u navedenom djelu *Knjižnice i autorsko pravo*, str. 111-112.

postavilo konačna definiranja, no počeci metoda razgraničavanja web dokumenata leže u semantičkoj podudarnosti web adresa. Iako je još mnogo rada pred bibliotekarima s ciljem uspostavljanja barem djelomične kontrole nad web izvorima i njihova dugoročnog skladištenja, do određenog nivoa ih je moguće kategorizirati, te je u tom smislu među web izvorima moguće razlikovati:

- efemernu građu
- komercijalna mrežna mjesta
- izvore izvedene iz tiskane građe
- elektroničke serijske publikacije (neovisne, koje nisu izvedene iz tiska)
- digitalizirane arhive (tekstualne, zvučne i vizualne) i
- izvorna stvaralačka djela (tekstualna, zvučna i vizualna).⁵¹

Ovaj rad bavi se trećom skupinom iz predložene kategorizacije, točnije: tiskanim dokumentima koji će nakon prijelaza u digitalni oblik usporedo egzistirati kao analogni original i digitalni surogat te u njihovu slučaju bibliografska kontrola i zaštita ne predstavljaju istovjetan problem kao u slučaju „digitalno rođenih“ dokumenata. Digitalizirani dokument može se „pozvati“ i „pravdati“ upućivanjem na svoj original.

Među brojnim prednostima digitalnih dokumenata najizrazitija je jednostavnost pristupa njihovim sadržajima. Međutim, jednostavnosti se suprotstavlja nerelevantnost dobivenih sadržaja prilikom pretraživanja određene teme te brzina i olakšani pristup ne znače mnogo ako dobiveni sadržaj ne odgovara postavljenom upitu. Uz jednostavnost pristupa najčešće se kao koristi primjene digitaliziranja građe navode: povećana dostupnost, povećana funkcionalnost dokumenata, mogućnost pohrane na drugim medijima, sustavna i smislena suradnja (s drugim ustanovama), identifikacija i selekcija građe, proširena mogućnost aktivnosti očuvanja građe, mogućnost pohrane i prikaza široke lepeze građe s mogućnošću i karakteristikama zbog kojih građu nije moguće reformatirati koristeći neke druge tehnologije, mogućnost

⁵¹ Usp.: M. GORMAN, *Postojana knjižnica*, 60.

konverzije te mogućnost predstavljanja i pristupa zbirka koje sadržavaju mnogo formata uz pomoć jednog sučelja.⁵² Paralelno s ekspanzijom porastom digitalnih dokumenata, na globalnom polju produkciranja informacija, relevantnost opada, čime se ističe potrebitost fokusiranja bibliotekarstva na „strategije za ispravljanje slabosti pretraživača do mjere u kojoj se te nedostatke može prevladati“.⁵³

Nestalnost, kao još jednu osobinu digitalnog dokumenta, tj. nepostojanost sadržaja, autor Michael Gorman uspoređuje s uličnim konstrukcijama velegradova po kojima se lijepe plakati i reklame. „Plakati se mijenjaju, trgaju i prekrivaju novim plakatima, uklanjaju ili uništavaju grafitima, pa se sadržaj i vizualni učinak mijenja iz tjedna u tjedan. Ostaje samo mjesto. Budući da je sadržaj tako nestalan i da neprestano mijenja oblik, teško ga je sačuvati. To nas dovodi do pomalo heretičkog pitanja: da li je uopće važno čuvati takvu građu?“⁵⁴ No, iako su neka pitanja ostala neriješena, digitalna kultura postaje sve prisutnija te digitalni oblik kao medij uspijeva da „ponovno oblikuje svaki život koji dotakne“.⁵⁵ Moć i snaga tog hibridnog medija koju Marshal McLuhan uspoređuje s energijom nastalom fisijom i fuzijom, omogućavaju uspjeh mnogih projekata širom svijeta. Jedan od prvih velikih projekata digitalizacije u svijetu, pod nazivom Američko sjećanje (*American Memory*)⁵⁶ pokrenula je Kongresna knjižnica SAD, 1990. godine. Tijekom pet godina, koliko je trajala prva – pokusna faza, u elektronički oblik preneseni su mnogi (oko 210 000) povijesni dokumenti, ali i zvučni zapisi kao i pokretne slike. Nakon prvobitne mogućnosti pristupanja spomenutoj građi putem CD-ROM-ova, pristup je omogućen i putem mreže. Prema riječima trinaestog direktora

52 Usp.: R. VRANA, „Vidovi organizacije digitalizacije“, 45.

53 R. VRANA, „Vidovi organizacije digitalizacije“, 107.

54 Usp.: R. VRANA, „Vidovi organizacije digitalizacije“, 117.

55 Marshal MCLUHAN, *Razumijevanje medija: mediji kao čovjekovi proizvođači*, prev. David Prpa, (Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2008.), 50.

56 O projektu i pristupu kolekcijama na: <http://memory.loc.gov/ammem/index.html>

Kongresne knjižnice, povjesničara Jamesa Bilingtona, „digitalizirani materijal ponudio je studentima i učenicima svih uzrasta prije svega same povijesne izvore, a ne političke ispravke dobrog i lošeg u američkoj povijesti, što znači da ih je izložio zreloom rasuđivanju složene zajedničke kulturne baštine“.⁵⁷

4.2. Originalni primjerak i/ili digitalni oblik

Uz eksplicitni utjecaj jednih elemenata na nizanje prioriteta pri odabiru, kao što su financijske mogućnosti institucije i/ili fizičko stanje analognog primjerka, postoje i drugi elementi, ne toliko uočljivi. Među njima je stupanj sličnosti originala i surogata koji je moguće ostvariti. Sličnost se odnosi kako na funkcionalne elemente, tako i na vizualnu podudarnost.

Digitalizacijom se stvaraju kopije originalnih primjeraka omogućavajući istom sadržaju da postoji na drugom, novom mediju. „Svaki novi medij pokušava korisnike uvjeriti da im omogućuje direktnije iskustvo stvarnosti od onog prijašnjeg, želi se pokazati kao transparentniji od prijašnjega, tj. kao nevidljiv (nezamjetljiv) za razliku od drugih medija koji to nisu. Imajući u vidu kako se sve vrste informacija mogu digitalizirati, kako ih je moguće opisati i izmjeriti, distinkcija digitalnog i analognog najizrazitije se očituje kroz razlikovanje metoda zapisa i prijenosa informacija. Digitalna informacija može se slati, kopirati, a da se pritom ne gubi na kvaliteti 'kopije', što uglavnom nije slučaj s analognim dokumentima.“⁵⁸

Kopije koje nastaju, koje se nazivaju digitalni surogati, bitno je naglasiti, nisu obične kopije. U *Rječniku stranih riječi* Bratoljub Klaić kopiju definira kao „prijepis s originala, tačnu reprodukcija nečega, uopće nešto učinjeno tačno prema uzorku“.⁵⁹ Često se ono što je originalno vrednuje mnogo više no replika nastala po

⁵⁷ James BILLINGTON, „Biblioteke, kongresna biblioteka i informaciono doba“, *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* 1 (1999.), 280.

⁵⁸ A. UZELAC, „Digitalna kulturna dobra“, 38.

⁵⁹ Bratoljub KLAJĆ, *Veliki rječnik stranih riječi*, prir. i dop. Željko Klaić (Zagreb: Zora, ²1974.), 701.

uzoru. No, pitanje je u kojoj mjeri se takvo što može projicirati u virtualni svijet digitalizirane građe? Nastankom digitalnog surogata originalno djelo dobiva mogućnosti koje nije imalo u analognom vidu. Prednosti elektroničkog oblika su višestruke i u današnje vrijeme informacijske hiperprodukcije postale su nužnost. O karakteristikama elektroničkog oblika već je ponešto rečeno; neke od prednosti su svakako neograničen broj korištenja bez mehaničkih oštećenja, istodobno korištenje od strane više osoba s različitih mjesta, komuniciranje dokumentom na velikim udaljenostima itd. „Važno je podsjećati se da analogni primjerak čini ‘intellectual capital’ glavnu vrijednost, te da se s nastankom surogata, istraživanje, poučavanje ni tržišna vrijednost originala ne iscrpljuje niti umanjuje.“⁶⁰ Virtualna kopija originala postaje „vlastiti original“, nastaje surogat određenog djela čiji su postojanje i daljnja operabilnost „tijelom“ neovisni o originalu. Kopija u virtualnom okružju posjeduje „živost“ koja ukazuje na mogućnost postojanja dokumenta kao samostalnog i na koji se prilikom daljnjeg elektroničkog umnožavanja referira kao na original. „Pri vrednovanju treba uzeti u obzir da digitalizacijom građa zadobiva dodatnu vrijednost jer takva građa stvara neke nove i bolje mogućnosti korištenja i upravljanja zbirkom ili fondom.“⁶¹ Dodatne vrijednosti i nove mogućnosti, nedvojbeno, ne nastaju ni iz čega. Bez analognog originala ne bi bio moguć ni surogat. Postojanje jednog i drugog potrebno je dovesti u sinkroniziranu mrežu uspješnog opsluživanja korisnika, a ne stvarati jaz i negativno bojiti vrijednost jednog ili drugog prema njihovim nedostacima. Kopija digitalnim okružjem dobiva mogućnosti koje original nema i tim novonastalim mogućnostima ona je bogatija od analognog originala. Može se govoriti o jednoj vrsti simbioze elektroničkog nakladništva i tiskanih izdanja; budući da je svaki digitalni oblik, priopćen javnosti, i sam novo iz-

⁶⁰ NATIONAL INITIATIVE FOR A NETWORKED CULTURAL HERITAGE, 7. <http://www.ninch.org/guide.pdf> (9. 8. 2015.).

⁶¹ Hrvoje STANČIĆ, *Digitalizacija*, Radovi Zavoda za informacijske studije 19 (Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta, 2009.), 18.

danje, te da ga je zahvaljujući prednostima elektroničkog izdanja moguće dopunjavati i povećavati mu svrhovitost u cijelosti.⁶² Centar IMPACT⁶³ predlaže provjeru opravdanosti postojanja surogata kroz 5 pitanja:

U kojoj mjeri će on podržavati original?

Može li ga u potpunosti zamijeniti?

Može li se predvidjeti da će postati relevantniji izvor od originala?

Koliki su stvarni troškovi njegova nastanka i održavanja?

Predstavlja li surogat bilo kakav rizik za original?

Navedena pitanja mogla bi služiti kao jedna vrsta provjere izabranog prioriteta.

Optimalni uspjeh ispunjenja korisničkih zahtjeva uvjetovan je elementima koji će na najbolji način objasniti vezu određenog dokumenta i njegova digitalnog oblika. Iako digitalni dokument može fizički postojati neovisno o originalu iz kojeg je nastao, što i čini, između njih se uspostavlja čvrsta veza koja treba biti eksplicitna prilikom pretraživanja i prethodno razrađena još u periodu selektiranja građe. S obzirom na činjenicu da sve veći broj korisnika dolazi u kontakt samo s digitalnom kopijom, ne znajući mnogo o prirodi originala, važnost pojašnjavanja odnosa originala i kopije postaje nužna. S tim ciljem javlja se potreba razjašnjenja svih izmjena koje se naprave tijekom procesa.⁶⁴ Često kvalitetan i uspješno realiziran digitalni primjerak potiče korisnike na korištenje njegova originala, što pred bibliotekare postavlja dodatna i nova istraživanja, dopisivanja i premještanja. Upravo iz tog razlo-

⁶² Usp.: Danijela ŽIVKOVIĆ, *Elektronička knjiga* (Zagreb: Multigraf, 2001.), 80.

⁶³ IMPACT Centre of Competence in Digitisation nevladina je organizacija koja nastoji digitalizaciju povijesne građe učiniti boljom, bržom i jeftinijom. Istražujući i razvijajući mrežu, uz mnoge partnere uspijevaju, od 2008., umnogome olakšati pojedina pitanja prijenosa u digitalni oblik. Detaljnije je moguće čitati na web stranici: <http://www.digitisation.eu/>

⁶⁴ Usp.: Bart OOGHE – Dries MOREELS, „Analysing Selection for Digitalisation: Current Practices and Common Incentives“, *D-lib Magazine: The Magazine of Digital Library Research* 15 (2009.), s.p., <http://www.dlib.org/dlib/september09/ooghe/09ooghe.html>

ga potrebno je ostvariti kvalitetnu vezu originala i surogata. Vezu koja će omogućiti jednostavno, brzo i potpuno objašnjenje i konzultiranje.

Veza analognog i odgovarajućeg mu digitalnog oblika nadilazi uočljivu isprepletenost koja proistječe iz zaštite ostvarene putem digitalnog oblika. Vrijednost određenog periodičnog naslova, uopće bilo kojeg djela, zbog koje je uvršten u one koji bi trebali biti dobro i dugo zaštićeni, mijenja se s pojavom njegova digitalnog surogata. No, činjenica da je nešto digitalizirano, nije razlog da se original potpuno odbaci i zanemari, čak i kada se surogat pokaže kao znatno više korišten izvor od vlastitog originala. „Odbacivanje originala nakon digitalne konverzije dešavalo se samo u muzičkoj industriji nakon što je materijal procijenjen kao nepotreban i prethodno prebačen u novu formu s lakšim načinom upotrebljavanja na određeni vremenski period.“⁶⁵ Surogat se uvijek referira na svoj original i ukazuje na njegovo postojanje i značaj. Zbog financijskih ulaganja i kompleksnih radnji koje prate digitalizaciju, ona zahtijeva da se selekcija upravlja dugoročnom vrijednosti dokumenata, što implicira stvaranje jasnih veza originalnog djela i njegova virtualnog „ogledala“. Brojnost i razrađenost tih veza predstavljani su kroz metapodatke.

Još jedno od često aktualiziranih pitanja odnosa analognog i digitalnog oblika tiče se dematerijaliziranosti surogata. Digitalni dokument, iako nema punu konkretnost analognih u smislu njihove opipljivosti, nije dematerijaliziran. Naime, oslanjajući se na to da digitalna verzija određenog djela nastaje pretvaranjem u brojčani niz koji ga, precizno opisujući, na neki način preuzima (putem skeniranja), Pierre Levy postavlja pitanje dovodi li digitalizacija na taj način do dematerijalizacije sadržanih informacija. (Levy uzima za primjer fotografiju i njezinu digitalnu verziju dobivenu korištenjem skenera koji ju pretvara u brojčani niz zapisan na računalu.) Međutim, brojčani niz ne može postojati izvan nekog fizičkog medija, on zauzima određeni prostor na računalu, a takav se kodirani

⁶⁵ INTERNATIONAL FEDERATION OF LIBRARY ASSOCIATIONS, 13.

zapis onda može prikazati na različite načine i na različitim medijima, kao primjerice ispis na ekranu ili na papiru ili pak kao neki drugi proces. Digitalna fotografija nije dematerijalizirana, nego zauzima manje mjesta od fotografije na papiru te ju je kao takvu lakše modificirati. Kako Pierre Levy zaključuje, ona je virtualna a ne dematerijalizirana. Oslanjajući se na takve postavke, može se potvrditi kako unatoč nemogućnosti da se digitalnom dokumentu odrede konkretne prostorne koordinate, on jest stvaran, on postoji kroz različite aktualizacije.⁶⁶

Iako se važnost digitaliziranja i olakšice koje digitalni oblik karakteriziraju naspram tiskanog ne dovode u pitanje, mnoge zemlje nisu u mogućnosti provoditi proces digitaliziranja. Razlog su financijske poteškoće planiranja, realizacije i naknadnog postdigitalnog održavanja. Bosna i Hercegovina pripada još uvijek skupini zemalja u kojoj ne postoje fond i sredstva osigurana za sustavno digitaliziranje na državnom nivou, ali niti nekom drugom. Ne postoje financije kojima bi se moglo osigurati dugoročno planiranje i održavanje virtualne platforme digitalnih surogata. Unatoč tome, projekti digitaliziranja postoje te možemo svjedočiti entuzijastičnim koracima digitaliziranja i u Bosni i Hercegovini.

4.3. Bosna i Hercegovina i digitalni progres

Digitalni progres u Bosni i Hercegovini danas se odvija sporo i nesustavno. Razlog tomu su najvećim dijelom nedovoljna financijska sredstva i minimalna ulaganja, uopće nezainteresiranost vladajućih odgovornih institucija za digitalizaciju i obrazovno-odgojno-kulturni razvitak. Tako se i jedina ustanova koja se bavi opsežnijom digitalizacijom periodike u BiH, Infobiro Media-centar u Sarajevu, ne financira kroz priljev državnih i odgovornih struktura. Infobiro, osnovan 2004. godine kao digitalni arhiv Mediacentra Sarajevo, pokrenut je sa željom da se vrijedni sadržaji

⁶⁶ Usp.: Pierre LÉVY, *Cyberculture*, prev. Robert Bononno (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2001.), 35, citirano u: A. UZELAC, „Digitalna kulturna dobra“, 40.

ji bosanskohercegovačke baštine iz različitih centara objedine i učine dostupnima. Kao ciljeve svojeg djelovanja navodi: očuvanje građe za buduće generacije, povećanje dostupnosti, kompletiranje periodičnih fondova pojedinih knjižnica te širenje svijesti u najširoj javnosti o potrebi čuvanja i zaštiti periodičnih publikacija. Dosadašnja selekcija periodike Infobiroa rađena je godišnje te je u periodu od 2006. do 2010. digitalni pristup omogućen za 13 naslova, od kojih je 6 dostupno i putem CD-a/DVD-a. Neki od digitaliziranih naslova su: *Bosanski prijatelj*, *Bosna*, *Bosanska vila*, *Nada*, *Sarajevski list* itd.⁶⁷

Iako potreba za digitalizacijom periodike u BiH itekako postoji, te premda je svijest o dostupnosti građe koja se ostvaruje digitalizacijom tiskanih materijala sve prisutnija, u BiH se značajnijom digitalizacijom periodike bavilo tek nekoliko institucija: Biblioteka Sarajeva (www.bgs.ba), Gazi Husrev-begova biblioteka (www.ghbbibl.com.ba), Infobiro Mediacentar Sarajevo (www.infobiro.ba), Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske (www.nubrs.rs.ba/cms/index.ph) te Zemaljski muzej BiH (www.zemaljskimuzej.ba). U njihovim kolekcijama mogu se pronaći vrijedni periodični naslovi paralelno u digitalnoj i analognoj formi ili samo digitalnoj – za onu građu čije analogne primjerke nisu bili u mogućnosti trajno nabaviti.

Za razliku od lokalnih, projekti na međunarodnom nivou postaju sve brojniji. Jedan od primjera je i projekt Gallica⁶⁸ Nacionalne knjižnice u Francuskoj iz 1997. godine kroz koji su prezentirani dokumenti zapisani na različitim medijima u rasponu od srednjeg vijeka do početka dvadesetog stoljeća. Još neki, značajni međunarodni koraci vezani uz razvoj digitalnih kolekcija i biblioteka jesu projekti: Evropska unija – projekt Evropska biblioteka

⁶⁷ Usp.: Dragan GOLUBOVIĆ, „Experience of Infobiro Digital Archive in Digitization of BiH Press and Magazines“, *Review of the National Center for Digitalization* 21 (2012.), 149. http://elib.mi.sanu.ac.rs/pages/browse_issue.php?db=ncd&rbr=21&start=10 (6. 6. 2012.).

⁶⁸ O projektu i pristupu digitaliziranim kolekcijama moguće je čitati na stranici: <http://gallica.bnf.fr>

(TEL – The European Library), UNESCO – projekt Pamćenje svijeta (The Memory of the World), G7/CDNL – projekt Biblioteca Universalis. Tijekom 1999. godine, u projekt Memory of the World bilo je uključeno 47 digitalnih kolekcija iz 26 zemalja. Neke od nacionalnih kolekcija uključenih u ovu digitalnu kolekciju svjetske baštine su: Češka nacionalna biblioteka – stari rukopisi (izdan je i CD s digitalnim dokumentima); Ruska akademija znanosti i umjetnosti – Razdvilska hronika, rukopisi iz 11. stoljeća, Bugarska – multimedijско izdanje starih rukopisa „Sveta Sofija“; „Memory of Russia“ – kolekcija rukopisa iz 15. i 16. stoljeća iz kolekcije Državne biblioteke u Moskvi; kompletne arhive Dostojevskog i Puškina.

Oslonac za strukturu digitaliziranja u BiH moguće je tražiti na primjerima manjeg broja samostalnih institucija. One su, kako je već spomenuto, najvećim dijelom vlastitu građu digitalizirale uz pomoć vanjskih stručnjaka za digitaliziranje, ponajviše suradnjom s Infobiroom Mediacentra Sarajevo. Biblioteka Sarajeva odabir periodike fokusirala je na staru građu iz vlastitog fonda, vrijednošću visoko ocijenjenu, traženu, ali istodobno i fizički ugroženu – u smislu prijetnje od budućih oštećenja. Gazi Husrev-begova biblioteka provodi digitaliziranje knjiga i periodike te planira u budućnosti prenijeti svu periodiku u digitalni oblik. Digitalni arhiv Infobiro Mediacentra u Sarajevu se pri odabiru stare periodike fokusirao na periodiku od značenja za povijest BiH u najširem smislu te je obuhvatio cjelokupna godišta bitnih naslova. Nacionalna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske selekciju je usmjerila na najtraženiji stari časopis vlastitog fonda, od povijesnog značenja, te odabrala *Školski vjesnik* (1894.-1909.), od prvog do posljednjeg godišta. Uz to digitalizirala je i druge naslove. Zemaljski muzej BiH selekciju je jednostavno usmjerio na digitalizaciju vlastitog glasnika, *Glasnika Zemaljskog muzeja*, rukovodeći se idejom očuvanja i šire dostupnosti. U tablici koja slijedi moguće je pogledati prikaz informacija o digitaliziranim periodičnim naslovima devet institucija koje skladište vrijednu periodiku, a koje su konzultirane pri istraživanjima u ovome radu.

Institucija: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine	Kontakt: Adisa Žero, dipl. bibliotekarica
Prošli projekti digitalizirane periodike	<i>La Alaborada</i> (1900.-1901.) Digitaliziranje je provedeno u suradnji s Jevrejskom zajednicom BiH
Trenutni projekti digitaliziranja periodike	-
Planirani projekti digitaliziranja periodike	-
Institucija: Digitalni arhiv Info-biro Mediacentar Sarajevo	Kontakt: Dragan Golubović, dipl. bibliotekar
Prošli projekti digitalizirane periodike	Digitalizirana su 33 časopisa, među njima je i <i>Bosanski prijatelj</i> sv. I. (1850.) sv. II. (1851.) sv. III. (1861.) sv. IV. (1970.)
Trenutni projekti digitaliziranja periodike	-
Planirani projekti digitaliziranja periodike	Postoji interes za digitaliziranje katoličkog tiska. Osmišljeni projekt trenutno ne postoji.
Institucija: Biblioteka Sarajeva	Kontakt: Narcis Saračević, dipl. bibliotekar
Prošli projekti digitalizirane periodike	<i>Biser: list za širenje prosvjete među muslimanima BiH</i> (1912.-1918.) <i>Sarajevski cvjetnik</i> (1868.-1872.)
Trenutni projekti digitaliziranja periodike	<i>Glas Narodno-oslobodilačkog pokreta u Bosanskoj Krajini</i> (1943.-1945.)
Planirani projekti digitaliziranja periodike	-

Institucija: Zemaljski muzej	Kako je ova institucija od listopada 2012. godine zatvorena za javnost, točne informacije nisu dobivene. Poznato je da je uz pomoć suradnika digitaliziran Glasnik Zemaljskog muzeja, koji sadržava izrazito vrijednu građu.
Prošli projekti digitalizirane periodike	
Trenutni projekti digitaliziranja periodike	
Planirani projekti digitaliziranja periodike	
Institucija: Arhiv Bosne i Hercegovine	Kontakt: Andrej Rodinis, dipl. arhivist, stručni suradnik
Prošli projekti digitalizirane periodike	<i>Sarajevski list</i> (1889.-1893.), (1896.-1898.) Digitaliziranje je proveo Infobiro Mediacentar
Trenutni projekti digitaliziranja periodike	-
Planirani projekti digitaliziranja periodike	-
Institucija: Historijski arhiv Sarajevo	Kontakt: Saša Beltram, bibliotekar, dipl. profesor historije
Prošli projekti digitalizirane periodike	<i>Bosansko-hercegovačke novine</i> (1878.-1879.) <i>Nada</i> (1895.-1903.) <i>Bosanski prijatelj</i> sv. I. (1850.) sv. II. (1851.) sv. III. (1861.) sv. IV. (1970.) <i>Bosanska vila</i> (1885.-1914.)
Trenutni projekti digitaliziranja periodike	<i>Kalendar Bošnjak</i> (1884.-1918.) <i>Kalendar Prosvjeta</i> (1905.-1950.) <i>Napretkova Božićna knjiga</i> (1934.-1942.) <i>Napretkova Uskrsna knjiga</i> (1935.-1940.)

Planirani projekti digitaliziranja periodike	-
Institucija: Bošnjački institut Fondacija Adila Zulfikarpašića	Kontakt: Narcisa Puljek Bubrić, dipl. bibliotakarica
Prošli projekti digitalizirane periodike	<p><i>Kalendar Gajret</i> (1907., 1908., 1915., 1937.-1941.)</p> <p>Digitaliziranje je provedeno u suradnji s Odsjekom za komparativnu književnost i bibliotekarstvo Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu u okviru praktične nastave studenata/ica.</p> <p>Bošnjački institut Fondacija Adila Zulfikarpašića provodi digitalizaciju na zahtjev korisnika. U proteklom periodu digitalizirano je preko 300 različitih članaka i pojedinih radova.</p>
Trenutni projekti digitaliziranja periodike	Digitalizacija bh-štampe 1850.-1892., u suradnji s bibliotekama, Gazi Husrev-begovom bibliotekom, Orijentalnim institutom, Zemaljskim muzejom BiH, Bibliotekom Sarajeva i Mediacentrom Sarajevo.
Planirani projekti digitaliziranja periodike	-

Institucija: Gazi Husrev-begova biblioteka	Kontakt: Faruk Špilja, referent za digitalizaciju
Prošli projekti digitalizirane periodike	<i>Behar</i> (1900.-1911.) <i>Bosna</i> (1866.-1876.) <i>Bošnjak</i> (1891.-1910.) <i>Sarajevski cvjetnik</i> (1868.-1872.) <i>Biser</i> (1912.-1918.) <i>El-Hidaje</i> (1936.-1944.) <i>Vatan</i> (1884.-1893.) <i>Sarajevski list</i> (1881.-1893.) <i>Gajret</i> (1907.-1914.) <i>Salname</i> (1867., 1868., 1871., 1874., 1875., 1877., 1878., 1884.-1895.) Digitaliziranje je provedeno samostalno.
Trenutni projekti digitaliziranja periodike	-
Planirani projekti digitaliziranja periodike	Gazi Husrev-begova biblioteka planira digitalizirati svu periodiku, sljedeći projekt nije trenutno definiran.
Institucija: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske	Kontakt: Dalibor Paničić, stručni suradnik za informatiku i administrator računalne mreže u NUB RS
Prošli projekti digitalizirane periodike	<i>Bosanska vila</i> (1885.-1914.) <i>Dabro-bosanski istočnik</i> (1887.-1990.) <i>Književna krajina</i> (1931.-1932.) <i>Otadžbina</i> (1907.-1936.) <i>Razvitak</i> (1910.-1941.) <i>Službeni dodatak</i> (1894.-1909.) <i>Školski vjesnik</i> (1894.-1909.) <i>Zora</i> (1896.-1900.)
Trenutni projekti digitaliziranja periodike	-

Planirani projekti digitaliziranja periodike	<i>Prosvjeta Srpska riječ</i>
--	-----------------------------------

Tablica 1.

Na kraju ovoga poglavlja moguće je sumirati osnovne postavke. Prateći povijesni razvoj bibliotekarstva, uočljive su eksplisitne promjene ne samo u brojnosti i raznovrsnosti materijala kojim operira i načinu na koji se njima upravlja već i u konceptu cjelokupne organizacije. Promijenjene koncepcije kao posljedica smjenjivanja prirode materijala novih knjižnica, novih korisnika i uopće informacijske ekspanzije kojoj prijete eksplozija uslijed neorganizacije, ne treba proučavati na način sukobljavanja analognog naspram digitalnog. I analogni i digitalni oblik karakteriziraju uz dobre i loše karakteristike te bez organizacije i pravog načina čuvanja i prezentiranja ne predstavljaju rješenje bibliotečnih problema. Stoga, današnje zbirke jesu „mélange“ građe u različitim oblicima koje knjižnica posjeduje ili je na nju pretplaćena te građe u različitim oblicima koju posjeduju drugi, ali je na razne načine dostupna (međuknjižnična posudba, pristup udaljenim bazama podataka).⁶⁹ Digitalni projekti periodike u Bosni i Hercegovini za sada nisu na zadovoljavajućem nivou. Svega nekoliko institucija imalo je mogućnost digitaliziranja vlastitog fonda, i to uz suradnju s drugim institucijama.

⁶⁹ Usp.: M. GORMAN, *Postojana knjižnica*, 71.

5. ODABIR GRAĐE PRI DIGITALIZIRANJU PERIODIKE

„Dobra vijest jeste da su danas milioni knjiga (ali i periodike) digitalizirani te tako dostupni putem interneta. Loša vijest je, također, što su danas milioni knjiga (ali i periodike) digitalizirani te tako dostupni putem interneta.“⁷⁰

U ovom, najopsežnijem, poglavlju pokušat će se prikazati koraci procesa selektiranja periodične građe kroz ukazivanje na važnost pojedinih definiranja i iznimnost odabira za nastanak upotrebljivih i pretraživih digitalnih sadržaja. Nastojat će se prikazati mreža praktičnih pitanja i mogućih problema koji se nameću pri selekciji građe uopće te pokazati da periodična građa ne odudara od preporuka koje se vežu uz neperiodičnu građu, već da proširuje okvire razmatranja istih zbog specifičnosti koje ju karakteriziraju: opsežnost, promjenjivost tematskih cjelina, raznovrsnost formata... Koristeći se shemama i ponuđenim modelima odlučivanja mnogih primjera dobre prakse, pokušat će se doći do krajnjeg i prvog prioriteta za digitalizaciju periodične građe Knjižnice Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu. Pri tome će biti korišten pristup odabiru kroz 3 koraka: korak predlaganja, procjenjivanja i određivanja prioriteta.

5.1. Uvodna razmatranja

Proces izbora prioritetne periodike za digitalizaciju u jednoj instituciji anticipira sve stadije ukupne implementacije jedne digitalne periodične zbirke. Iako selekcija zavisi prije svega o prirodi, vrijednosti i važnosti analognog primjerka, u velikoj mjeri određuju je i kvaliteta samog procesa digitaliziranja, način organiziranja digitaliziranog materijala, indeksiranje, način prezentira-

⁷⁰ Karen SOBEL – Jeffrey BEALL, „Humanities Research, Book Digitization, and the Problem of Linguistic Change“, *Journal of Library Innovation* 2,2 (2011.), 3.

nja i održavanja.⁷¹ Stoga, pristup digitalizaciji periodike Knjižnice obuhvatit će ne samo analizu građe koja se koristi već i način na koji se koristi, kao i onih koji ju koriste.

Prema procjeni autorice Marize Fallia knjige su danas još uvijek primarni izvor istraživanja. Ipak, kroz periodiku se zrcali sociološka, ekonomska, politička i kulturna misao jednog perioda u svoj svojoj kompleksnosti i raznolikosti. To je razlog što se ona konstantno dokazuje kao iznimno važan izvor istraživanja koji bogatstvom i vrijednošću svojih sadržaja ne zaostaje za knjigama kao tradicionalnijim izvorom istraživanja.⁷² Važnost periodičnih publikacija potkrepljuje i inicijativa National Endowment for the Humanities (NEH), programom digitalizacije mikrofilmiranih novina pod nazivom National Digitalization Newspaper Program (NDPN), inicijativa pod nazivom „We the People“, ističući kako za cilj postavljaju istraživanje važnih zbivanja i tema nacionalne povijesti, pri čemu ne postoji neki drugi izvor koji bi mogao poslužiti kao bogatiji resurs podataka od povijesnih novina.⁷³ Statistički podaci pojedinih knjižnica svjedoče o čestoj upotrebi tematski najraznovrsnije periodike. U Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine tako je tijekom 2011. godine upućeno 818 zahtjeva za periodične naslove. Zanimljive podatke iznosi Nacionalna biblioteka u Čileu čija statistika pokazuje da je tijekom jedne godine novinske izvore konzultiralo oko 90 000 korisnika, što čini preko

⁷¹ Usp.: Paul AYRIS, Joint RLG [Research Libraries Group], NPO [National Preservation Office] *Preservation Conference Guidelines for Digital Imaging „Guidance for Selecting Materials for Digitisation“*

http://eprints.ucl.ac.uk/492/1/paul_ayris3.pdf (11. 7. 2015.).

⁷² Usp.: Mariza FALLIA, „The Digitization of Chilean Newspapers“, *Newspapers of the World Online: U. S. and International Perspectives. Proceedings of Conferences in Salt Lake City and Seoul, 2006*, ur. Hartmut WALRAVENS, IFLA Publications 122 (Munich: K. G. Saur Verlag, 2006.), 67.

⁷³ Usp.: Helen AGUERA, „The U. S. National Digital Newspapers Program: Thinking Ahead, Designing Now: Part I; Program Development“, *Newspapers of the World Online: U. S. and International Perspectives. Proceedings of Conferences in Salt Lake City and Seoul, 2006*, ur. Hartmut WALRAVENS, IFLA Publications 122 (Munich: K. G. Saur Verlag, 2006.), 80.

3 500 000 zahtjeva za korištenje. Knjižnica KBF-a bilježi tijekom akademske 2010./2011. godine 5372 pojedinačna zahtjeva za različite godišnjake, mjesečnike i tjednike, od čega 270 čine potrebe vanjskih korisnika.

Istraživanja digitalnih sadržaja weba iz 2011. procjenjuju da će količina sadržaja na internetu rasti do nemjerljivosti, kako u smislu razvrstavanja, tako i s pozicije sadržajnog označavanja, kada „googlovi“ neće moći ponuditi smislen uvod u istraživanja.⁷⁴ Brojnost i raznovrsnost produkcije periodike, uz eksploziju informacija uopće, mnogi danas smatraju nužnim putem u „izgubljeni smisao“ i tešku borbu pri pronalaženju i evaluaciji relevantnih podataka. Vještina otkrivanja, dobivanja i evaluiranja informacija trebala bi biti signifikantno zastupljena u modernoj definiciji pismenosti. U eri kada današnje istine postaju sutrašnji staromodni koncepti, oni koji nisu sposobni naći potrebnu informaciju, gotovo su bespomoćni kao što su oni koji ne znaju čitati i pisati. Nijedan pojedinac niti grupa ljudi nije u mogućnosti asimilirati sve dostupne informacije, niti pratiti novogenerirane. Stoga, sposobnost da se nezavisno i na odgovarajući način skupe relevantne informacije – ne sposobnost programiranja kompjutera – postaje ključni element u jednom modernom konceptu pismenosti.⁷⁵ Upravo se u skupljanju relevantnih informacija zrcali odabir građe za digitalizaciju. Vještina otkrivanja i evaluiranja u velikoj se mjeri podudara s analizama i procjenama koje se odvijaju pri selekciji. Ako se pogleda provedba selekcije u knjižnicama kroz primjere dobre prakse, uviđa se da je, za razliku od nekih drugih faza digitalizacije, u kojima vodeću ulogu imaju stručni suradnici, faza selektiranja provedena uz velika zalaganja bibliotekara. Oni poznaju navike korisnika, načine korištenja i probleme pri korištenju građe koji

⁷⁴ Usp.: Erik T. MEYER – Arthur THOMAS – Ralph SCHROEDER, *Web Archives: The Future(s)*, Oxford Internet Institute University of Oxford, 2011., 6. <http://www.scribd.com/doc/104443210/Digital-Archives-Guide>

⁷⁵ Usp.: Patricia Senn BREIVIK – Gordon E. GEE, *Information Literacy: Revolution in the Library*, American Council on Education (New York: American Council on Education; London: Collier Macmillan, 1989.), 23-24.

se digitalizacijom nastoje riješiti ili barem umanjiti. U poplavi ne-sortiranih informacija izranja bibliotekar koji posjeduje provjerenu moć navigacije, analitičko znanje i široko obrazovanje, koji će sirovim materijalima dodati vrijednosti rasuđivanja, topline i ljudskog posredovanja.⁷⁶ Selektiranje građe u knjižnici The Jewish Theological Seminary prepušteno je u potpunosti bibliotekarima, nakon čega se tek uključuju mnogi stručni suradnici za digitaliziranje, restauriranje i sl.

Digitaliziranjem sadržaji nastavljaju postojati u dva oblika: analognom i digitalnom. Ako nije provedeno s primarnim ciljem zaštite visoko oštećenog originala, periodični naslov i dalje ostaje u upotrebi i kao analogni oblik. Paralelno korištenje jednog i drugog istraženo je u radu Digital Versus Traditional Newspaper: Influences on Percieives Substitutability kroz način njihova percipiranja od strane čitatelja. Autori rada, Carlos Flavian i Raquel Guerra, željeli su analizirati razloge zašto čitatelji/korisnici preferiraju periodičnu građu jednog od oblika u određenim okolnostima više nego drugi oblik. Nakon niza opsežnih razgovora i intervjua (kojim su obuhvatili 223 čitatelja) iznijeli su četiri kategorije kroz koje se može razmotriti periodična građa, u digitalnom i u tiskanom obliku, u odnosu na korisničke potrebe i želje. Kategorije do kojih su došli usklađene su s vrstama potreba čitatelja te je prema navedenim autorima moguće razlikovati: čitatelje koji traže točno definiran podatak – imaju određeni zahtjev; čitatelje koji svakodnevno prate tisak, no koje interesiraju samo aktualne vijesti; zatim one koji čitaju bez većih ambicija i uopće zahtjeva za određenom informacijom – koji čitaju da bi se relaksirali; te na kraju, kao četvrta kategorija, izdvojeni su oni koji čitaju redovito ali iz navike, također bez posebnih potraživanja. Kao primarni razlog korištenja digitalnih oblika periodike spomenutog istraživanja pokazali su se: potreba za pronalaženjem informacija na točno određeni – definirani upit, kao što je pretraživanje sportskih rezultata, praćenje burze, tematski uobličeni zahtjevi i sl., te također, potreba

⁷⁶ Usp.: James BILLINGTON, „Biblioteke“, s.p.

za praćenjem najnovijih vijesti i zbivanja najšireg dijapazona. S druge strane, čitatelji koji periodiku koriste „zabave radi“ ili jer su naprosto stekli naviku čitanja tekuće periodike, preferiraju tiskani oblik.⁷⁷ Na osnovi ovakve kategorizacije može se pretpostaviti da će digitalizirani naslovi Knjižnice biti više korišteni od njegova analognog primjerka. Periodika u Knjižnici koristi se najvećim dijelom za istraživanje unaprijed, više i manje, definiranih tematskih cjelina te u manjoj mjeri za praćenje trenutnih zbivanja s područja Vrhbosanske nadbiskupije, ali i mnogo šire. Čitatelji koji su vođeni zabavom u Knjižnici veoma su rijetki, što ne čudi s obzirom na profil i usmjerenje same institucije kojoj Knjižnica pripada. Iako postoji težnja i želja da se korisnicima uvijek ponudi uz tiskani i digitalni oblik periodičnih naslova, mogućnosti za takvu uslugu nisu ostvarene u većini univerzitetskih knjižnica u BiH. Kako prateći svjetske norme ali i trendove visokoškolskog obrazovanja digitalizacija periodike postaje tražena bibliotečna usluga, očekivati je da će se univerzitetske knjižnice u budućnosti naći pred izazovima planiranja digitaliziranja vlastitih periodičnih fondova ili dijela tiskane periodike koju skladište. Prvi korak takva izazova prati dvojba je li baš sve potrebno digitalizirati ili je ipak dio građe bolje koristiti u tiskanom obliku i zbog čega. Zapravo, dvojba između optimistične vizije sveobuhvatne digitalizacije i potrebe za izborom dijela građe koji bi se pokazao prioritetnijim u odnosu na cjelokupnu zapremljenu periodiku.

5.2. Optimizam sveobuhvatne digitalizacije vs potreba za odabirom građe

U modernom bibliotečnom okružju nastao je ideal objedinjene zbirke i želje za pristupačnošću svemu u svakom trenutku. „Digitalna revolucija svjedoči ponovnom rađanju ideala opće, objedinjene zbirke, što je obilježilo misao arhivista pred dvadese-

⁷⁷ Usp.: Carlos FLAVIÁN – Raquel GURREA, „Digital Versus Traditional Newspaper Influences on Perceives Substitutability“, *International Journal of Market Research* 51 (2009.), 638.

to stoljeće. Uz praktičnu potrebu za selekcijom s ciljem pohranjivanja, zaštite građe sada se javlja i nada kako ćemo ipak uspjeti sačuvati sve što procijenimo vrijedno digitalizacije.⁷⁸ Logički je u praksi sve prisutnija dilema koliko je to dovoljno, ne previše, ali niti premalo što treba odabrati kako bi se stvorila smisljena zbirka, a s druge strane opravdala sva financijska ulaganja. A uz to i poboljšala „današnja pismenost“ koja je ukorijenjena u procese globalne kulture i ekonomije i koja se sve više objašnjava kroz osposobljenost pismenih za prilagođavanje brzini promjena informacijsko-komunikacijskih tehnologija kojima smo toliko uvjetovani.⁷⁹

Problematiziranje pitanja opće digitalizacije, s jedne strane, ili sustavne selekcije, kao oprečne stavke s druge strane, kreće se u dva različita smjera koja su ipak usmjerena k istom cilju – korisničkom zadovoljstvu. Jedni su tako mišljenja da je potrebno digitalizirati sveukupnu građu digitalizacijom niže kvalitete, dok će se ona građa kojoj je potrebna digitalizacija više kvalitete s vremenom sama pokazati toga vrijedna. Ovakva razmišljanja poduprta su relativnom lakoćom tehničkog dijela procesa digitalizacije, kao i činjenicom da tehnologija svakim danom daje bolje i brže načine prenošenja u digitalni oblik. Nedvojbeno je da digitalna tehnologija svakim danom napreduje i usavršava mogućnosti, no mnoge pojedinosti su nedefinirane. Najčešće se kao primjer takvih nerazriješenosti navodi problem trajnosti digitalnog dokumenta. Takva situacija doprinijela je učestalom oslanjanju na pristup „čekaj pa ćeš vidjeti“, što nije teorijska a ni praktična osnova za realizaciju digitalizacije. Polazište dobra digitalnog projekta je svjesnost promjenjivosti tehnologije i brzine kojom se usavršava u svim kontekstima kojih se ona dotiče.⁸⁰ Mogućnosti koje nudi

⁷⁸ B. OOGHE – D. MOREELS, „Analysing Selection for Digitalisation“, 3.

⁷⁹ Usp.: Angelina RUSSO – Jerry WATKINS, „Digital Cultural Communication: Audience and Remediation“, *Theorizing Digital Cultural Heritage: a Critical Discourse*, ur. Fiona CAMERON – Sarah KENDERDINE (Cambridge – London: The MIT Press, 2007.), 150.

⁸⁰ Usp.: INTERNATIONAL FEDERATION OF LIBRARY ASSOCIATIONS, 8.

elektronički oblik dokumenta i prisutnost na mreži svakako su višestruke, ali samo pod uvjetom da je građa dobro organizirana. Stoga, ipak ne treba nepromišljeno prihvatiti lakoću tehničkog dijela prelaska analognog dokumenta u digitalni oblik. U tom slučaju bi se zanemarili oni zbog kojih se digitalizacija provodi – korisnici. Općenito, rasprave „modernih“ i „konzervativnih“, ako se te dvije struje promotre na način oprečnih postavki, jesu višeslojne i višeznačne, te se ne radi o pukom izboru između starog i modernog, duhovnosti i materijalizma, informacije i znanja ili o nekoj drugoj dihotomiji, niti se potiče sukobljavanje onih „za tehnologiju“ i onih „za papir“, radi se o potrebi uspostavljanja ravnoteže između njih i stvaranju tvorevine (putem odabira) koja sadržava najbolje od svega.⁸¹

Odabirući samo određenu građu u određenom trenutku kao primarnu, smanjuje se mogućnost stvaranja glomazne „zb(i)rke“ podataka kao i neprikladnost održavanja i pretraživanja takvih sustava. Nestabilnosti koje karakteriziraju tehnologiju kao i činjenica da su „mnogi problemi vezani uz privikavanje na tehnologiju uzrokovani time što se procedure i izvori samo automatiziraju, a da se pri tom ne razmatra cijeli problem“⁸² podupiru tezu kako se samo selekcijom i određivanjem primarne građe može osigurati nastanak čitljive i relevantne zbirke.

Digitalizacija kompletne građe čini se prihvatljivom samo u slučaju iznimno malih zbirki te onih koje bi izdvajanjem prioriteta izgubile smisao. Također, odabir se ne provodi u projektima masovne digitalizacije⁸³ koji za cilj imaju sveobuhvatnu digitalizaciju građe jedne ustanove ili zbirke „pri čemu se ne određuju uvjeti odabira niti utvrđuju prioritete već se građa sustavno digitalizira“.⁸⁴ Svi ostali procesi kroz realizaciju potvrđuju potre-

81 Usp.: M. GORMAN, *Postojana knjižnica*, 6.

82 M. GORMAN, *Postojana knjižnica*, 6.

83 Dva najpoznatija projekta masovne digitalizacije trenutno jesu Internet Archive (IA) pokrenut 1996. godine, te Google Books Library Project (GBLP), započet 2004.

84 Smjernice za odabir građe za digitalizaciju, 2007., 7.

bu za odabirom. Jer, tehnologija uz prednosti donosi u struku i mane, zbog čega se mora promisliti koje privilegije će građa dobiti prelaskom u novi oblik i na koji će se način one odraziti na krajnje korisnike.

Odabir građe za digitalizaciju traži ravnotežu, sklad i razumijevanje tehnologije s ciljem balansiranja iracionalnog žara koji donosi nova tehnologija. Društvo u cjelini, tako i knjižnice kao dio tog društva, kroz povijest uvijek su najnoviju tehnologiju proživljavali kroz nekoliko etapa.⁸⁵ Danas se društvo nalazi na pragu šeste etape (prema procjenama autora Manuela Castelasa) kada je moguće potvrditi kako se suština istraživanja odnosi na „pitanje ravnoteže i potrage za skladom i razumijevanjem“.⁸⁶ Pri selekciji periodike inzistira se na razumijevanju utjecaja tehnologije na društvo u prošlosti te racionalnim zaključivanjima. Također, selekcijom se ukazuje na značenje osviještenosti o tome da „tehnologija ne određuje društvo: ona ga utjelovljuje. Ali ni društvo ne određuje tehnologiju: ono se njome koristi“.⁸⁷

Pristupanje digitaliziranju periodike uz razrađen odabir potkrepljuju činjenice da najveći projekti i opsežne digitalizacije na međunarodnom nivou ne kreću u digitaliziranje bez promišljene selekcije. Projekt Svjetske digitalne biblioteke (World Digital Library WDL)⁸⁸ krenuo je od tematskog razvrstavanja na 10 široko oblikovanih cjelina svojeg ukupnog fonda (kao jezik, književnost, filozofija itd.) prema kojima je dalje vršio selekciju priključujući im mnoge kriterije.

85 Više o pojedinim etapama možete čitati u knjizi Manuela Castelasa: Manuel CASTELAS, *Uspon umreženog društva* (Zagreb: Golden marketing, 2000.), 41.

86 M. GORMAN, *Postojana knjižnica*, XIII.

87 M. CASTELAS, *Uspon umreženog društva*, 41.

88 Više je moguće istražiti na stranici: <http://www.wdl.org/en/>

5.3. Komunikacija i kooperacija digitalnih projekata

*„Čak i najveći inovatori stoje na ramenima divova. Sva nova djela temelje se na ranijim djelima i inspiriraju ona buduća.“*⁸⁹

Od Parmske povelje i Lundske načela bibliotečni seminari sve više ističu potrebu stvaranja i održavanja komunikacijskih veza, dostupnosti i usklađivanja izvještaja vlastitih projekata. Međutim, još uvijek su uvelike zastupljeni fragmentarni pristupi, te se čini da postoji onoliko pristupa odabiru koliko je i pojedinačnih projekata.⁹⁰ S obzirom na to da se priroda digitalnih dokumenata munjevito mijenja, mnogi pothvati i odluke koji se poduzimaju i donose danas, mogu se nekada u budućnosti pokazati pogrešnim. Samo putem otvorene komunikacije moguće je ostvariti bolje preduvjete i konačne ishode ulaganja u digitalizaciju i shodno tome prilagoditi odluke odabira građe boljoj procjeni i trajnijim rješenjima.

Suradivanje pri digitaliziranju periodike odvija se na više različitih nivoa. S jedne strane može se govoriti o komuniciranju selekcije u smislu bilježenja i širokog prezentiranja samog postupka drugim institucijama. Tada se radi o vanjskoj komunikaciji. Kooperativnost izvan same institucije nužna je jer omogućava uklanjanje preklapanja digitalnih sadržaja. „Svako preklapanje u potpunosti moralo bi se u digitalizaciji izbjeći, osim u slučaju kada ne postoji pristup cjelovitoj zbirci ili kada je zbog nečega otežan ili je nezadovoljavajući po nekim kriterijima.“⁹¹ Suradnja pri vanjskoj komunikaciji, s drugim institucijama pri selekciji, odnosi se na pregled prošlih, trenutnih i planiranih digitalnih projekata od strane drugih osoba. Također, na analizu nekih parametara stanja analo-

⁸⁹ Felix STADLER – Jesse HIRSH, „Open Source Intelligence“, Konrad BECKER – Eric KLUITENBERG – Felix STADLER (ur.), *The Network Society of Control: Conference Reader; World-Info-Con 2002; a Public Conference in the Frame of World-information.Org Amsterdam 2002.*, 83, citirano u: A. UZELAC, „Digitalna kulturna dobra“, 49.

⁹⁰ Usp.: B. OOGHE – D. MOREELS, „Analysing Selection for Digitalisation“, 1.

⁹¹ *Digit Periodicals Digitalisation*, 1998., s.p., www.ukoln.ac.uk/services/elib/papers/other/periodicals/

gne periodike koju skladište druge institucije, kao na primjer, mogućnost korištenja takve građe i kompletiranost godišta određenih naslova. Jedan od primjera dobre prakse u ovakvu istraživanju predstavljen je kroz izlaganje Figit Periodicals Digitalisation Study u kojem su prikazani „zaključci istraživanja postojećih digitalnih verzija periodike odabrane za digitaliziranje s ciljem identificiranja takvih i sličnih projekata kako se u budućim projektima ne bi ponavljao isti postupak“.⁹² Ispitivanja digitalnih projekata periodike, stoga, ne završavaju na analizi trenutno postojećih digitalnih verzija određenih dokumenata, jer bi se time isključili svi oni koji su u fazi planiranja. Imajući u vidu činjenicu da je selektiranje u cjelini dugotrajan i iscrpan korak digitaliziranja, zanemarivanje digitalnih dokumenata koji nastaju usporedo ili su u skorijoj budućnosti planirani značilo bi nedovoljno istraživanje.

Korake provjere, kada je riječ o poboljšanju vanjske komunikacije, preporučljivo je bilježiti te ih učiniti dostupnim i drugima sa svim podacima o stanju, čuvanju i korištenju u vlastitoj knjižnici. Ako se bibliotekarstvo smatra dijelom općih komunikacijskih procesa, svakako da „stvaranje sustava na osnovi komunikacije pretpostavlja brigu za ponovnu upotrebljivost“,⁹³ tj. pamćenje, jasno je da sve što je produkt bibliotečnog djelovanja treba biti ponovljivo i ponovno upotrebljivo. Također, da sve rezultate istovjetnih dotadašnjih postignuća i djelovanja treba moći jednostavno uobličiti, organizirati te lako potražiti i pretražiti. Kako, nažalost, ne postoji jedinstvena institucija koja bi na jednom mjestu objedinila potpune informacije o već digitaliziranoj periodici u cijeloj državi, za sada bi trebalo učiniti ih vidljivim na jednostavan i svima dostupan način. Moguće je putem web stranice knjižnice, i/ili institucije koja digitaliziranje provodi, postaviti jednostavno strukturirane informacije. Za uspješnost digitaliziranja knjižnične građe s mogućnošću dugoročnog razvoja potrebna je podrška infrastrukture same ustanove, za koju je uz politiku oblikovanja, tehnologije,

⁹² *Figit Periodicals Digitalisation.*

⁹³ Niklas LUHMANN, *Društvo društva*, sv. 1 (Zagreb: Naklada Breza, 2011.), 191.

financiranja i sličnih elemenata važno i dokumentiranje postupka.⁹⁴ Vrstu baze i pojedinosti instalacije postupka dokumentiranja bilo bi poželjno ujednačiti na višem nivou. Preporuka Centra za digitalizaciju Gradske biblioteke „Vladislav Petković Dis“ iz Čačka je lokalno instalirana Microsoftova pristupna baza podataka čiju primjenu je moguće vidjeti kroz njihov Digitalni dnevnik.⁹⁵ Ističući kako je pri digitaliziranju uz kvalitetno skeniranje papirnate građe još važnije imati organiziran sustav za vođenje svih podataka koji su značajni za skladištenje, čuvanje, identifikiranje i korištenje digitalizirane građe u budućnosti, tim stručnjaka u ovoj knjižnici izradio je Digitalni dnevnik kao spomenutu lokalno instaliranu Microsoftovu pristupnu bazu podataka. Na osnovi takve baze, prilagodljive i besplatne, omogućeno je praćenje projekata, pregledanje već digitaliziranog materijala po različitim parametrima, ali i dodavanje vlastitih unosa digitalizirane građe. Iako napominju kako Dnevnik digitalizacije nije sustav za dokumentiranje masovnih programa niti aplikacija za objavljivanje digitalizirane građe na internetu, ovakav način vođenja i praćenja procesa digitalizacije vrijedan je popratni instrument evaluacije tijekom digitalizacije i značajan korak opsežnije komunikacije digitalnih dokumenata u regiji.⁹⁶ Otvorenost u svim aspektima planiranja i organizacije ističe, i na svojem primjeru dokazuje, Svjetska digitalna knjižnica ostvarivanjem potpune otvorenosti sadržaju, tehničkim detaljima transfera, učešću svih partnera, učešću samih korisnika i svih zainteresiranih strana u izgradnji digitalne knjižnice. Na svojem primjeru partnerstva sa 137 različitih institucija, fondacija ili privatnih tvrtki potvrđuju značenje opsežnog komuniciranja za projekte digitalizacije. „Povezanost na najvišem nivou jedini je način da se

⁹⁴ Usp.: R. VRANA, „Vidovi organizacije digitalizacije“, 47.

⁹⁵ O detaljima i strukturi Digitalnog dnevnika možete čitati na: <http://www.cacak-dis.rs/dnevnik-digitalizacije-uputstvo.pdf>

⁹⁶ Usp.: Bogdan TRIFUNOVIĆ – Aleksandar VUKAJLOVIĆ, *Dnevnik digitalizacije: uputstvo za korišćenje*, (Čačak: Centar za digitalizaciju Gradska biblioteka „Vladislav Petković Dis“, 2010.). Dostupno na: <http://www.cacak-dis.rs/dnevnik-digitalizacije-uputstvo.pdf>

zadovolje potrebe šire zajednice, kako danas tako i u budućnosti.“⁹⁷

S druge strane, potrebno je istaknuti komunikaciju koja se odvija kroz analizu različitih parametara koje je moguće označiti kao unutrašnje. Tada se radi o unutrašnjem komuniciranju. Moguće je razlikovati potrebu za ostvarivanjem ove vrste komunikacije na 2 nivoa. Na prvom se surađuje s korisnicima, a na drugom se „komunicira“ sa samom građom koju se želi digitalizirati. Komuniciranje s korisnicima realizira se kroz analizu načina i mogućnosti korištenja građe i analizu problema s kojima se susreću pri tome. Ali i kroz statističke referencije o frekventnosti njihova korištenja građe. „Komuniciranje“ sa samom građom podrazumijeva analizu njezina fizičkog stanja, vrijednosti koja joj se može pripisati te analizu njezine trenutne dostupnosti kako u digitalnom, tako i u analognom obliku.

Stvaranje dvosmjerne komunikacije pri oblikovanju digitalnih sadržaja između zajednice (korisnika) i određene kulturne institucije (knjižnice) označava se kao „digitalna kulturna komunikacija“. Uključivanje korisnika u organizaciju digitalne građe na ovaj način neće umanjiti ulogu bibliotekara kao agenta posredovanja tehnologije i sadržaja. Naprotiv, ona će na ovaj način ojačati. Digitalna kulturna komunikacija uključuje više različitih točaka gledišta, čime se bibliotečna djelatnost može upotpuniti, ali nika-ko učiniti manje važnom. Zanemarivanje uključivanja korisnika u upravljanje i organizaciju na ovaj način u određenoj mjeri može biti opravdano samo u slučaju institucija koje imaju iznimno velik broj korisnika, koji su uz to najrazličitijih profila. Tada bi moglo lako doći do pometnje, a ne do poboljšane organizacije.⁹⁸ Korisnici Knjižnice KBF-a su, što se tiče tog pitanja, „suženog profila“. Radi se o studentima i profesorima Teologije, prvenstveno. Ali i vanjskim korisnicima među kojima je raznolikost svedena na društve-

⁹⁷ Gavin McCARTHY, „Finding a Future for Digital Cultural Heritage Resources Using Contextual Information Frameworks“, *Theorizing Digital Cultural Heritage: a Critical Discourse*, ur. Fiona CAMERON – Sarah KENDERDINE (Cambridge – London: The MIT Press, 2007.), 246.

⁹⁸ Usp.: A. RUSSO – J. WATKINS, „Digital Cultural Communication“, 152-153.

no-humanistički interes. Pozivajući se na pedagoški aspekt djelovanja univerzitetskih knjižnica, koji bi pedagoški aspekt morale prakticirati intenzivnije no one drukčijeg profila, uvida se važnost kooperacije sa studentima i na nivou planiranja digitalnih zbirki. Iako nisu jedini koji to čine, Columbia University jedan je od najuspješnijih pokušaja uključivanja korisničke skupine u izbor građe za digitalizaciju s višestrukim zadovoljstvom krajnjim rezultatima. Black Radical Archive, na Sveučilištu Kolumbija, okupio je grupu studenata koji su istraživali članke i radove povezane s prethodno definiranom temom kreirajući, uz nadzor stručnih bibliotekara i suradnju profesora za čiji je predmet tema istraživana, selekciju materijala za digitalizaciju.⁹⁹ Kada je riječ o ovakvoj suradnji, nerijetko dolazi do dileme da li do te mjere dopustiti upletanje korisnika u oblikovanje digitalnih sadržaja. Postoje prednosti i nedostaci. Prednost je svakako financijska olakšica, fleksibilnost organizacije rada, kao i prilika da se studenti upoznaju s novim sadržajima i obuče za određene radnje. S druge strane, nedostatak predstavlja ulaganje truda i vještina u nekoga tko odlazi nakon diplomiranja te se budućnost ogleda u repetitivnim radnjama i ulaganjima. Također, često se na njih ne može računati tijekom ljetnih praznika. No, usprkos nizu nedostataka, autorica Beth Oehlerts ističe kako je digitalizacija projekta Povijesna zbirka fotografija, na Državnom sveučilištu Kolorado (Colorado State University), pokazala da prednosti ovakve suradnje nadilaze nedostatke, te preporučuje kooperaciju sa studentima i na nivou prijenosa u digitalni oblik.¹⁰⁰

Knjižnica KBF-a u Sarajevu će tijekom selekcije periodike za digitaliziranje ostvariti komunikaciju, vanjsku i unutrašnju, na

⁹⁹ Usp.: Mark PHILLIPSON – MICHAEL Ryan. „Special Collections, Digitization, and the Classroom: a New Mode“, *Digitization in the Real World: Lessons Learned from Small and Medium-Sized Digitization Projects*, ur. Kwong BOR NG – Jason KUSCMA (New York: Metropolitan New York Library Council, 2010.), 402-403.

¹⁰⁰ Beth OEHLERTS, „Digitizing Colorado State University’s Historic Photograph Collection: a Case Study“, *Digitization in the Real World: Lessons Learned from Small and Medium-Sized Digitization Projects*, ur. Kwong BOR NG – Jason KUSCMA (New York: Metropolitan New York Library Council, 2010.), 364.

svim spomenutim nivoima. Cilj je ovakve komunikacije izbjegavanja redundancije u novonastalim sadržajima. Iako se smatra kako redundancija u govoru, koji je element komuniciranja, ubrzava proces komuniciranja na način što u jeziku ponovna upotreba proizvodi identitet riječi, te se smatra da je redundancija dozvoljena jer omogućava brže učenje i bržu komunikaciju,¹⁰¹ preklapanja u ovoj vrsti komuniciranja bibliotečnog djelovanja nisu poželjna. Komuniciranje će, prije svega, biti ostvareno s korisnicima zbog kojih se pokreće digitaliziranje, pri čemu će se statistički podaci odnositi na ukupne korisnike (studente i profesore Teologije, ali i vanjske korisnike). Ukupni korisnički profil u Knjižnici može se sagledati kroz 3 potprofila. Radi se o korisnicima profesorima, korisnicima studentima te vanjskim korisnicima. Primarna skupina, prema kojoj je usmjeren način organiziranja i usluživanja svakodnevnih bibliotečnih djelatnosti, podrazumijeva profesore i studente Teologije. U ovu skupinu ubrajaju se svi bivši djelatnici Katoličkog bogoslovnog fakulteta, kao i djelatnici Nadbiskupije, koji su najčešće i bivši studenti Teologije, današnji diplomirani teolozi koji kao takvi ostaju usko vezani suradnici i česti korisnici Knjižnice. Vanjski korisnici obilježeni su samo jednom razlikovnošću s obzirom na način bibliotečnog tretiranja, koja se ogleda u nemogućnosti iznošenja građe izvan prostorija čitaonica, a što je kako pokazuju anketiranja, znatan problem. To potvrđuje podatak da su vanjski korisnici Knjižnice najintenzivniji tijekom ljetnih mjeseci kada kao istraživači iz cijeloga svijeta pristižu s raznolikim tematskim okupacijama s nastojanjem da tijekom nekoliko dana provedu cjelokupna istraživanja. Prostorna te još više vremenska ograničenja, koja nije moguće ukloniti,¹⁰² vezanost uz prostorije

¹⁰¹ N. LUHMANN, *Društvo društva 1*, 195.

¹⁰² Određene dileme i diskusije oko izmjene pravila vezanih uz vanjske korisnike sa željom da se omogući noćno čitanje te na taj način produži vrijeme istraživanja, pokazale su da takvo što nije moguće bez većih izmjena ustrojstva radnog vremena i poslovanja Knjižnice, što bi potraživalo mnoga dodatna financijska ulaganja. Takva rješenja nije moguće trajno provoditi. Za sada ni jedna univerzitetska knjižnica u Bosni i Hercegovini ne nudi mogućnost noćnog korištenja građe, a ni čitaonica.

čitaonice skraćuju produktivnost istraživanja. Iako su njihovi zahtjevi raznoliki, uvijek se radi o istraživačima društvenih i humanističkih znanosti, ponajviše u dobi od 35 do 55 godina.

Vanjska suradnja ostvarena je s 9 institucija. Brojnost i način ispitivanja nastojalo se prilagoditi krajnjem cilju rada. Devet institucija odabranih za analize nalaze se u Bosni i Hercegovini i skladišti vrijednu periodičnu građu.

Smatra se da se komunikacija uspostavlja tek svojim završetkom u razumijevanju, što znači da komunicirati podrazumijeva daleko više od jednostavnog priopćavanja i pukog bilježenja.¹⁰³ Komunicirati u bibliotekarstvu bi se prema tome moglo jedino uz prepoznavanje unaprijed dogovorenih komunikativnih operacija, kombinacijom pismenih i usmenih oblika, uz transparentnost i ažuriranost uvezanih elemenata i sustava koji se koriste. Iako komuniciranje da bi bilo uspješno podrazumijeva mnoge istoznačnosti i ustaljene oblike, ne može se reći kako se svodi na jedinstvenu i isključivu šablonu. Način dobre komunikacije u bibliotekarstvu ne podrazumijeva jedan istovjetni model za sve vrste. Dobra komunikacija stoga znači djelovati u okviru konteksta i misije kojoj knjižnica pripada.¹⁰⁴ Bibliotekari trebaju biti osjetljivi na kontekst i misiju institucije u kojoj djeluju i kojima prilagođavaju brojnost i način analiziranja zasebnih pitanja pri pristupanju digitalizaciji. Praktično, opširnost analiza potrebno je argumentirati kroz cilj planiranog projekta te vrstu i usmjerenje institucije koja provodi selekciju. Digitaliziranje periodike s ciljem objedinjenja rasutih brojeva i/ili tematskih cjelina, na primjer, mnogo više bi trebalo produbiti analizu postojanja tiskanog primjerka u drugim institucijama. Takvo selektiranje neće biti prostorno ograničeno te će uključiti knjižnice mnogih država. U digitaliziranju s ciljem zaštite trebalo bi višestruko definirati stupnjeve oštećenja razmatrane građe i sl. Na koji način i u kojoj mjeri će se prokomentirati odabir

¹⁰³ Usp.: N. LUHMANN, *Društvo društva 1*, 228, 234.

¹⁰⁴ Usp.: Beth BIDLACK, „Faculty-librarian Collaboration and Collection Development Policies: Three Experiences in Different Contexts“, *American Theological Library Association Summary Of Proceedings 61* (2007.), 61.

u Knjižnici KBF-a, moći će se vidjeti kroz poglavlja Predlaganja i Procjenjivanja, nakon definiranog cilja i objašnjenih kriterija.

5.4. Faktori koji uvjetuju odabir periodične građe (ciljevi i kriteriji)

Razvoj digitaliziranih struktura mogao bi eskalirati u scenariju „nirvana“, ali i njemu oprečnom „apokaliptičnom“ scenariju, koje spominju autori izvještaja Web Archives: The Future(s), procjenjujući krajnje ishode napretka tehnologije i web arhiva. Put k nirvani započinje razrađenom selekcijom materijala koji se uključuju u znanstveni web. Iako nije jedina instancija ovakva scenarija, te se izdvajaju i ostale kao: svestrana i dugoročna analiza, ostvarenje boljih pretraživača i sl., selekcijom se olakšavaju sva daljnja ulaganja i naponi. Ona udaljava društvo od apokaliptičnih vizija u kojima je sve digitalizirano, ali nije dostupno ni čitljivo.¹⁰⁵ Selektiranje građe pri digitalizaciji je višestruko uvjetovano određenim elementima koje je potrebno definirati na početku, a koji zapravo predstavljaju pokretač procesa digitalizacije. Proces odabira sastoji se od niza analiza i kompariranja takvih elemenata. No, definiranje cilja koji se želi postići, a uz koji su vezane kasnije analize, prethodi svim usporedbama. Ciljevi su usko vezani uz razloge zbog kojih se smatra da je analogni oblik, nakon procjene njegovih karakteristika, nedovoljan i kao takav nefunkcionalan korisnicima – a što je zapravo sadržano u problemu koji se javlja pri korištenju građe i rukovanju njome.

Iako su usko vezani, ciljeve, kriterije i atribute (karakteristike) potrebno je razgraničiti i uočiti ovisnost kriterija o cilju, te razliku poimanja kriterija i atributa. Premda se kriteriji i atributi odnose na ista definiranja (vrijednost, fizičko stanje...) moguće je razlučiti sljedeću distinkciju. O kriterijima se govori na samom početku selekcije, kada nisu poznate pojedinačne „osobine“ gra-

¹⁰⁵ O mogućim scenarijima web arhiva opširnije u spomenutoj knjizi E. T. MEYER – A. THOMAS – R. SCHROEDER, *Web Archives*, <http://www.scribd.com/doc/104443210/Digital-Archives-Guide>

đe koja se razmatra tijekom odabira. Oni se ne referiraju na periodične naslove svaki zasebno. Dok se u trenutku kada započinje kompariranje prednosti i nedostataka konkretne građe govori o karakteristikama ili atributima pojedinih naslova. Kriteriji se definiraju, dok se atributi analiziraju i uspoređuju. Kriteriji ovise o cilju digitaliziranja, dok su atributi određeni isključivo naslovima kojima pripadaju.

Utvrđeni cilj je važna postavka prema kojoj se usmjerauju svi kriteriji. Oni se odnose na definiranje određenih uvjeta koje mora zadovoljavati razmatrana građa prilikom najranije faze upoznavanja s njom. Određivanje kriterija, zapravo, prethodi procjenjivanju pojedinih atributa zasebnih periodičnih naslova te je moguće kronološki utvrditi niz: prvo se određuju ciljevi digitaliziranja, zatim se definiraju kriteriji koji će sukladno cilju biti izdvojeni, a onda se primjenjuju analize atributa zasebnih periodičnih naslova.

5.4.1. Ciljevi digitaliziranja

Moguće je navesti mnoge važne i jednako vrijedne razloge za digitaliziranje građe, no, predlaže se da bi fundamentalni i najvažniji razlog trebao biti omogućavanje budućim generacijama da svoje odluke temelje na najboljim dostupnim informacijama.¹⁰⁶ Što bi značilo sadašnju građu, koja je procijenjena vrijednom, očuvati na način njezine široke dostupnosti i u budućnosti. Projekt Ministarstva kulture Republike Hrvatske, Hrvatska kulturna baština: digitalizacija arhivske, knjižnične i muzejske građe, pri svojim uspješnim realizacijama digitalizacije periodične građe ističe kako je „pri postavljanju ciljeva potrebno voditi računa i o iskoristivosti računalnog medija, mogućnosti izgradnje osmišljenih digitalnih zbirki i privlačenju novih korisnika“.¹⁰⁷ Općenito, digitalizacija se u praksi pokazala uvijek kao višestruko motivirana. Projekt digi-

¹⁰⁶ Usp.: G. McCARTHY, „Finding a Future“, 357.

¹⁰⁷ *Smjernice za odabir građe za digitalizaciju*, radna verzija, 2007., 2.

taliziranih časopisa Republike Hrvatske Stari hrvatski časopisi pri definiranju svrhovitosti navodi da je cilj „učiniti sadržaj starih hrvatskih časopisa što dostupnijim kulturnoj i znanstvenoj javnosti te ih zaštititi i očuvati kao kulturno i znanstveno naslijeđe (...) daljnji cilj se proširuje na stvaranje okvira koji bi omogućio široku dostupnost, korištenje, razmjenu i lakši pristup (...) dok je dugoročni cilj jačanje resursa i institucionalnih i stručnih sposobnosti arhiva, knjižnica i muzeja da planiraju, izgrađuju i održavaju kvalitetne digitalne sadržaje i usluge“.¹⁰⁸ Stoga su ciljevi digitaliziranja periodike uvijek višestruki, pri čemu se izdvajaju četiri osnovna:

1. veća dostupnost
2. bolja pretraživost
3. sadržajna zaokruženost
4. zaštita izvornika.

Oni mogu biti prošireni varijacijama potreba institucija koje pokreću digitaliziranje. S ciljem svođenja svih nepredvidljivosti na minimum, preporučuju se pokusni projekti. Zahvaljujući razrađenosti i primjenjivosti pojedinih radnji, pokusni projekt omogućava procjenjivanje funkcionalnosti budućih koraka selekcije. S obzirom na to da su nepredvidljivosti česte, da nerijetko ono što je planirano završi konstatacijama da je bilo potrebno više vremena, ljudi ili bolja oprema, često opsežniji pokusni projekt nudi rješenje i pokazuje što je izvodivo a što ne. Nažalost, u praksi digitalizirane periodike u BiH ne može se govoriti o pilot-projektima u vidu testiranja sveukupnih koraka digitaliziranja. Pokusi se ograničavaju na tehničko testiranje kroz koje se nastoji utvrditi bolji način skeniranja građe. Razlozi tomu sežu, pomalo paradoksalno, u problematiku financiranja. Iako pokusi omogućavaju izbjegavanje loših ulaganja, s druge strane, i one same koštaju. Također, ako testiranje pokaže nedostatke, njihovo prevladavanje potražuje dodatna ulaganja, dok bi obustavljanje projekta značilo propala ulaganja. Svjetski projekti digitaliziranja prepoznali

¹⁰⁸ *Smjernice za odabir građe*, 2.

su važnost pokusnih projekata. Jedan od opsežnijih takve vrste proveli su Oldest College Daily Foundation i The Yale Daily News pri digitaliziranju najstarijeg američkog univerzitetskog časopisa *The Yale Daily News*.¹⁰⁹

Pojedinačni procesi digitalizacije mogu biti različito motivirani, ali uvijek postoji konstanta u želji za boljom i većom dostupnošću te očuvanjem izvornika. Toj konstanti pridružuju se detalji uvjetovani krajnjim ciljem koji je podređen politici i strukturi institucije. Knjižnica The Jewish Theological Seminary se uz kriterij očuvanja rijetkosti i bolje dostupnosti u selektiranju rukovodila s još 2 kriterija. Prvi je mogućnost skeniranja ravnim skenerom – kriterij fizičke spremnosti. A drugi je vezan uz element financija prema kojem je dijelom selekcija rađena na zahtjev donatora koji

¹⁰⁹ Organizatori, Oldest College Daily Foundation i The Yale Daily News, nisu pratili kronologiju izlaženja niti su se usmjerili k tematski razrađenim cjelinama pri izboru prioriteta. Njihov krajnji cilj bio je digitalizirati sveukupnu građu, tj. naslove od prvog do posljednjeg broja. No, iako su definirane faze razvoja na samom početku i premda se krenulo od pilot-projekta, jednoznačno formulirana pravila odabira nisu postojala. Naime, definirano je sljedeće: da će se digitalizaciji podvrgnuti oni brojevi za koje se nađe donator. Ovo je moguće promatrati kao digitalizaciju na zahtjev. S tim, što je ovom kriteriju priključen važan potkriterij koji su označili kao – stvaranje reda u digitaliziranom materijalu, a prema kojem je prednost imala ona građa koja je u do tada digitaliziranim primjerima stvarala bolju organiziranost i smislenost u cjelini. Također, kao treći, nimalo nevažan kriterij uvrštavanja, korištena je potražnja korisnika Yaleove knjižnice, studenata i profesora. Ovakav pristup selekciji mogao je stvoriti velike probleme u snalaženju i pristupanju digitaliziranoj građi i dovesti do konfuznih situacija same digitalizatore. Zahvaljujući razrađenosti i primjenjivosti pilot-projekta omogućeno je procjenjivanje funkcionalnosti budućih koraka selekcije. Kako bi se izbjegli takvi problemi, pojedinim brojevima se pristupalo kao potpuno zasebnim cjelinama te je kroz preglede posloženih godina bilo moguće pratiti u kojem stadiju je svaki broj posebno, u preddigitalizaciji, digitalizaciji ili je već realiziran. Takva opsežnost projekta utjecala bi na uspješnost da se „uigranost“ nije isprobala kroz pilot-projekt. Više je moguće čitati u: Kathleen BAUER i dr., „Digitization of the Yale Daily News Historical Archive“, *Digitization in the Real World: Lessons Learned from Small and Medium-Sized Digitization Projects*, ur. Kwong Bor NG – Jason KUCSMA (New York: Metropolitan New York Library Council, 2010.) http://metroblogs.typepad.com/files/ditrw_17.pdf

su osigurali sredstva za digitaliziranje njima potrebne građe.¹¹⁰ Kontekst digitalizacije je iznimno bitan te broj i vrstu potrebnih kriterija nije moguće istoznačno definirati za sve prilike.

Cilj najčešće predstavlja rješenje određenog problema, ili više njih. U odnosu na ostalu građu u slučaju periodike primjetne su kvantitativno i kvalitativno veće zapreke i brojniji problemi. Naslovi pohranjeni u knjižnicama dostupni su samo u čitaonicama, nespretni su za rukovanje zbog velikih formata i uveza u glomazne poveze, izloženi su mogućim oštećenjima zbog čestog rukovanja, teško su pretraživi zbog nepostojanja indeksa, te su zapravo virtualno tehnološki zastarjeli, čime im je korisnost ograničena. Na problem fizičkih oštećenja ove vrste građe s posebnom pažnjom osvrnula se Britanska knjižnica radom *Digitisation of Newspapers at The British Library*. Neki od navedenih problema odnose se na činjenicu da su znakovi u toj vrsti publikacija često preslabo ili prejako otisnuti. Zatim, nerijetko se u starijoj periodici susreću „razlivena“ slova i/ili slične mrlje pri ilustriranju. Događa se da su pojedini listovi izgužvani zbog čestog listanja; da je vrsta papira u određenoj mjeri neravna; da način uveza ne dozvoljava potpuno otvaranje pojedinih godišta. Također, česte su varijacije vrste i veličine fonta ne samo u različitim brojevima već i unutar jednog. Raspored i struktura pojedinih članaka mijenjaju se bez utvrđenih pravila. Uz to problemi nastaju i zbog promjene frekventnosti izlaženja, formata, naslova, još češće podnaslova, rasporeda tema i sl. Zapreke nastaju i zbog kompleksnosti izgleda stranica starije periodike, promjena u njihovu izgledu iz godine u godinu; velikih fontova naslova; uskih proreda; neravnih listova zbog stisnutog uveza pojedinih godišta; mrlja od čestog mehaničkog rukovanja. No, i uz navedeno Britanska knjižnica se pri procjeni građe koju skladišti odlučila za digitalizaciju stare periodike iz razdoblja od

¹¹⁰ Usp.: Naomi M. STEINBERGER, „Building a Virtual Library: a Case Study at The Library of The Jewish Theological Seminary“, *Digitization in the Real World: Lessons Learned from Small and Medium-Sized Digitization Projects*, ur. Kwong Bor NG – Jason KUSCMA (New York: Metropolitan New York Library Council, 2010.), 165.

1800. do 1900. godine, lokalne, regionalne i nacionalne, u kojoj se zrcale socijalna i politička zbivanja i razvoj tog perioda, oslikavajući svoj cilj kao očuvanje i bolju dostupnost takve građe budućim generacijama. Uz brojne probleme nastanak digitalnih surogata serijskih publikacija vrijedan je napora zbog niza razloga, među kojima je autorica Maja Šojat-Bikić istaknula:

- kulturološko-povijesni značaj periodične građe
- periodiku kao jedan od najznačajnijih medija masovne komunikacije
- potencijalnu mnogobrojnost i različitost korisnika (povjesničari, novinari, studenti, učenici, opće čitateljstvo)
- izravnu komunikaciju izvorne građe – digitalizacija periodike čuva autentičnost izvornika bez potrebe za interpretacijom kao u slučaju muzejskih artefakata.

Stoga, moguće je reći kako periodika pripada najzahtjevnijoj ali i najizazovnijoj građi za digitaliziranje. Kako bi zbog takvih izazova krajnji rezultat bio sređena digitalna zbirka koja će k tomu biti korištena, prvom koraku selekcije – određenju cilja, treba prethoditi definiranje problema, ako on postoji. To je izrazito važno za visokoškolske knjižnice čiji su primarni korisnici studenti s konkretnim i repetitivnim problemima u korištenju građe i u praksi rada knjižnice. Tada je preporučljivo analizirati praktične probleme s kojima se oni susreću, što definiranje cilja čini jednostavnijim i jasnijim. Upoznavanje s teškoćama i problemima primarnih korisnika Knjižnice KBF-a realizirano je razgovorima i anketama koje su rađene anonimno. Od 100 aktivnih studenata Teologije anketa je urađena s njih 60. Od 25 profesora anketu je ispunilo 15. Od vanjskih korisnika u ispitivanje je uključeno 30 znanstvenih radnika, koji su posjetili Knjižnicu u periodu od 1. 9. 2010. do 1. 5. 2011. godine. Sudionici anketiranja bili su zamoljeni da poredaju 5 ponuđenih pitanja kao razloge otežanog korištenja periodike, od najvećeg do najmanjeg; da ih označe od 1, kao ono što je za njih najveći problem, nizom do 5, 5 za ono što je prema njima trenutno najmanji problem. Krajnji rezultat pokazao je sljedeći niz:

(Navode se ponuđeni razlozi/pitanja otežanog korištenja i zbrojeni rezultati za svako pitanje.)

1. Nemogućnost kopiranja pojedinih primjeraka	468
2. Nemogućnost iznošenja	397
3. Istodobno potraživanje istog naslova – nedostupnost	328
4. Mehanička oštećenost – nečitljivost	203
5. Nepreglednost primjeraka (nedostatak indeksa, prev-eliki format)	167

Vidljivo je da su dva najveća problema vezana uz prostornu ograničenost korištenja ove vrste građe u Knjižnici. Kao najveći problem pokazala se nemogućnost kopiranja pojedinih brojeva. Periodika ne zadaje teškoće samo korisnicima Knjižnice već i uposlenim. Razlog tome je uništavanje građe zbog čestog korištenja. Ista građa – različiti članci jednog uveza (godišta) kopiraju se svake godine sukladno planu i programu nastave na Fakultetu. To je dovelo do zabrane kopiranja pojedinih brojeva određenih naslova i ograničenu upotrebu. Također, na raspolaganju su jedan do dva primjerka istog naslova u istom trenutku. Nabavka više od 2 primjerka jednog godišta izazvala bi već na početku znatne probleme s prostorom i pravilnim smještajem. Digitalni oblik riješio bi ne samo prostornu ograničenost već bi uvelike olakšao sve probleme s kojima se korisnici susreću pri korištenju tiskanih oblika periodike.

Moguće je zaključiti da je problem pri korištenju periodike u Knjižnici višestruk, a time i cilj kojem se stremi. Digitaliziranjem se prvenstveno želi olakšati rad primarnih korisnika, studenata i profesora Teologije, pri korištenju periodične građe. Želi se poboljšati kvaliteta usluga koje nudi Knjižnica u smislu bolje i veće dostupnosti ove vrste građe. Istodobno se nastoji spriječiti mehaničko oštećivanje i uništavanje primjeraka. Također, uskladišteno se bogatstvo želi ponuditi svim zainteresiranim te olakšati i unaprijediti istraživački rad šireg znanstvenog kruga. Prema tome, cilj digitaliziranja periodike u Knjižnici KBF-a je trostruk i definiran je na sljedeći način:

1. olakšati pristup i povećati dostupnost često korištenoj pe-

riodičnoj građi

2. zaštititi stare primjerke i spriječiti daljnja mehanička oštećenja
3. stvoriti novu uslugu kroz raspačavanje i dostavu digitaliziranih primjeraka srodnim institucijama.

Iz pregleda općih ciljeva digitalizacije koji slijedi, moguće je sagledati elemente koji su utkani u strukturu procjenjivanja građe i cijelog aparata selekcije. Neki od njih, podudarno s ciljevima definiranim za Knjižnicu, bit će izdvojeni i analizirani kao karakteristike zasebnih naslova periodike u poglavljima Predlaganja i Procjenjivanja, te se stoga smatra vrijednim prikazati ih. Općim ciljevima dobit će se pregled mogućih pitanja za svaku vrstu građe. Pitanja se odnose na postavljanje početnih ograničenja u selekciji, što omogućava prva izdvajanja i odlučivanja o većoj ili manjoj relevantnosti pojedinih primjeraka. Radi se o kriterijima odabira, koji će u kasnijim analizama biti promatrani kao atributi (karakteristike) pojedinačnih periodičnih naslova.

Cilj 1. Poboljšanje dostupnosti

Jedan od najčešćih općih ciljeva digitaliziranja tiskane periodike njezina je veća istodobna dostupnost. Bolja dostupnost građi uvjetovat će veći broj pristupanja istoj bez krutih prostornih granica. Kriteriji koje je moguće vrednovati pri odabiru periodike s ovim ciljem odnose se na procjenjivanje i vrednovanje sljedećeg:

- a) Predstavlja li razmatrana građa po svojem povijesnom, umjetničkom ili intelektualnom sadržaju kulturno dobro?
- b) Identificira li se ona s institucijom kojoj pripada?
- c) Postoji li ograničenje pri korištenju zbog visokog stupnja oštećenja, lošeg stanja?
- d) Koja se građa često koristi?
- e) Hoći li građa biti dugoročno zanimljiva korisnicima?
- f) Koji će se naslovi u digitalnom obliku jednostavnije i kvalitetnije koristiti? Ovaj kriterij dolazi do izražaja naročito kada se u pitanju starija periodika. Prioritet bi trebala imati periodika na koju korisnici ukazuju kao tešku i neprikladnu pri pretraživanju željenih sadržaja.

- g) Koji će u digitalnom obliku dobiti na vrijednosti?
- h) Hoće li se u digitalnom obliku okupiti na jednom mjestu rasuti brojevi/godišta koje će se moći lakše analizirati i uspoređivati?
- i) Koji se nedovoljno koriste zbog neinformiranosti korisnika o njihovu postojanju?
- j) Koji je format i kakav je izgled periodike? Veći prioritet imat će naslovi velikih formata koji su teži za rukovanje i koje će u digitalnom obliku biti mnogo jednostavnije i koristiti.¹¹¹

Cilj 2. Zaštita izvornika

Često se ističe kako digitalizacija periodike ne znači i njezinu zaštitu. Ona nije prvenstveno usmjerena na čuvanje originala. Digitalni oblik štiti original u smislu što smanjuje učestalost njegova korištenja, ali nije zamjena za zaštitu građe koja podrazumijeva postupke konzervacije i osiguravanja podobnog smještaja građe u budućnosti. Jedino u slučajevima zemalja u razvoju, koje nemaju uvjete za pravilnu zaštitu građe, digitalizacija se može poduzeti isključivo s ciljem zaštite jer će se oprema za digitaliziranje moći koristiti u različite svrhe. S obzirom na brzi razvoj tehnologije s jedne strane, koji s druge strane povlači njezino brzo zastarijevanje, tehnologija do danas nije uspjela definitivno zadovoljiti imperativ stabilnosti pri dugoročnom čuvanju dokumenata. „Digitalizacija kao vid stvarne zaštite građe u ovom trenutku više je no upitna s obzirom na probleme migriranja medija i potrebe stalnog prijenosa sadržaja na savremenije medije, što je posebno opasno za rukopisnu građu [kao i staru periodiku] zbog njene trošnosti i lomljivosti, koja bi stalnim konvertiranjem bila još više ugrožena.“¹¹² Nepouzdanosti u ideji digitalizacije kao vidu dugoročnog čuvanja građe doprinijela je i zakonska neriješenost prava na vlasništvo elektroničkih dokumenata, kao i problematiziranje financijske politike elektroničke građe u budućnosti. Dok se pitanje dugoročnosti postojanja virtualne građe ne riješi i ne definira sa svih aspekata, većina dosadašnjih projekata vodi se dvjema bitnim praktičnim

¹¹¹ Usp.: *Smjernice za odabir građe*, 8.

¹¹² L. KODRIĆ, „Kulturna baština“, 83.

postavkama: stvoriti digitalni surogat koji će se moći višestruko koristiti u različite svrhe, te zadovoljiti određeni nivo prijenosu u digitalni oblik kako bi se minimizirale potrebe za sljedećom konverzijom u bolji oblik. Digitalizacijom se zaštita ostvaruje posredno jer se osiguranjem pristupa digitalnim surogatima smanjuje korištenje izvornika, koji se na taj način čuva od posljedica čestog mehaničkog rukovanja. Zaštitni aspekt digitalizacije moguće je u potpunosti ostvariti kada se prestanu koristiti izvornici, a njihove digitalne kopije uključe u redovno poslovanje ustanove i daju na korištenje putem mreže, u lokalnoj mreži ili na zahtjev. Ustanove koje građu digitaliziraju, ili koje planiraju digitalizaciju u budućnosti, prvenstveno radi zaštite trebale bi jasno utvrditi koja obilježja moraju imati digitalne preslike i sustavi u kojima se nalaze i tako osigurati da ta obilježja budu prisutna, prepoznatljiva i očuvana.¹¹³

Periodika kao izuzetno važan izvor, po nekim autorima „jedini pouzdani izvor – za povijest, pravo i mnoge druge znanosti“,¹¹⁴ predstavlja izazov od izrazite važnosti i kada je riječ o zaštiti. Problem zaštite i očuvanja ove vrste građe može se odnositi na nekoliko definiranja:

- a) stupnja dotrajalosti
- b) vrijednosti – proizišle iz ukupne vrijednosne analize
- c) učestalosti korištenja u svrhe konzultiranja, istraživanja ili informiranja.

Bitno je ostvariti digitalizaciju na što trajnijem mediju. Digitalizacija radi zaštite, naime, ne rukovodi se samo potrebama današnjih korisnika već i onih koji dolaze u bližoj ali i daljoj budućnosti. Stoga, ona podrazumijeva visoku kvalitetu digitalizacije i pohranjivanje na što stabilnijem mediju. Ako se periodika Knjižnice razmotri u okvirima grupa koje je moguće razlikovati na osnovi oštećenosti građe,¹¹⁵ može se vidjeti da pripada dvjema skupina-

¹¹³ Usp.: INTERNATIONAL FEDERATION OF LIBRARY ASSOCIATIONS AND INSTITUTIONS, 3, 8.

¹¹⁴ M. FALLIA, „The Digitization of Chilean“, 69.

¹¹⁵ Prema IFLA Guidelines for Digitization Projects for Collections and Holdings in the Public Domain Particularly Those Held by Libraries and Archives

ma: skupini rijetke građe velike baštinske vrijednosti i građi izrazite intelektualne vrijednosti, ali manje baštinske vrijednosti. Mjeru oštećenja koja bi onemogućila digitalizaciju u smislu ugrožavanja originala nije moguće procijeniti bez istraživanja. Iako, mogućost optimalnog korištenja mnogih mogla bi biti u većoj mjeri ugrožena ako se nastave mehanički oštećivati trenutnim tempom prelistavanja i kopiranja.

Cilj 3. Digitaliziranje s ciljem stvaranja novih usluga

„Na selekciju građe s ciljem stvaranja bolje dostupnosti nadovezuje se istraživanje nedostataka postojeće pristupačnosti koji se premošćuju stvaranjem novih ponuda i usluga. Digitalizacija omogućuje ponudu novih usluga korisnicima koje ne bi bile moguće ili bi bile teško izvodljive izvan elektroničkog okruženja, a nastaju objedinjavanjem digitalnog sadržaja, podataka o digitalnoj građi u stvarnim ili virtualnim sustavima. Digitalne preslike mogu se višestruko koristiti u okviru različitih službi i za različite usluge pa se pri odabiru za digitalizaciju može uspostaviti opće pravilo da građa koja omogućuje više primjena ima prioritet.“¹¹⁶ Neka od mogućih pitanja koja mogu biti postavljena pri digitalizi-

(2002., 12) moguće je razlikovati 3 skupine građe na osnovi uočenih oštećenja, te postoji: rijetka, unikatna i lomljiva građa baštinske vrijednosti koju je potrebno očuvati i zaštititi u originalnom obliku: digitaliziranje ovakve građe dat će surogat koji će omogućiti brz i širok pristup i zaštitu originala, što se ne bi moglo postići samo snimanjem na mikrofilmove. Zatim, naslovi izrazite intelektualne vrijednosti, ali relativno male baštinske vrijednosti, koja je mnogo tražena, ali i oštećena: stvaranje digitalnog surogata gotovo je uvijek najbolji izbor kada je riječ o građi za koju postoji veliko zanimanje. Ako su takvi materijali dotrajali te ih treba i trajno zaštititi za buduće korisnike, praksa pokazuje da je najbolje mikrofilmiranjem zaštititi građu, a digitalni surogat staviti na raspolaganje i korištenje. Veoma oštećena građa velike intelektualne vrijednosti, ali manjeg baštinskog značenja i slabe i rijetke upotrebe, treća je skupina: ovakva građa nije prioritet u odabiru. Mikrofilmiranje je bolji izbor. Uvijek postoji mogućnost da se u budućnosti, ako se građa pokaže potrebnom i traženom, mikrofilm digitalizira. Više je moguće čitati u spomenutom radu: INTERNATIONAL FEDERATION OF LIBRARY ASSOCIATIONS AND INSTITUTIONS, 12.

¹¹⁶ *Smjernice za odabir građe*, 4.

ranju s ovako definiranim ciljem odnose se na sljedeće – hoće li se digitaliziranim oblikom:

- a) povezati rasuti dijelovi jednog naslova određene institucije s onima koji se nalaze u fondovima različitih institucija
- b) osigurati građa za interdisciplinarne i multidisciplinarne znanstvene, obrazovne projekte koji istražuju određenu temu, autora, povijesno razdoblje itd.
- c) povezati različiti formati
- d) osigurati svojevrsni kontekst drugim projektima digitalizacije?

Nove usluge povezuju institucije na različitim nivoima, putem međuknjižnične pozajmice i/ili izradom primjeraka na specifične zahtjeve, koji mogu po želji korisnika biti tiskani ili digitalno poslani. Na taj se način zapravo upotpunjava fond, što je još jedan od mogućih ciljeva digitaliziranja periodike. Iako u slučaju Knjižnice KBF-a ovakav cilj nije definiran kao primaran, i on će biti ostvaren. Kao, djelomično, i digitalizacija na zahtjev. Naime, digitalni oblik krajnjeg prioriteta predstavljat će dopunu dosadašnjeg cjelokupnog fonda. Također, s obzirom na to da će prioritet biti odabran na osnovi kriterija, od kojih je jedan učestalost korištenja koji se odnosi na korisnička potraživanja, cilj je svakako zadovoljiti i pojedinačne zahtjeve primarnih korisnika.

Cilj 4. Digitaliziranje s ciljem upotpunjavanja fonda i suradnje

Nedostatak jednog ili više brojeva i/ili godišta određenog periodičnog naslova, što je zbog oskudnog tiskanja i čestih zabrana i cenzura nerijetko problem s katoličkim periodičnim naslovima koje skladišti Knjižnica KBF-a, moguće je riješiti nabavkom izvornika. Međutim, kako je izvornike starije periodike teško naći u više primjeraka (koji bi bili ponuđeni za razmjenu), rješenje nudi digitalizacija kojom će se sadržaji ipak učiniti dostupnim. „Nabava digitalnih primjeraka iz drugih ustanova ili privatnih zbirki jedan je od načina upotpunjavanja fondova ustanova ili izgradnje zbirki za koje se procjenjuje da su potrebne s obzirom na korisnike, svr-

hu ili područje djelovanja ustanove.“¹¹⁷ Ovako definiran cilj povlači razmatranja:

- a) pogodnosti originala za nastanak što sličnijeg surogata, koji neće odudarati od cjelovitosti postojećeg niza
- b) istaknutosti po kulturnom značenju i/ili informacijskoj vrijednosti koja se pripisuje određenom naslovu
- c) stupnja srodnosti koju imaju pojedini naslovi – kada se radi o objedinjavanju periodičnih naslova srodnih tema, razdoblja ili ličnosti istovjetnih interesa (npr. povijesni repozitorij II. svjetskog rata).

Cilj 5. Digitalizacija na zahtjev

Digitalizirati određene novine s ciljem ispunjavanja točno određenog zahtjeva korisničke skupine, mnogo više no pojedinca, te određene institucije, sve je češća bibliotečna praksa u svijetu. Prema podacima iz ustanova s kojima je tijekom izrade ovoga rada uspostavljena komunikacija radi analize određenih kriterija, jedino je Bošnjački institut Fondacije Adila Zulfikarpašića radio ovu vrstu digitaliziranja. Kroz takve projekte digitalizirano je do sada preko 300 radova, pri čemu su praćene zakonitosti autorskog prava. Sredstva za digitaliziranje građe na osnovi korisničkih želja i zahtjeva nisu mogla biti osigurana u ostalim institucijama. „Ako se uspostavi zadovoljavajuća infrastruktura i primjerene kompetencije, svaka bi ustanova trebala biti u mogućnosti ispuniti zahtjev za digitalizacijom građe. Svakako, digitalizacija na zahtjev ne smije biti jedini način određivanja principa odabira, jer skup na taj način izrađenih preslika ne osigurava izgradnju osmišljene digitalne zbirke. U izradi prioriteta ustanove moraju naći mjeru da zadovolje planirane – redovne programe digitalizacije i ispune korisničke zahtjeve.“¹¹⁸ Digitaliziranje periodike s ovakvim ciljem, jasno je, vodi se samo pitanjem što želi onaj za kojega se proces provodi.

¹¹⁷ *Smjernice za odabir građe*, 4.

¹¹⁸ *Smjernice za odabir građe*, 5.

5.4.2. Kriteriji digitaliziranja

Budući da su kriteriji uvjetovani svrhom i zamišljenim ciljem konkretnih institucija, nije moguće izraditi definitivni niz prijedloga koji bi bili jednoznačno određeni za sve prilike i institucije. Određene distinkcije ipak su prisutne te je uz preporuku da je „korisno slijediti iste kriterije u različite svrhe koje pak vode istome cilju“¹¹⁹ moguće razvrstavati kriterije na različite načine. Kolumbijski univerzitet, jedan od primjera dobre prakse, ustanovio je šest skupina promatranja kriterija:

- a) razvoj zbirke
- b) postizanje dodatne vrijednosti
- c) pravo na vlasništvo
- d) zaštita
- e) tehnička izvodljivost i
- f) intelektualna kontrola, zapravo mogućnosti daljnjeg upravljanja zbirkom.

S druge strane, primjer dobre prakse je i Kongresna knjižnica u Washingtonu koja razlikuje kriterije kroz četiri kategorije:

- a) vrijednost
- b) upotrebljivost
- c) karakteristike originala i
- d) prikladnost analognog da se uspješno koristi u obliku digitalnog dokumenta.¹²⁰

I jedan i drugi projekt ukazuju na potrebu balansiranja različitim kriterijima usklađenim s ciljem, tj. ciljevima pojedinih projekata. Traženje „prave mjere“ upućuje na ulogu bibliotekara koja se ogleda u pronalaženju mjere između ciljeva ustanove, zaštite autorskog prava i srodnih prava te izbora građe koja je doista potrebna određenoj vrsti korisnika knjižnice.¹²¹ U iznalaženju balansa i kroz analizu atributa periodičnih naslova, organiziranu kroz kriterije, pokazuje se kako je svaki od njih ovisan i usko pove-

¹¹⁹ *Smjernice za odabir građe*, 8.

¹²⁰ *Usp.: Smjernice za odabir građe*, 4.

¹²¹ S. KLARIN, „Pristup digitalnoj baštini“, 13.

zan s nekim drugim. Na primjer, ako se kao cilj za digitalizaciju postavi objedinjavanje određenog sadržaja, rasutog i kao takva nepristupačnog korisnicima, nije moguće zanemariti fizička svojstva takva materijala. Stari periodični naslovi mogu biti loše kvalitete za dovoljno uspješnu digitalizaciju, dok se s druge strane upravo starost jednog dokumenta može postaviti kao razlog njegova prioritetiziranja u odnosu na druge. Dalje, moguće je da određeni sadržaji nisu „slobodni“ kada je riječ o autorskim i srodnim pravima, ili opet, da zbog veoma loše očuvanosti pojedinih godišta digitalizacija zahtijeva velika financijska ulaganja koja u tom trenutku nisu na raspolaganju. Iz par navedenih primjera vidljivo je da se nikada ne radi o vladavini jednog kriterija. Napori se ulažu kako bi se pokazalo da se ne može govoriti ni o nepreglednom nizu slabo definiranih isključivosti, već o mreži logički uvjetovanih mogućnosti. Oblikovanje digitalnih sadržaja podrazumijeva metodu koja je prethodno razrađena. Prisutna je preporuka kombiniranja više različitih metoda jer samo jedna ne može biti dovoljna i ispravna za sve aspekte.¹²² Minimalan je dvostruki pristup sličnim odlučivanjima. Jedan je usmjeren na samu građu i zbirke koje se formiraju, a drugi se oslanja na korisnike. Iako i jedan i drugi pristup imaju svoje za i protiv, konačne odluke trebale bi nastati njihovim kombiniranjem.

Istraživači Beth Ooghe i Dries Moreels, iako su opisali odabir kroz sustav od dvadeset i pet kriterija, izričito napominju da se svaki od njih u ovisnosti od okružja u kojem se razmatra može pokazati kao razlog za digitalizaciju ili protiv nje. Relevantnost određenog kriterija varira u ovisnosti od potreba pojedinačnog plana digitalizacije te stoga „ne moraju svi kriteriji biti sastavni dio konačne liste za odabir građe“.¹²³ Istina je da svaki pojedini slučaj nosi vlastite razloge za prioritetizaciju različitih kriterija digitalizacije, ali neka pitanja i problematiziranja su uvijek prisutna. Stoga, vidi se da proces odabira periodične građe ipak nadilazi kriterije pojedinačnih slučajeva. Može se govoriti o ključnim točkama

¹²² Usp.: Beth BIDLACK, „Faculty-librarian Collaboration“, 61.

¹²³ B. OOGHE – D. MOREELS, „Analysing Selection for Digitalisation“, 5.

koje su zajedničke svim digitalizacijama bez obzira na kontekst i vrstu dokumenta. Jedna od njih je pitanje zakonskih odredbi i autorskih prava, kao i fizička spremnost – sposobnost materijala da podnese digitaliziranje bez oštećenja.¹²⁴

Prilikom odabira periodičnih publikacija za digitalizaciju, primjenjuju se kriteriji prilagođeni ovoj vrsti građe. Zapravo, principi selektiranja periodike čuvaju konzistentnost u preporukama koje se kroz literaturu susreću kao važeće za cjelokupnu građu, uz otežavajuće postavke proizašle iz kompleksnosti periodične građe. Takve postavke odnose se na opširnije analize i istraživanja pitanja koja uključuju:

a) Vrijeme nastanka – starost i/ili rijetkost serijske publikacije

Za razliku od ostale vrste građe, periodiku je potrebno pratiti tijekom dužeg vremenskog perioda njezina izlaženja. Analize moraju uključiti sve promjene koje su se mogle dogoditi.

b) Tipografska obilježja

Tipografija može biti različita do mjere nepovezivosti godišta istog naslova. Ona može biti promjenjiva bez pravila izmjenjivanja. Tipovi slova, njihova veličina, proredi između redaka, razmaci između pojedinih znakova... ne prate isti model, kao što je to slučaj kod neperiodične građe.

c) Materijalna obilježja

Materijalne karakteristike jednog naslova, također, variraju. Formati i broj stranica jednog naslova, postojanje ilustracija ili njihova odsutnost, mogu se mijenjati iz godine u godinu, ali i od broja do broja istoga godišta.

d) Autor, nakladnik, mogući vlasnici

Pitanje autorstva i vlasništva periodike je višestruko otežano u odnosu na neperiodičnu građu zbog brojnosti mogućih autorstva, nakladnika, izdavača i vlasnika.

e) Očuvanost i cjelovitost

Iako se o očuvanosti govori i pri selektiranju knjiga, periodika podrazumijeva različite stupnjeve očuvanosti koja se odnosi na isti naslov.

¹²⁴ Usp.: S. KLARIN, „Pristup digitalnoj baštini“, 14.

Uz navedeno, za istraživanje prioriteta periodike važan je element kompletiranosti koji nije karakterističan za ostalu vrstu građe. Naime, kako se „život“ jednog periodičnog naslova može protezati kroz duži vremenski period, čest je problem nepotpunih godišta koje skladišti određena institucija. Procjena o tome treba li takve naslove svrstati u prioritete mora biti usklađena, opet, s osnovnim ciljem planirane digitalizacije. Ali i s načinom planirane distribucije. Nedostatak određenog broja/brojeva ili godišta, jednog ili više njih, utječe na smanjenje zaokruženosti zbirke kao cjeline. Također, nepotpune zbirke stvaraju dojam nedovršenosti i ostavljaju uvijek otvoreno pitanje novih planiranja, organiziranja uz svekolike dodatne izdatke. Međutim, mnogi dosadašnji uspješni projekti digitalizacije starije periodike odlučili su se zanemariti ovaj nedostatak u odabiru građe, što se u konačnici pokazalo ispravnim. Primjer za to je Narodna i univerzitetska knjižnica Slovenije (NUK) koja je usprkos nepotpunom fondu starih novina poduzela njihovo digitaliziranje procjenjujući da će na taj način ipak zadovoljiti najučestalije potrebe svojih korisnika, čime je ostvarila svoj cilj. Sukladno isticanju važnosti digitalizacije starije periodike i od strane Međunarodnog saveza knjižničarskih udruga i institucija kao načina na koji se povećava njezina vrijednost – kroz bolje snalaženje među sadržajima i pronalaženje onih relevantnih, NUK se na kompletiranje zbirke u budućnosti oslonio na druge.¹²⁵

Periodičnoj građi knjižnice Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu pristupa se u 3 faze. Prva predstavlja korak predlaganja kojim se daje uvid u periodiku Knjižnice i mogućnosti, način i zapreke pri njezinu korištenju. Zatim, u drugoj fazi vrši se procjenjivanje kroz koje je moguće upoznati karakteristike određenih naslova. Dok je u posljednjoj fazi na osnovi izabраниh metoda moguće posložiti prioritete.

¹²⁵ Usp.: Mojca ŠAVNIK – Tine MUSEK – Saša BAŽDAR, „Digitisation of Old Newspapers in The National and University Library of Slovenia (NUK)“, *Pregled Nacionalnog centra za digitalizaciju* 21 (2012.), 108.

5.5. Predlaganje

Korak predlaganja pruža uvid u opće stanje građe i uvjete njezina korištenja. Predlaganjem se prave prve granice i razvrstavanja koji će pokazati što je sve na raspolaganju. Također, ovim se korakom isključuje određena građa iz daljnjih razmatranja. Isključivanje dijela iz cjeline moralo bi biti usklađeno s razlozima zbog kojih se kreće u digitaliziranje, zapravo s ciljem kojem se stremi, a time i vrstom i specifičnostima institucije i njezinim širim interesima.

S obzirom na specifičnosti institucije kojoj Knjižnica KBF-a pripada, a koje su utjecale na ciljeve i načine na koje se digitalizacija u Knjižnici planira, selektiranje je započeto isključivanjem knjižne građe. Od ukupne građe odlučeno je digitalizirati periodiku. Iako postoje vrijedni naslovi iz povijesti, umjetnosti i književnosti, koji zaslužuju biti digitalizirani i na taj način široko dostupni i čuvani, periodika je građa koja se u Knjižnici izdvaja učestalošću korištenja. Također, uvid u probleme s kojima se korisnici susreću pri korištenju ove vrste građe pokazao je da je periodika problematična za korištenje iz više razloga. Prema tome, razlog ovakve odluke je dvostruko motiviran, kako od korisnika, tako i od bibliotečnih stručnjaka. Prvenstveno se odluka oslanja na činjenicu da se periodika koristi svakodnevno, da predstavlja popratnu građu pripremanja svih ispita na Teologiji, ali i sveukupnih istraživanja primarnih i vanjskih korisnika.

Selekcija Knjižnice KBF-a u Sarajevu, uz prvotno isključivanje knjižne građe i opredjeljenja za periodiku, isključit će dalje i:

- 1) periodiku koja nije ni jednom zatražena tijekom čitave akademske 2010./2011. godine (atribut učestalosti korištenja).
- 2) periodiku koja nije u dovoljno dobrom fizičkom stanju da podnese prenošenje u digitalni oblik. Radi se o naslovima za koje se procjenjuje da su visoko oštećeni te da bez oštećenja originala ne bi bilo moguće izvršiti prijenos u digital-

ni oblik (atribut fizičkog stanja/spremnosti).

3) periodiku koja je već digitalizirana i široko dostupna. Riječ je o naslovima koji su online dostupni i/ili koji postoje danas istodobno kao tiskani i digitalni oblik.

Građa koja nije isključena navedenim odredbama bit će dalje vrednovana kroz 7 kriterija: učestalost korištenja, autorsko pravo, vrijednost građe, stupanj buduće zanimljivosti, metapodatke koji su na raspolaganju i kompletiranost godišta.

5.5.1. Učestalost korištenja

Neće se uzeti u obzir periodika koja tijekom 2010./2011. nije ni jednom tražena.

Kako se ne bi stvarao digitalni arhiv u kojem su dokumenti čuvani za nekoga, nekada, a koji je nastao bez analize postojanja potrebe za njim, potražnja i učestalost korištenja ističu se kao jedna od primarnih analiza. S prvim korakom predlaganja selekcije u Knjižnici je odlučeno odbaciti naslove koji nisu traženi, pri čemu je postavljeno ograničenje na period jedne akademske godine (2010./2011.). Među 550 periodičnih naslova, koliko ih broji Knjižnica, nije bilo moguće na prvi pogled procijeniti koji su najbitniji za korisnike i uspješno djelovanje. Iako postoje naslovi koji nisu traženi tijekom posljednje 3 godine uopće, oko 50 naslova se često konzultira. Među njima potražnja nije usmjerena na samo jedan ili par istaknutih koji bi odudarali od cjeline ukupne periodike. Niti se vrijednošću neki od njih znatno izdvajaju i „zasjenjuju“ ostale, kao ni stupnjem raspadanja koji zahtijeva, ali i dozvoljava digitaliziranje. Na prvi pogled moguće je znati da su neki „aktivni“ dio fonda, dok su drugi „neaktivni“ dio bibliotečnog poslovanja. Iako bi bilo i više no korisno posjedovati cjelokupni deponirani periodični materijal i u digitalnom obliku, takav projekt odjedanput nije moguće ni preporučljivo stvarati istodobno. Opseg projekta potrebno je uskladiti s mogućnostima koje su na raspolaganju. Tako da, krenuti redom digitalizirati sve naslove, ne bi bilo mogu-

će financijski poduprijeti niti kvalitetno sadržajno obraditi.

Najveći interes među periodičnom građom u Knjižnici KBF-a u Sarajevu postoji za listovima na hrvatskom, bosanskom i srpskom jeziku, tekućim i s obustavljenim izlaženjem, preciznije, za „katoličkim tiskom“, s obzirom na to da je dio vrijednih novina „nekatoličkih“ tematika često dostupan i u drugim institucijama te da mnogi danas već imaju elektroničku verziju. Tijekom akademske 2010./2011. godine zabilježeno je 5345 pojedinačnih zahtjeva za različitim godišnjacima, mjesečnicima i tjednicima, od čega 270 čine potrebe vanjskih korisnika, kojih je ukupno u spomenutoj godini registrirano 57.

Periodika Knjižnice broji ukupno 550 pojedinačnih naslova, računajući tekuću, ali i onu čije je izlaženje obustavljeno u nedavnoj ili daljoj prošlosti. Uz ovakvu distinkciju, na tekuću i periodiku čije je izlaženje prestalo, ova se građa može okvirno podijeliti na „stranu“ i „domaću“ te se prema toj razlikovnosti bilježi 321 naslov na jezicima našeg podneblja: hrvatskom, bosanskom, srpskom i slovenskom, a 145 na engleskom, njemačkom, talijanskom, francuskom i latinskom jeziku. Tekuću periodiku čine 84 naslova (47 na hrvatskom, bosanskom i srpskom jeziku, te 37 na stranim jezicima) od kojih je Knjižnica pretplaćena na 45, dok su ostali dio međuknjižnične razmjene ili se dostavljaju kao dar. U cjelini, periodična građa Knjižnice može se sagledati kroz četiri skupine:

	Hrvatski jezik	Strani (ostali) jezici
Tekuća periodika	47	37
Periodika čije je izlaženje obustavljeno	321	145

S ciljem detaljnog prikaza učestalosti korištenja građe i analize potražnje za određenim naslovima, slijedi lista učestalosti korištenja periodike tijekom 2010./2011. akademske godine, po prethodno definiranim grupama periodike u Knjižnici, abecednim redoslijedom.

Tekuća periodika na hrvatskom, bosanskom i srpskom jeziku (navode se naslovi i broj potraživanja tijekom 2010./2011.):

Biblija danas 13

Bogoslovska smotra 520

Crkva na kamenu 19

Crkva u svijetu 501

Časopis za suvremenu povijest 44

Diacovensia 56

Dijalog 14

Filozofska istraživanja 50

Glas Koncila 135

Glasnik mira 88

Glasnik Srca Isusova i Marijina 10

Hrvatska misao 43

HUM: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru 18

IKA: informativna katolička agencija 14

Kana: kršćanska obiteljska revija 33

Katolički tjednik 480

Marulić: časopis za književnost i kulturu 33

Naša ognjišta 19

Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja 52

Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti 390

Preporod: islamske informativne novine 29

Radosna vijest: misijski informativni list 44

Riječki teološki časopis 270

Služba Božja: liturgijsko-pastoralni list 216

Stadler: glasnik Postulature sluga Božjega Josipa Stadlera 66

Svesci: communio 29

Sveta Cecilija: časopis za duhovnu glazbu 27

Svjetlo riječi: katolički mjesečnik 99

Vrhbosna 518

Vrhbosnensia 187

Tekuća periodika na stranim jezicima:

Acta Apostolicae Sedis 18
Apolinaris 15
Aquinas 10
Biblica 22
Biblische Zeitschrift 23
Catechese 12
The Catholic Biblical Quarterly 13
Communicationes 22
Concilium 114
Gregorianum 12
Humanitas 9
International Review of Biblical Studies 9
La civiltà cattolica 23
New Testament Studies 18
Studia moralia 10
La traccia 9

Periodika s obustavljenim izlaženjem na hrvatskom, bosanskom i srpskom jeziku:

Behar 27
Biser 14
Bosanski glasnik = Bosnischer Bote 217
Bosanski prijatelj 47
Dobri pastir 33
Glasnik jugoslavenskih franjevacā 57
Hrvatsko kolo 23
Jevrejski pregled 18
Katolički list 16
Kršćanska obitelj 8
Nova et vetera 13
Srpski Sion 17
Školski vjesnik 188
Vrela i prinosi 24

Periodika s obustavljenim izlaženjem na stranim jezicima:
Balkanstimmen 4
Christlich Pädagogische Blätter 2
Cibedo 1
Echo aus Afrika und anderen Erdteilen 3
Katechetische Blätter 3
Religionsunterricht, Gemeindekatechese Kirchlische Jugendarbeit 3
Nouvelle revue theologique 3
Stimmen aus Bosnien 7
Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina 5
Zeitschrift für katholische Theologie 4
Zur Kunde der Balkaninsel 1

Iako su potraživani naslovi iz svih skupina, vidljivo je da potražnja nije jednaka. Uočljiva su znatna odstupanja među navedenim naslovima. Na primjer, na prvi pogled je jasno da se periodika na stranim jezicima koristi znatno manje nego na hrvatskom, dok je razlika potraživanja naslova koji su prestali izlaziti i onih koji izlaze i danas mnogo veća u slučaju tekuće periodike. Prema rezultatima iz spomenutog perioda pokazalo se da je *Vrhbosna* naslov koji je najviše puta zatražen, čak 518 pojedinačnih zahtjeva, dok su *Cibedo* i *Zur Kunde der Balkaninsel* zatraženi samo jedanput.

Digitalizacija primarne periodike u Knjižnici KBF-a u Sarajevu planirana je kao manji lokalni projekt kojim bi se riješili konkretni problemi Knjižnice. Kao takav, projekt je višestruko ograničen, prije svega financijski, uz što se vezuju smanjeni ljudski kapaciteti stručnog osoblja i tehničke opremljenosti. Opseg projekta i predviđeni kapaciteti realizacije u ovom trenutku ukazuju na potrebu za ograničenjem broja naslova koji će biti „ uvedeni “ u sljedeći korak selekcije. Procjenjuje se kako trenutni resursi omogućavaju daljnja ispitivanja i određivanje prioriteta do 30 naslova. Kako bi se razvoj projekta poklopio s mogućnostima koje su na raspolaganju, odlučeno je ne digitalizirati stranu periodiku. Njezina trenutna neprioritetnost uvjetovana je nekolikim činjenicama

po kojima se vidi da:

- strana periodika kriterijem učestalosti potraživanja znatno zaostaje za periodikom na hrvatskom, bosanskom i srpskom jeziku;
- analiza pojedinačnih atributa koji će slijediti, kao autorsko pravo i metapodaci, u mnogome može biti otežana za stranu građu, čime se povećava planirani trošak projekta;
- da su investitori više zainteresirani za građu na jezicima iz regije.

Stoga, isključenjem periodike na stranim jezicima, u daljnja se razmatranja uvode sljedeći naslovi:

1. *Vrhbosna* (1882.-
2. *Bogoslovska smotra* (1920.-
3. *Crkva u svijetu* (1966.-
4. *Katolički tjednik* (1925.-1945.) (2002.-
5. *Obnovljeni život* (1919.-
6. *Svesci* (1967.-
7. *Riječki teološki časopis* (1993.-
8. *Bosanski glasnik = Bosnischer Bote* (1897.-1918.)
9. *Služba Božja* (1960.-
10. *Školski vjesnik* (1894.-1909.)
11. *Vrhbosnensia* (1997.-
12. *Glas Koncila* (1962.-
13. *Svjetlo riječi* (1983.-
14. *Glasnik mira* (2006.-
15. *Stadler* (1999.-
16. *Glasnik jugoslavenskih franjevaca* (1887.-1894.); *Franjevački glasnik* (1895.-1901.); *Serafinski perivoj* (1902.-1913.); *Naša misao*: (1914.-1919.); *Franjevački vijesnik*: (1927.-1941.)
17. *Diacovensia* (1993.-
18. *Nova prisutnost* (2003.-
19. *Filozofska istraživanja* (1981.-
20. *Bosanski prijatelj* (1850.-1870. 4 sv., 1891.
21. *Časopis za suvremenu povijest* (1969.-

22. *Radosna vijest: misijski informativni list* (1972.-
23. *Hrvatska misao* (1943.-
24. *Dobri pastir* (1950.-1976.) a kalendar *Dobri pastir* do 1990. nastavak je naslova *Kalendar svetog Ante* (1926.-1945.) koji se nastavlja kao *Nova et vetera* (1977.-1990.); od 1993. izlazi naslov *Bosna franciscana: časopis Franjevačke teologija Sarajevo*, koji se smatra nastavkom ovoga naslova.
25. *Kana: kršćanska obiteljska revija* (1970.-
26. *Marulić: časopis za književnost i kulturu* (1968.-
27. *Preporod: islamske informativne novine* (1970.-
28. *Behar Novi Behar* 1927.-1945.
29. *Sveta Cecilija: časopis za duhovnu glazbu* (1877.- Ne izlazi: 1879.-1882.,1884.-1906. i 1945.-1968.
30. *Vrela i prinosi* (1932.-1998.)
31. *Hrvatsko kolo* (1905.-1955.)
32. *Naša ognjišta* (1971.-
33. *HUM: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru* (2006.-
34. *Jevrejski pregled* (1959.- Nastavlja: *Bilten Saveza jevrejskih opština Jugoslavije* (1950.-
35. *Srpski Sion* (1891.-
36. *Katolički list* (1877.-1945.) Izlazio kao *Katolički list zagrebački* 1851.-1876.
37. *Biser* (1863.)
38. *IKA: informativna katolička agencija* (1994.-
39. *Biblija danas* (2003.-
40. *Nova et vetera* (1977.-1990.); nastavak je naslova *Kalendar svetog Ante* (1926.-1945.); koji se nastavlja kao *Dobri pastir* (1950.-1976.); od 1993. izlazi naslov *Bosna franciscana: časopis Franjevačke teologija Sarajevo*, koji se smatra nastavkom ovoga naslova
41. *Glasnik Srca Isusova i Marijina* ((1892.-1944.) (1963.-
42. *Kršćanska obitelj* (1900.-1944.).

5.5.2. Fizičko stanje

U daljnja razmatranja neće se uzeti građa koja nije fizički spremna podnijeti proces digitalizacije bez oštećenja originala, čak i u najmanjoj mjeri.

Životni vijek periodične građe uvjetovan je nizom međuisnih čimbenika. Poznato je da su i danas sačuvani pisani dokumenti iz ranijih stoljeća u boljem stanju nego mnogi nastali desetljećima kasnije. Na vijek trajanja materijala ne utječe samo način na koji je on nastao već, čak i u većoj mjeri, način na koji se on čuva. Temperatura, vlažnost, svjetlost, izloženost mehaničkim oštećenjima samo su neki od faktora koji smanjuju životni vijek dokumenata. Selekcija i određivanje prioriteta za digitalizaciju trebali bi staviti na prva mjesta naslove za koje se pretpostavlja da će nestati prvi. Gledano s pravne i sociološke točke, određeni naslovi mogu biti spremni, čak poželjni, za digitalizaciju, ali s druge strane fizičko stanje u kojem je građa može zakočiti taj proces. Građi se može pripisati visok, srednji i niski stupanj oštećenosti te sukladno tome i rizik od digitaliziranja. Pri tome se razmatra rizik samog dokumenta koji ima zbog stanja u kojem se nalazi, ali i rizik za okolne dokumente koje može prouzrokovati njegovo raspadanje. Stoga, ona građa koja je fizički i/ili kemijski nestabilna spada u materijale visokog rizika. Oznaku srednjeg rizika ima građa koja propada zbog česte upotrebe i mehaničkih oštećenja koja pri tome zadobiva. Za građu kojoj ne prijete brzo propadanje, jer je izrađena od dugovječnog materijala i k tome je i pravilno smještena, kaže se da je građa niskog rizika.

Fizičko stanje određenog dokumenta utječe direktno na pitanje rizičnosti. Točnije, na pitanje postoji li i kolika je mogućnost oštećivanja dokumenta prilikom skeniranja ili fotografiranja. Nisu svi materijali dovoljne kvalitete da podnesu tehnički dio procesa, a da pri tome ne budu oštećeni. Oštećenja ove vrste pri selekciji nulte su tolerancije. Kako je proces konzervacije i restauracije oštećenih primjeraka, kojim bi se mogli pripremiti za digitaliziranje, izni-

mno skup, vrijedni primjerci građe ostaju samo mjesno dostupni uz stroge uvjete čuvanja i ograničeno davanje na korištenje. Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine posjeduje građu iznimne vrijednosti, međutim, prema riječima restauratora Nermina Ibrulja, nije u mogućnosti sanirati ju i učiniti pogodnom za digitalizaciju. Jedan dio stare vrijedne građe je uz kooperaciju Gazi Husrev-begove biblioteke pripremljen i digitaliziran, no još mnogo toga u ovoj knjižnici ostaje „na milost i nemilost vremenu“. Za građu koja je jako uništena te kao takva fizički i kemijski nespremna, ostaje nada u napredak tehnologije i nastanak neke nove koja će omogućiti digitalizaciju i takvih – najosjetljivijih dokumenata. Procjenjuje se da se sa stajališta ovakve analize digitalizacija može poduzeti samo ako je utvrđena mogućnost digitalizacije visoke kvalitete i ako analogni oblik ima manju ili nikakvu baštinsku vrijednost. Kako tehnološki razvoj napreduje iz dana u dan, za očekivati je da će se uskoro digitalizacija u smislu dugotrajne zaštite građe moći ocijeniti kao besprijekorna.¹²⁶ Analizu fizičkog stanja moguće je raščlaniti na razmatranje nekoliko cjelina:

1. žutine stranica
2. izlomljenosti stranica
3. transparentnosti tinte
4. propustljivosti papira
5. zamrljanosti slovnih karaktera
6. višebojnosti pojedinih dijelova
7. naknadnih bilješki pisanih rukom.

Stupanj oštećenja na osnovi sedam spomenutih stavki moguće je ocijeniti kao visok, srednji i nizak. Uz savjete stručnjaka za konzervaciju i restauraciju iz Centra za konzervaciju i restauraciju Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH, u Knjižnici KBF-a je oblikovana ljestvica po kojoj je visokim stupnjem označena građa koja je kemijski „načeta“, čije su stranice izlomljene do nečitljivosti teksta i/ili na kojoj je uslijed nepravilnog smještaja došlo do deformacija teksta i/ili ornamenta. Srednji stupanj doznačen je

¹²⁶ Usp.: B. OOGHE – D. MOREELS, „Analysing Selection for Digitalisation“.

građi koja nema kemijska oštećenja, ali kojoj izlomljenost stranica, žutina od stajanja i zamrljanost (različito uzrokovana) predstavlja problem čestog davanja na upotrebu i pri kopiranju. Niski stupanj oštećenja odnosi se na mehaničko oštećenje primjeraka, kao što su poderani listovi ili raspadnuti uvezi. Knjižnica KBF-a u Sarajevu odlučila je ne razmatrati periodiku s visokim stupnjem oštećenja. Radi se o građi koja je oštećena nepogodama i neprikladnim smještajem u prošlosti, a za čiju restauraciju i popravak do stupnja koji bi dozvoljavao digitalizaciju trenutno ne postoje financijska sredstva. Ovim su isključeni naslovi: *Biser, Glasnik jugoslavenskih franjevac* i *Srpski Sion*.

5.5.3. Digitalni projekti – prošli, trenutni i planirani

Isključuje se građa koja je već digitalizirana i široko dostupna.

Prioritetnost selektirane periodike u značajnoj mjeri je određena jedinstvenošću i autentičnošću razmatranih tiskanih naslova. Suradnja stručnjaka i istraživanje već postojećih digitalnih naslova trebaju potvrditi jedinstvenost zamišljenog projekta. Ako je određeni materijal već digitaliziran i ako postoji digitalni surogat bolje kvalitete od one zamišljene u tom trenutku, ti naslovi nisu prioritetni. Predlaganje građe za određeni projekt digitaliziranja može uključivati i građu koja je već negdje drugdje digitalizirana, ali na drugi način, drukčijim metodama. Stoga, ako je nešto već digitalizirano, potrebno je uvjeriti se u kvalitetu digitaliziranih materijala, znati kako i zašto se digitaliziranje provelo. Ako je proces proveden prvenstveno radi zaštite te je nastali sadržaj nepregledan i nedostupan široj javnosti, nova digitalizacija je i dalje preporučljiva.¹²⁷ Ako bi novi način digitaliziranja određenog sadržaja donio značajne pomake i poboljšanja u načinima pretraživanja i korištenja digitalnog sadržaja, ponovna digitalizacija, također, može biti opravdana. Odabir mora biti razmatran u širokom kon-

¹²⁷ Usp.: Wendy ROBERTSON – Stephen HEADLY, „New Life to Old Serials: Digitizing Back Volumes“, *Serials Librarian* 62 (2012.), 180., http://ir.uiowa.edu/lib_pubs/78/EBSCO

tekstu cjelokupne digitalizacije i načina na koji će se građa koristiti.¹²⁸ Prema tome, digitaliziranje naslova koji već postoji u digitalnoj formi koja ne zadovoljava korisničke potrebe te kao takva nije „dobra replika“ originala i ne nudi mogućnosti aktivnog korištenja ne samo da je opravdano već je i potrebno. Iako je komuniciranje bibliotečnih i srodnih stručnjaka prisutno u svim fazama odabira, direktno ili posredno, u ovom koraku je najizraženije. Ostvarena komunikacija utječe bitno na brzinu i valjanost analize dostupnosti predložene građe na drugim mjestima.

Analiza ovoga kriterija (prethodnih digitaliziranja) pri izradi rada rađena je istraživanjem:

- a) internetskih izvora
- b) u institucijama za koje je poznato da skladište vrijednu periodiku a koje su se bavile digitalizacijom, kao i onih koje se bave digitaliziranjem a za koje se pretpostavlja da bi mogle biti zainteresirane za periodične naslove.

Analize su pokazale da je neke od navedenih najčešće korištenih naslova u Knjižnici moguće pronaći na mreži s pristupom cjelovitom tekstu. Također, neki su dostupni na CD-ovima, dok je oblikovanje digitalnih zbirki pojedinih naslova u tijeku. Pretraživanjem dostupnosti na internetu, uz savjetovanje bibliotekara Centra za usluživanje korisnika NUBBiH o preporučivim mrežnim mjestima online periodične građe, došlo se do sljedećih rezultata: *Bogoslovska smotra*, *Crkva u svijetu*, *Časopis za suvremenu povijest*, *Diacovensia*, *Filozofska istraživanja*, *Nova prisutnost*, *Obnovljeni život*, *Riječki teološki časopis i Služba Božja* mogu se naći na Portalu hrvatskih znanstvenih časopisa Hrčak Srce, s mogućnošću otvorenog pristupa tekstovima cjelokupnih godišta, bez ograničenja i novčane naknade. Portal Hrčak Srce nudi mogućnost jednostavnog i složenog pretraživanja, ne zahtijeva veće vještine i poznavanje operiranja s bazama podataka. Korištenje je moguće s bilo kojeg osobnog računala te za sada ne postoji naznaka o obustavljanju djelovanja portala u budućnosti.

¹²⁸ Usp.: *Figit Periodicals Digitisation Study*.

Dalje, *Školski vjesnik* je dostupan u potpunosti. Njegovu digitalizaciju izvršila je Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske, preko čije se web stranice može bez dodatnih naknada pristupati cjelovitom sadržaju.

Vrhbosnensia je dostupna u punom tekstu za period od 2007. do 2012., dok je za ranija godišta, od 1997. do 2007. trenutno dostupan samo sadržaj. Puni tekst ovih godišta, može se dobiti na zahtjev putem maila odgovornim osobama iz uredništva. Zahtjevi ne podrazumijevaju troškove bilo koje vrste. Za trenutno nedostupna godišta planirano je postavljanje punog teksta na mrežu do kraja 2015. godine. Također, pristup punom tekstu i pretraživanje omogućeno je putem Central and Eastern European Online Library (CEEOL), samo registriranim korisnicima (individualne registracije se naplaćuju, dok je registriranje institucija uređeno politikom razmjene izdanja, točnije, omogućavanjem pristupa vlastitom izdanju bez dodatnih novčanih izdataka, a preko web stranice CEEOL-a¹²⁹). Ne postoje naznake niti trenutni razlozi zbog kojih bi pristup sadržajima časopisa *Vrhbosnensia* putem mrežne stranice Teologije bio uklonjen niti dodatno ograničen.

Bosanski prijatelj također je digitaliziran suradnjom Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine i Infobiroa Mediacentara Sarajevo. Dostupan je svim građanima Bosne i Hercegovine putem stranice Digitalnog arhiva Infobiro Mediacentra Sarajevo. Struktura pretraživanja, iako nije objašnjena uz popratni link na stranici, omogućava pregled građe kroz 3 cjeline: narodne pjesme, narodne zagonetke, narodne poslovice. Ili, na osnovi pojedinačnih, točno definiranih zahtjeva – naslova članka. Također, moguće je

¹²⁹ Navedena uređivačka politika je promijenjena tijekom 2014. godine. Trenutni pristup punim tekstovima je moguć uz novčanu naknadu. Ova izmjena politike pristupanju tekstovima nije uzeta u obzir. Pristup punom tekstu moguć je i dalje preko web stranice KBF SA. Promjena ovakvih parametara mogla bi dovesti do manje izmjene rezultata istraživanja, što bi zahtijevalo ponovno procjenjivanje. Fokus rada je na prijedlogu metodologije pristupanja digitaliziranju periodike, te izmjena ove vrste nije uvrštena u izračunavanje.

obratiti se osobi za kontakt putem maila i zatražiti pomoć pri pretraživanju. Digitaliziranom *Bosanskom prijatelju* moguće je pristupiti i preko portala digitaliziranih časopisa Stari hrvatski časopisi (1850. i 1861., <http://dnc.nsk.hr/Journals/>), bez naznaka izmjena ili uvođenja restrikcija u budućnosti.

Naslov *IKA: informativna katolička agencija*, dostupan je putem Hrvatskog arhiva weba, ali i web stranice Informativne katoličke agencije. Pretraživanje putem weba IKA-e omogućeno je po naslovima i riječima iz naslova. Također, moguće je građu pregledati po sljedećim skupinama: novosti, vijesti, najave, prikazi i dokumenti. Hrvatski arhiv weba Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu zbirka je odabranih sadržaja preuzetih s interneta i pohranjenih na računalnom poslužitelju Knjižnice. Namijenjen je preuzimanju i trajnom čuvanju publikacija s interneta kao dijela hrvatske kulturne baštine. Arhivirani sadržaji mogu se pretraživati preko naslova, URL-a, ključnih riječi i predmetnih područja. Online verzija se osuvremenjuje u neredovitim vremenskim razmacima.

Naslov *Preporod: islamske informativne novine* dostupne su online, ali uz pretplatu od 30 KM za jednu godinu (24 broja). Pretplata i pristup pretraživanju omogućeni su putem linka na mrežnoj stranici časopisa. Putem mrežne stranice moguće je bez naknade čitati samo izabrane članke tekućeg godišta. Iako naslov postoji u digitalnom obliku, pristup sadržajima se naplaćuje, zbog čega je odlučeno i dalje razmatrati *Preporod*.

Sveta Cecilija digitalno je dostupna za razdoblje od 1877. do 1944. godine putem portala digitalizirane periodike Republike Hrvatske Stari hrvatski časopisi (<http://dnc.nsk.hr/journals/Default.aspx>). Iako je 67 godina ovog naslova digitalizirano, zbog vrijednosti same građe i preostalog obilnog perioda koji nije digitaliziran, odlučeno je i dalje razmatrati *Svetu Ceciliju*.

Prilikom provjere i potvrde stanja prošlih, trenutnih, ali i budućih projekata digitaliziranja periodike konzultirane su sljedeće institucije: Bošnjački institut Fondacije Adila Zulfikarpašića,

Biblioteka Sarajeva, Arhiv BiH, Franjevačka teologija u Sarajevu, Gazi Husrev-begova biblioteka, Historijski arhiv Sarajeva, Infobiro Mediacentar Sarajevo, Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH. Provjeravano je da li je jedan od do sada izabranih naslova digitaliziran u spomenutim institucijama te razmatra li se u smislu skorijih ili daljnjih projekata digitaliziranja. Budući projekti ograničeni su na one čiji je početak planiran do kraja 2015. Istraživanje je provedeno anketiranjem putem telefonskih poziva i/ili putem maila. Ostale univerzitetske knjižnice nisu uključene u ovaj nivo istraživanja jer se dosadašnjom suradnjom pokazalo kako se trenutno ni jedna od njih ne usuđuje, poradi finansijskih troškova, ulaziti u digitaliziranje periodičnog fonda koji skladišti.

Također, s obzirom na to da se u do sada prioritetiziranim naslovima nalazi kako periodika s obustavljenim izlaženjem, tako i ona koja još uvijek redovito izlazi, bilo je potrebno istražiti kakvu dostupnost sadržajima nude web stranice razmatrane tekuće periodike. Rezultati ovoga istraživanja bit će prikazani kroz dvije grupe (tablice): tekuće periodike i periodike s obustavljenim izlaženjem.

Tekuća periodika:

Naslovi	Prošli, trenutni i budući digitalni projekti vezani uz razmatranu periodiku u navedenim institucijama	Web stranice pojedinih naslova nude pristup cjelovitim i/ili parcijalnim tekstovima, tekućih i/ili prošlih godišta	Znanstvene baze koje nude pristup sadržajima s pretplaćivanjem i/ili bez njega
<i>Vrhbosna</i>	-	Ne	-
<i>Katolički tjednik</i>	-	Samo izabrani članci; ne trajni pristup	-
<i>Svesci: communio</i>	-	Ne	-
<i>Glas Koncila</i>	-	Samo izabrani članci; ne trajni pristup	-
<i>Svjetlo riječi</i>	-	Samo najnoviji, izabrani članci	-
<i>Glasnik mira</i>	-	Od 2006. potpuni tekstovi	-
<i>Stadler</i>	-	Ne	-
<i>Radosna vijest</i>	-	Posljednja 2 broja, puni tekst	-
<i>Hrvatska misao</i>	-	Ne	-
<i>Kana</i>	-	-	-
<i>Marulić</i>	-	-	-
<i>Preporod</i>	-	Samo izabrani članci; ne trajni pristup	-

<i>Sveta Cecilija</i>	-	Samo izabrani članci; ne trajni pristup	Od 1877. do 1944. puni tekst je dostupan putem portala digitalizirane periodike Republike Hrvatske - Stari hrvatski časopisi
<i>Naša ognjišta</i>	-	Ne	Ne
<i>HUM</i>	-	Ne	Central and Eastern European Online Library (CEEOL): http://www.ceeol.com/asp/publicationdetails.aspx?publicationId=c34d4c8a-0bf7-423d-9629-9f2c-f62aa696 ; Pristup je u vrijeme istraživanja bio omogućen bez naknada samo registriranim članovima zajednice CEEOL-a
<i>Biblija danas</i>	-	Ne	Ne
<i>Glasnik Srca Isusova i Marijina</i>	-	Samo izabrani članci posljednje godine	Ne

Tablica 2.

Periodika s obustavljenim izlaženjem:

Naslovi	Prošli, trenutni i budući digitalni projekti vezani uz razmatranu periodiku u navedenim institucijama
<i>Behar</i>	-
<i>Bosanski glasnik</i>	-
<i>Dobri pastir</i>	-
<i>Hrvatsko kolo</i>	-
<i>Jevrejski pregled</i>	-
<i>Katolički list</i>	-
<i>Vrela i prinosi</i>	-

Tablica 3.

Ovim korakom odabira nije „izbačen“ ni jedan naslov iz daljnjeg razmatranja. Moguće je primijetiti da je jedan dio periodike djelomično dostupan u digitalnom obliku. Djelomičnost se odnosi na pristup samo odabranim tekstovima koje uredništvo bira te ostavlja dostupnim na određeno vrijeme. Ne radi se o trajnom i sustavno sređenom pristupanju građi. Također, jedan dio razmatranih naslova moguće je koristiti kroz pretražive i sređene baze. Međutim, kako je takvo korištenje ograničeno registriranjem (koje za Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu u ovom trenutku nije ostvareno i nije moguće predvidjeti kada će biti ostvareno), odlučeno je ne odbaciti takve naslove. Periodika s obustavljenim izlaženjem, prema anketiranju navedenih institucija, nije ranije bila niti se planira uzeti u obzir u budućim projektima digitaliziranja.

Do sada je bilo moguće isključiti određenu periodiku na osnovi nekoliko postavljenih kriterija. Slijedi korak procjenjivanja atributa pojedinih naslova čime će se omogućiti realiziranje prioritizacije. Prije toga, u veoma kratkim crtama, dan je prikaz osnovnih obilježja do sada izabranih naslova.

Behar: časopis za kulturu i društvena pitanja. Mijenjajući učestalost izlaženja kao i izdavača, počeo je izlaziti u Sarajevu

1900., dok danas izlazi u Zagrebu u izdanju Kulturnog društva Bošnjaka Hrvatske „Preporod“.

Biblija danas. Izlazi od 1996. u Zagrebu istražujući raznolike teme vezane uz Sveto pismo. Radovi, iako ne strogo znanstvenog karaktera, nude objašnjenja mnogih biblijskih činjenica i čine značajnu građu za konzultiranje biblijskih tema.

Bosanski glasnik = Bosnischer Bote. Izlazio je od 1987. do 1918. godine u Sarajevu. Kroz ovaj naslov moguće je pratiti svekolika povijesna i kulturna zbivanja u zemlji i šire.

Dobri pastir. Izlazio je u izdanju Udruženja katoličkih svećenika NR BiH, Sarajevo, od 1950. do 1976. Nakon toga nastavlja s izlaženjem kao *Nova et Vetera*, do 1993. Te godine došlo je do podjele ovog naslova na *Bosnu franciscanu: časopis franjevačke teologije Sarajevo* i *Kalendar Svetog Ante*, u izdanju Svjetla riječi, koji izlaze i danas. Iz vremena *Dobrog pastira* sačuvani su zanimljivi i vrijedni tekstovi duhovnog štiva, povijesnih crtica i zanimljivosti iz crkvenog djelovanja.

Glas Koncila. Osnivač i izdavač je Nadbiskupski duhovni stol, Zagreb; izlazi od 1962. do danas; bavi se najširim temama Katoličke Crkve iz cijeloga svijeta.

Glasnik Srca Isusova i Marijina. Nastavak je časopisa *Glasnik presvetoga Srca Isusova* (1892.-1922.) i *Glasnika Srca Isusova* (1922.-1945.), a izlazi i danas jedanput mjesečno. Bavi se djelovanjem Katoličke Crkve u najširoj domeni, njezinim običajima, svetkovinama, obilježenim datumima te istaknutim pojedincima kroz povijest Crkve.

Glasnik mira. Utemeljitelj i nakladnik je Informativni centar MIR Međugorje, izlazi od 2006. do danas. Bavi se temama vjerskog sadržaja i življenja vjere s fokusom na Hercegovinu.

Hrvatska misao: časopis za umjetnost i znanost. Izlazio je od 1943. godine u Sarajevu u izdanju Matice hrvatske. Uz jedan period prestanka djelovanja, ponovno izlazi od 1996. godine u izdanju Matice hrvatske. Značenje postiže zanimljivim znanstvenim člancima s područja kulture i znanosti.

Hrvatsko kolo. Nastavak je naslova *Kolo* koji je izlazio od 1842. do 1853. godine. *Hrvatsko kolo* izlazi od 1905. do 1963., te se nastavlja opet kao *Kolo* do 1971. Učestalost izlaženja je neredovita, a zastupljene su teme iz književnosti i umjetnosti uopće.

HUM: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru. Izlazi od 2006. kao godišnjak baveći se raznolikim temama iz povijesti, kulture i umjetnosti. Naslov nudi znanstvene radove iz raznorodnih područja i istraživački pristup u njima.

Jevrejski pregled. Nastavak je časopisa *Bilten Saveza jevrejskih opština Jugoslavije* iz 1950. (do 1958. godine). Od 1959. izlazi kao mjesečnik *Jevrejski pregled* u Beogradu, uz sažeto izdanje i na engleskom jeziku. Tematika, iako uvijek prvenstveno vezana uz zbivanja Jevrejske zajednice u državi, odnosila su se i na raznorazna kulturno-prosvjetna zbivanja, ne samo u zemlji već i u svijetu.

Kana: kršćanska obiteljska revija. Izlazi od 1970. kao mjesečnik u Zagrebu u izdanju Kršćanske sadašnjosti. Bavi se najrazličitijim temama odnosa Crkve i obitelji; nudi vrijedne tekstove s područja pastoralnog djelovanja Crkve, duhovne vrijednosti, ali i osvrte na važne dokumente Crkve.

Katolički list. Počinje izlaziti kao *Katolički list zagrebački* 1849. Godine 1851. mijenja naslov u *Zagrebački katolički list*, te izlazi do 1876. A zatim, od 1877. do 1945. godine postoji kao *Katolički list: crkveno-pastoralni časopis*; izlazio je u Zagrebu kao tjednik, u izdanju i vlasništvu Zagrebačke nadbiskupije. Pratio je zbivanja i djelovanja Zagrebačke nadbiskupije, uz vijesti o crkvenim dokumentima, ali i zbivanjima koja su se ticala Crkve širom cijeloga svijeta. Izlazio je na hrvatskom i latinskom jeziku, a povremeno i na njemačkom, ali i uz francuske i talijanske članke.

Katolički tjednik. Izlazi od 1925. u godine u Sarajevu u izdanju Vrhbosanskog nadbiskupskog ordinarijata. Prati raznolike teme iz kulture i umjetnosti, ali se ponajviše bavi zbivanjima u Katoličkoj Crkvi u BiH, pa i šire. Uz promjene urednika, podnaslova i formata, danas se tiska kao izdanje Medijskog centra Vrhbosanske nadbiskupije. Konstanta ostaje u periodičnosti – tjednim radovi-

ma, čiji su urednici i autori članaka najvećim dijelom diplomirani teolozi, laici i svećenici s KBF-a u Sarajevu.

Kršćanska obitelj. Kao mjesečnik za vjerski odgoj i prosvjetu hrvatskog katoličkog naroda, izlazio je u izdanju Hrvatske tiskare u Mostaru od 1900. do 1944. godine. Primarne tematske cjeline ticale su se vjerskog odgoja i poučavanja katoličkog pučanstva.

Marulić: časopis za književnost i kulturu. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda; izlazi dvomjesečno od 1968. godine do danas; tematika je prvenstveno književnost, uz osvrte na umjetnost uopće.

Naša ognjišta. Izdavač je *Naša ognjišta d. o. o.*; izlazi 10 puta godišnje od 1971. do danas; bavi se širokim spektrom tema koje su vezane uz katoličko stanovništvo u Bosni i Hercegovini, posebice u Hercegovini. U periodu od 1982. do 1990. izlazio je pod nazivom *Sveta baština*.

Preporod: islamske informativne novine. Novine izlaze u Sarajevu od 1970. Donose vijesti i odredbe djelovanja Islamske zajednice u BiH. Česte teme jesu odgoj i obrazovanje ponajviše u BiH, kao i opća politička i društvena pitanja u zemlji.

Radosna vijest: misijski informativni list. Izlazi od 1972. do danas kroz suizdavanje Nacionalnih uprava Papinskih misijskih djela u Republici Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini. Izlazi mjesečno i bavi se osvještavanjem misijskog djelovanja, praćenjem misija i misijskim postignućima Katoličke Crkve u cijelom svijetu.

Stadler: glasnik Postulature slugе Božjega Josipa Stadlera. Pokrenut je 1999. na inicijativu prof. dr. Pave Jurišića u izdanju Centra za prikupljanje građe o nadbiskupu Stadleru. Godine 2000. nije izašao, a od 2004. do danas izdavač je Postulatura slugе Božjega Josipa Stadlera. Naslov se bavi pojedinostima i događanjima koji su vezani uz nadbiskupa Josipa Stadlera, prvog nadbiskupa vrhbosanskog.

Svesci. Počinju izlaziti 1967. kao *Svesci: kršćanska sadašnjost* u izdanju Hrvatskog književnog društva sv. Ćirila i Metoda. Tijekom izlaženja dogodile su se izmjene u naslovu, podnaslovu,

izdavaštvu te učestalosti izlaženja. Od 1975. preuzima članke iz časopisa grupe *Communio* (tadašnji naslov bio je *Svesci – Communio*). Od 2002. do 2009. ne izlazi, a od 2010. ponovno je pokrenut pod naslovom *Communio: međunarodni teološki časopis*. Danas izlazi polugodišnje u izdanju Kršćanske sadašnjosti. Predstavlja jedan od iznimno važnih naslova za znanstvenu korespondenciju Katoličke Crkve u cijelom svijetu.

Sveta Cecilija: časopis za duhovnu glazbu. Najstariji je časopis za sakralnu glazbu. Kao glasilo Instituta za crkvenu glazbu „Albe Vidaković“ KBF-a Sveučilišta u Zagrebu i Hrvatskog društva crkvenih glazbenika izlazi od 1877. Sadržaji su visoko cijenjeni u glazbenom znanstvenom krugu sakralne glazbe širom svijeta.

Svjetlo riječi. Vlasnik je Franjevačka provincija Bosna Srebrena, izdavač FMC Svjetlo riječi d. o. o. Izlazi od 1983. do danas, a zastupljene teme tiču se vjere, društva i kulture u zemlji i šire.

Vrela i prinosi: zbornik za povijest isusovačkog reda u hrvatskim krajevima. Izlazio je od 1932. do 1998. godine u Sarajevu i Zagrebu, naizmjenično, kao godišnjak. Donosi detaljne prikaze života, djelovanja i ostavštinu isusovačkoga reda, ne samo u hrvatskim krajevima, kako stoji u podnaslovu, već djelovanja iz cijeloga svijeta. Značajni su doprinosi različitim temama kulturnih sadržaja uz istraživanja.

Vrhbosna. Izlazi od 1882. godine, prvo kao *Srce Isusovo*, a od 1887. kao *Vrhbosna*. Uz izmjene podnaslova, vlasnik i izdavač ostaje Vrhbosanska nadbiskupija (prva godišta kao izdanja Prvostolnog kaptola vrhbosanskog), učestalost izlaženja je varirala od polumjesečne do mjesečne, dok danas izlazi 4 puta godišnje. Tematski je vezana uz zbivanja i djelovanje Katoličke Crkve u najširem smislu.

5.6. Procjenjivanje

Korak procjenjivanja najzahtjevniji je korak selektiranja jer ga čine iscrpna istraživanja i analize konkretnih faktora koji

predstavljaju atribute pojedinih naslova. Veća ili manja iscrpnost odnosi se na činjenicu da pojedini atributi nisu jednako važni za sve vrste institucija. Točnije, njihova relevantnost uvjetovana je vrstom institucije, ali i definiranim ciljem digitaliziranja koji povlači ukupni kontekst u kojem se proces planira.

U prethodnom poglavlju, kroz korak predlaganja, s ciljem isključivanja jednog dijela periodike, razmatrani su atributi:

- učestalost korištenja
- fizička spremnost građe
- prethodno digitaliziranje razmatranih naslova.

U ovom poglavlju, procjenjivanja građe, razmatrat će se i procjenjivati (vrednovati) sedam atributa na osnovi kojih će se odrediti konačan redoslijed predložene građe:

- učestalost potraživanja naslova
- autorsko pravo
- vrijednost građe
- stupanj identifikacije s institucijom kojoj građa pripada
- stupanj dugoročne zanimljivosti
- metapodaci
- kompletiranost godišta.

Vrednovanje će biti kvalitativno ili kvantitativno, ovisno o vrsti atributa. Na kraju, na osnovi vrijednosti dodijeljenih pojedinim atributima, sve će procjene biti svedene na jedinstvenu skalu, tj. vrijednosti svih atributa bit će kvantificirane i dovedene u interval od 0 do 10.

5.6.1. Opis atributa

5.6.1.1. Učestalost potraživanja

Atribut učestalosti potraživanja detaljnije je opisan u prethodnom poglavlju zbog čega će ovaj put biti istaknute samo značajke načina na koji se vrednuje u Knjižnici. Radi se o atributu koji će se vrednovati kvantitativno. Njegova iznimna važnost pri

određivanju prioriteta ogleda se u činjenici da on daje egzaktno podatke korištenja periodike tijekom određenog perioda. Kako je jedan od osnovnih ciljeva digitaliziranja periodike u Knjižnici napraviti dostupnom građu koja se najviše koristi, koja je time korisnicima najpotrebnija, atribut učestalosti korištenja je polazna točka istraživanja. Da bi se ocjena učestalosti potraživanja pojedinih naslova, tijekom perioda jedne akademske godine koja je uzeta u razmatranje (2010./2011.), mogla svesti na interval od 0 do 10, koristit će se sljedeća relacija:

$$\text{Ocjena} = \frac{\text{Broj potraživanja naslova} - \text{Minimalni broj potraživanja}}{\text{Maksimalni broj potraživanja} - \text{Minimalni broj potraživanja}} * 10$$

Uvrštavanjem maksimalnog i minimalnog broja pretraživanja u navedenu formulu pokazat će se objektivna slika potraživanja periodike za jednu akademsku godinu. Sljedeći korak koji se preporučuje odnosi se na istraživanje zakonskih pitanja vezanih uz vlasništvo pojedinih naslova.

5.6.1.2. Autorsko pravo

Atribut autorskog prava, s obzirom na to da može biti eliminirajući – u smislu da neodobrena prava za distribuciju mijenjaju tijekom cjelokupnog projekta, ne smije biti preskočen. Digitalizacijom periodike kroz postupak konverzije u digitalni oblik „nastaju replike na koje autor ili nositelj prava ima isključivo pravo“.¹³⁰ Kada je riječ o periodici, nije moguće govoriti o jedinstvenom autoru, već o autorima, što je samo jedan od elemenata u nizu koji doprinose kompleksnosti razrješenja vlasništva periodične građe. Je li kompliciranost razrješenja ovog problema dovoljan razlog za odustajanje? – mišljenja su podijeljena. Neki smatraju kako bi institucije koje posjeduju bogate zbirke trebale izbjegavati napor i troškove oko osiguravanja prava digitaliziranja onih materijala za koje ne posjeduju autorsko pravo, već da bi se trebale fokusirati na one materijale za koje ga imaju. Iako rečeno itekako ima smi-

¹³⁰ A. HORVAT – D. ŽIVKOVIĆ, *Knjižnice i autorsko pravo*, 93.

sla, s druge strane to predstavlja vraćanje na problem ograničenja koji se veže uz originalne primjerke, a koji se pokušalo premostiti putem digitalnog oblika.¹³¹ U Knjižnici ovaj atribut nije parametar isključivanja naslova bez analize jer se smatra da je za dio građe jednostavno riješiti prava. Analiza će omogućiti razvrstavanje periodike na osnovi procijenjenih mogućnosti ostvarivanja prava na digitaliziranje. Pri tome, nažalost, nije bilo moguće osloniti se na olakšice koje se uspostavljaju u svijetu poradi lakšeg definiranja i odobravanja ovog prava.¹³²

Problem autorskog prava periodike veže se uz karakteristike periodičnog izlaženja i ostale promjenjivosti ove vrste građe. Kreće od problema koji proizlazi iz duljeg vremenskog perioda tijekom kojeg periodična građa izlazi i činjenice da za objavljivanje periodične građe važnu ulogu imaju ne samo autori već i urednici i izdavači, koji se mogu mijenjati ne samo iz godine u godinu već i od broja do broja. Raznovrsnost sadržaja koji se donose kroz periodičnu građu: izvještaji, intervjui, ankete, pisma čitatelja, statistike,

¹³¹ Usp.: NATIONAL INITIATIVE FOR A NETWORKED CULTURAL HERITAGE, 48.

¹³² Pitanje autorskih prava aktualizira se na unutar nacionalnim, ali i međunarodnim razinama. Olakšicu zasigurno predstavlja Direktiva EU o harmonizaciji nekih aspekata autorskog prava i srodnih prava u informacijskom društvu kojom se predviđaju sadržajna ograničenja autorskog prava u određenim slučajevima, kao i Rezolucija Europskog parlamenta od 27. rujna 2007. godine i 2010., kojom se naglašava da Europska digitalna knjižnica treba omogućiti pristup i zaštićenim djelima te, poštujući nacionalne zakone o autorskom pravu, međunarodne ugovore i propise Europske unije, razviti modele poslovanja za potrebe njihove digitalizacije. Također, Agencije za novinsko licenciranje, koje predstavljaju praktične alate koji olakšavaju analize autorskih prava, koje u ime novinskih kuća izdaju licencije organizacijama koje umnožavaju novinske sadržaje na papiru ili izrađuju digitalne kopije, ubiru naknade za umnožavanje i raspodjeljuju ih izdavačima. U Velikoj Britaniji od 1996. godine djeluje Agencija za novinsko licenciranje (Newspaper Licensing Agency), dok u BiH ne postoji. Mnoge zemlje ulažu i u druge načine te pronalaze rješenja kako bi se ispunila očekivanja krajnjih korisnika. Jedan od takvih primjera je Kanada koja za tzv. djela siročad, „orphan work“, tj. djela čiji se autor ili nositelj prava ne može utvrditi i pronaći od 1998. godine, Zakonom o autorskom pravu propisuje licenciranje za korištenje. Više je moguće čitati u: A. HORVAT – D. ŽIVKOVIĆ, *Knjižnice i autorsko pravo*, 98.

fotografije i sl., koji su često u periodici potpisivani pod različitim pseudonimima ili su čak nepotpisani, predstavlja dodatno opterećenje istraživanja. Postoji zakonsko usmjerenje na sljedeće: „ako je autor novinskog članka poznat, prilog je zaštićen – ako je autor živ ili ako od njegove smrti nije proteklo 70 godina. Kada novinski prilozi nisu potpisani, tada su obično novinske kuće nositelji prava na članke, jer su ih potpisali novinari, stalni ili honorarni zaposlenici, koji su ugovorom prenijeli pravo korištenja djela na novinsku kuću“.¹³³ Imajući na umu da pri nastajanju jednog periodičnog naslova sudjeluje više autora, da se jedan članak može nastavljati kroz više brojeva, da autori nerijetko koriste i više pseudonima, moguće je reći da se autorsko pravo periodike dotiče definiranih zakona o autorstvu, koautorstvu, anonimnim djelima, djelima s pseudonimima i djelima u nastavcima.¹³⁴ Zbog velike različitosti sadržaja, mnoštva odgovornih i mogućih vlasnika različitih sadr-

¹³³ A. HORVAT – D. ŽIVKOVIĆ, *Knjižnice i autorsko pravo*, 98.

¹³⁴ Sažeto prema ovim zakonima iz Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima u Bosni i Hercegovini iz 2002. godine (dostupnim na: http://www.maglaj.ba/download/pr_zakoni/Zakon%20o%20autorskim%20pravima%20BiH.pdf) saznajemo da „...ako autorsko djelo stvoreno saradnjom dva ili više lica čini nedjeljivu cjelinu, svim koautorima pripada nedjeljivo autorsko pravo. Odluku o korištenju autorskog djela donose zajedno svi koautori. Koautor ne može uskratiti svoju saglasnost suprotno principima savjesnosti i poštenja. Ako se koautorsko djelo sastoji od dijelova koji se mogu zasebno koristiti i ako se autor svakog takvog dijela može identificirati, autor svakog dijela smatrat će se izvornim vlasnikom imovinskog prava u dijelu koji je on stvorio. Kako autorsko pravo traje za života autora i 70 godina nakon njegove smrti, ako ovim zakonom nije drugačije propisano, te ako autorsko pravo zajednički pripada koautorima, rok ovog zakona računa se od smrti koautora koji je posljednji umro. Autorsko pravo na anonimno djelo i djelo objavljeno pod pseudonimom traje 70 godina od dana zakonitog objavljivanja djela. Ukoliko pseudonim ne ostavlja nikakvu sumnju u pogledu identiteta autora, ili ako autor tijekom 70 godina od objavljivanja djela otkrije svoj identitet, primjenjuje se pomenuti rok od 70 godina nakon njegove smrti. Autorsko pravo na kolektivnim djelima traje 70 godina od dana zakonitog objavljivanja djela. Te, ako je ovim zakonom propisano da se rok trajanja autorskog prava računa od dana zakonitog objavljivanja djela, a to djelo je objavljeno u dijelovima (nastavci, svesci, izdanja, epizode i slično), rok trajanja zaštite računa se za svaki od tih dijelova posebno.“

žaja kroz duži vremenski period, često se digitalizacija ograničava na djelomično digitaliziranje, pri kojem se iz cjeline izuzimaju pojedini sadržaji za koje nije postignuto pravo za distribuciju ili umnožavanje, čime se narušava cjelovitost zbirki. Periodika s dugom tradicijom, a koja izlazi i dan danas, predstavlja često veći problem. Za takvu građu je u rijetkim solucijama moguće primijeniti jedinstven pristup jer se starija i novija godišta tretiraju različito. Također, za naslove čiji su autori i vlasnici živi, često ne postoji jedinstven princip pri odobrenju autorskih prava te se njihovo utvrđivanje svodi na ispitivanje svakog slučaja pojedinačno.

Autorsko pravo je atribut koji će biti vrednovan kvalitativno. Njegova važnost odražena je u zakonskoj reguliranosti i činjenici da sadržaji mogu biti zabranjeni za umnožavanje i distribuiranje bilo koje vrste, čime se znatno otežava ili potpuno onemogućava digitaliziranje. Važnost se ogleda i u mogućnosti planiranja troškova procesa koji mogu uvelike varirati, ovisno o ugovoru s vlasnikom ovoga prava. Kategorije ovoga atributa označene su kao: javno dobro, odobreno, ostvarivo, teško ostvarivo i zabranjeno. Javno dobro odnosi se na naslove koji su prestali izlaziti prije 70 godina i više, a za koje je utvrđeno da nisu kasnije nastavili izlaziti pod drugim naslovom niti je za njih definirano preneseno pravo vlasništva. Kao odobreni označeni su naslovi za koje je procijenjeno da je moguće lako ostvariti pravo na digitalizaciju i široku distribuciju. U kategoriju ostvarivog autorskog prava svrstana je periodika za koju je procijenjeno da će uz manja ulaganja biti moguće dobiti status odobrenog prava. Teško ostvarivo autorsko pravo javlja se u slučaju periodike koja nije izdavana, ili se ne izdaje i danas, u Bosni i Hercegovini, te kao takva može biti dio različitih zakonskih zabrana. U ovu skupinu pripadaju i naslovi za čije vlasnike se pretpostavlja da nisu zainteresirani biti dijelom digitalne priče Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu. Barem ne bez mnogih dodatnih ograničenja vezanih uz distribuiranje i financijske izdatke. Kategorija zabranjenog autorskog prava je jasna i bila bi dodijeljena naslovima čiji vlasnik jasno i javno ne dozvoljava di-

gitaliziranje svoje građe ili ne dopušta distribuiranje sadržaja bilo koje vrste. Pri tome, pojedinim kategorijama dodijeljene su sljedeće vrijednosti:

javno dobro: 10

odobreno: 8

ostvarivo: 6

teško ostvarivo: 4

zabranjeno: 0.

5.6.1.3. Vrijednost

Uspješan odabir periodike uključuje prosudbu vrijednosti naslova u kojoj se zrcali politička, gospodarska i kulturna povijest pojedine sredine, šire ili lokalne zajednice.¹³⁵ Postavlja se pitanje: Je li određeni periodični naslov dovoljno vrijedan da bi njegov digitalni surogat opravdao uloženo? Vrijednost građe se može promatrati s različitih stajališta te i shodno tome podijeliti na više načina. „Pri odabiru stare građe za digitalizaciju osnovni je kriterij njezina vrijednost koja se može razumjeti kao sadržajna vrijednost i formalna vrijednost. Što se tiče sadržajne vrijednosti stare građe, uobičajeno je bilo isticati znanstvena djela. Međutim, zanemarena područja umjetnosti i književnosti neizostavna su i fundamentalna pri istraživanju i rekonstrukciji kulturne i intelektualne povijesti nekog razdoblja, pa bi stoga trebalo uravnotežiti izbor građe tako da budu jednako zastupljena i znanstvena i umjetničko-literarna područja.“¹³⁶ U ovom radu korištena je distinkcija na informacijsku, administrativnu, artefaktnu, pridruženu, dokaznu i novčanu vrijednost. Iako nije lako potpuno ispravno procijeniti tehničke kapacitete i društvene vrijednosti koji tek dolaze, digitaliziranje bi trebalo biti usmjereno na unapređivanje digitalnih zbirki budućnosti prvenstveno prepoznavanjem vrijednosti građe.¹³⁷

Selekcija direktno upućuje na vrijednost građe. Bez dodat-

¹³⁵ Usp.: M. ŠOJAT BIKIĆ, „Baštinski pristup digitalizaciji“, 25.

¹³⁶ L. KODRIĆ, „Kulturna baština“, 84.

¹³⁷ Usp.: G. McCARTHY, „Finding a Future“, 257.

nih proučavanja koja se odnose na kontekst osnivanja i bez povijesnih okolnosti razvoja i djelovanja pojedinih naslova nije moguće razumjeti značenje periodike. Formirati ljestvicu koja bi pokazala kako je jedan vredniji od drugoga, po mnogima je zadatak bez točnog rješenja. Evidentno je da najtraženija periodika Knjižnice KBF-a ima određeno značenje i važnost za korisnike, ali bez analize „života“ određenog naslova nije moguće procijeniti njegovu pravu, cjelokupnu vrijednost. Također, isti naslovi ne bi imali podjednaku ukupnu vrijednost za neku drugu instituciju. Prije svega iz razloga drukčijih korisničkih skupina i njihovih potreba. Ali i zbog različita značenja određenih naslova za različite institucije. Ako bi se razmatrale samo visokoškolske knjižnice društvenih fakulteta, opet rezultati i procjena ukupne vrijednosti, u smislu važnosti periodike za različite knjižnice, ne bi bili podudarni. „Svako pojedino odlučivanje pri selekciji građe mora provesti samostalno određene vrijednosti utemeljenoj na ciljevima koji se nastoje postići.“¹³⁸

Vrijednost je atribut koji će se vrednovati kvalitativno. Bitnost analize vrijednosti leži u činjenici da se ne isplati ulagati u sadržaje koji se ne procjenjuju kao vrijedni ni po kojoj vrsti vrijednosti. Ovaj atribut je važan jer omogućava uvid u značenje pojedinih naslova s različitih točaka gledišta. Što je iznimno bitno za pravilnu procjenu redoslijeda prioriteta, jer će periodika koja se smatra vrednijom imati veći prioritet.

Pri vrednovanju ovog atributa u slučaju Knjižnice KBF-a korištene su oznake visoka i niska za 6 vrsta vrijednosti (informacijsku, administrativnu, pridruženu, dokaznu, artefaktnu i novčanu). Pri tome visoka vrijednost za pojedine vrste označena je s 1, a niska s 0. Na taj način se do krajnjih rezultata dolazi zbrajanjem vrijednosti pojedinačnih naslova koje će se kretati od 0 do 6. Pri tome, korišteno je sljedeće rangiranje:

visoka vrijednost: 4-6

srednja vrijednost: 2-4

niska vrijednost: 0-2.

¹³⁸ INTERNATIONAL FEDERATION OF LIBRARY ASSOCIATIONS, 13.

5.6.1.4. Identificiranje s institucijom

Identificiranje periodike s institucijom odnosi se na činjenicu da je određena građa direktno povezana s institucijom kojoj pripada jer je ona direktno ili posredno njezin vlasnik i/ili se građa bavi temama koje prate djelovanje te institucije. Veze i mogućnost identificiranja građe s institucijom koja ulaže u digitalizaciju usmjeravaju izbor prioriteta. Razlog tomu, uz očiglednu finansijsku opravdanost ulaganja u samoga sebe, jest uspješnost provođenja digitalizacije od strane onih koji građu najbolje poznaju. Na taj se način smanjuju rizici od nepredviđenih zastoja. Također, ovaj atribut podupire želja i rezultati samopromoviranja. Razrađena i dobra infrastruktura kao preduvjet uspješnih digitaliziranja uključuje i čimbenik označen kao dugoročna obveza ustanove.¹³⁹ Dugoročni interes i obveze institucije za pojedine projekte u knjižnicama koje im pripadaju dijelom će uvijek biti veći ako se institucija može poistovjetiti sa sadržajima koji se tretiraju na način da se razmatrani sadržaji tiču djelovanja i/ili povijesnih činjenica te institucije. Takvi parametri sadržani su u analizi atributa stupnja identifikacije.

U slučaju Knjižnice KBF-a zastupljenost sadržaja koji su posvećeni Katoličkoj Crkvi (kao instituciji koja je pokrenula studij i koja je odgovorna za razvoj Fakulteta) varira. Atribut identificiranja s institucijom označen je također, kvalitativno. Njegovo značenje leži, kako je objašnjeno, u mogućnosti procjenjivanja isplativosti ulaganja u digitaliziranje. Kategorije ovog atributa označene su kao potpuna, djelomična, umanjena, slaba i nepostojeća identifikacija. Potpuna identifikacija doznačena je periodici koja se direktno bavi temama Katoličke Crkve u Bosni i Hercegovini, a zatim i u cijelom svijetu, a koja iznosi sadržaje odobrene od Crkve, prati i komentira crkvene dokumente, zbivanja i skupove, a samim tim i sva zbivanja na Teologiji. Periodici koja se bavi ustrojstvom i djelovanjem Crkve te za koju su u prošlosti pisali i dandanas pišu

¹³⁹ Usp.: R. VRANA, „Vidovi organizacije digitalizacije“, 47.

profesori i studenti Teologije. Djelomična identifikacija doznačena je periodici koja, iako se bavi Katoličkom Crkvom, nije vezana uz Bosnu i Hercegovinu prvenstveno; periodici koja nije tematski usmjerena na Teologiju, ali čiji se sadržaji često koriste kao popratna građa za razmatranje pitanja na Fakultetu, kao i pri samom educiranju. Umanjena identifikacija dodijeljena je periodici koja se smatra katoličkim tiskom, ali koja se ne bavi normama i izvještavanjem. U takvim naslovima zastupljene su opće vjerske teme, često uz opće kulturno usmjerenje. Slaba identifikacija može se objasniti u slučaju periodike koja se ne bavi Katoličkom Crkvom i njezinim djelovanjem, ali u kojoj je zastupljeno autorstvo profesora Teologije te koja se bavi pitanjima školstva, kulturnog djelovanja u BiH i šire. Nepostojeća identifikacija doznačena je periodici koja se ne može identificirati s Katoličkim bogoslovnim fakultetom ni s Crkvom kao institucijama koje pokreću digitaliziranje u Knjižnici i koje su vlasnici razmatranih primjeraka u smislu skladištenja.

Ljestvica kvantificiranja stupnja identificiranja s institucijom označena je na sljedeći način:

potpuna identifikacija: 10

djelomična identifikacija: 8

umanjena: 6

slaba: 4

nepostojeća: 0.

5.6.1.5. Stupanj zanimljivosti

Predviđanje buduće potražnje i korisničkog zanimanja za točno određenu publikaciju nije moguće lako odrediti. Postavljanjem digitalne zbirke u mrežnu okolinu moguće je da će se pojaviti novi korisnici za koje nije postojala pretpostavka da će to biti¹⁴⁰ zbog čega su predviđanje i procjena ovog atributa otežani. Napori predviđanja koja nikada ne mogu biti u potpunosti točna podupiru skepticizam pri predviđanju budućih scenarija razvoja znanstve-

¹⁴⁰ Usp.: R. VRANA, „Vidovi organizacije digitalizacije“, 47.

ne zajednice. Nepredvidljivost je uvijek prisutna, pa čak i ako se uložnim naporima uspije donekle usmjeriti izbor korisnika. No, to nikako ne znači da u planiranju digitalnih sadržaja treba izostaviti izvjesne korake procjenjivanja budućih zahtjeva s ciljem što većeg približavanja pravom predviđanju, kao i boljoj organizaciji digitaliziranih sadržaja.¹⁴¹ Pri odabiru građe potrebno je usmjeriti se na stvarnu potrebu korisnika, koja se temelji na dokumentiranim i analiziranim zahtjevima korisnika. „Mogućnost da digitaliziranoj građi pristupi ciljana populacija, postala je glavnim mjerilom vrednovanja uspješnosti provedbe projekata digitalizacije“,¹⁴² uz što je potrebno razmišljati o dugoročnosti zainteresiranosti kako iste populacije (korisničke skupine), tako i onih korisnika koji tek dolaze, za isti digitalizirani materijal. Tim činom radi se na primicanju idealnoj digitalnoj zbirci – koja se upotrebljava bez naznaka zastarijevanja.

Visokoškolske knjižnice, kada je riječ o mogućnostima planiranja i procjenjivanja potražnje u budućnosti, nalaze se u djelomično boljoj poziciji u odnosu na nacionalne ili gradske knjižnice. Olakšica se ogleda u postojanju plana i programa nastave u kojima je sadržana literatura koja će se tražiti i preporučivati tijekom sljedeće godine, najmanje jedne akademske godine. Nerijetko se ista literatura ponavlja kroz duži vremenski period. Ovakav model utječe i na ukupno planiranje, nabavku, organizaciju fonda te otpis starih izdanja. Nastojanje predviđanja buduće potražnje može varirati opsegom pri istraživanju. Može se proširiti različitim analizama u ovisnosti o vremenu i financijama koje su pri ulasku u selekciju na raspolaganju. S ciljem točnijeg predviđanja moguće je provesti analize nabavne politike i otpisa određenih naslova u bliskim institucijama, što može utjecati na povećanje ili smanjenje potražnje za tim istim publikacijama u matičnoj instituciji. Također, pokazalo se da mnogi svjetski trendovi, kao filmska ili knji-

¹⁴¹ Usp.: Erik T. MEYER – Arthur THOMAS – Ralph SCHROEDER, *Web Archives*, 4.

¹⁴² Timothy W. COLE, „Building Good Digital Library Collections: A Dynamic Framework“, *Educause review*, 37 (2002.), 12, citirano u: R. VRANA, „Vidovi organizacije digitalizacije“, 47.

ževna ostvarenja, pa i zbivanja na političkoj i ekonomskoj svjetskoj sceni, uvelike mogu popularizirati određene teme te i na taj način u velikoj mjeri povećati potražnju određenih naslova u godini koja slijedi.

Stupanj zanimljivosti je atribut koji će u Knjižnici biti vrednovan kvalitativno. Bitan je jer omogućava, u određenoj mjeri, predviđanje budućeg korištenja digitalizirane građe, a time i isplativosti uloženi sredstava. Kategorije pri procjenjivanju ovoga atributa u Knjižnici označene su kao: povećana zanimljivost, izjednačena i umanjena. Povećana se odnosi na periodiku koja se bavi temama koje se prema trenutnim zbivanjima u zemlji i šire procjenjuju kao dugoročno zanimljive. Takve se teme odnose na međureligijski dijalog, ekumenska nastojanja i kulturološka povezivanja na lokalnom i globalnom nivou. Izjednačena zanimljivost doznačena je periodici koja će se sigurno koristiti kao dio obavezne i preporučene literature na Teologiji, koja je dio plana i programa nastave te joj kao takvoj neće opasti zanimljivost. Umanjeni stupanj zanimljivosti dodijeljen je naslovima koji ne pripadaju ovim dvjema skupinama. Navedene kategorije vrednovane su na sljedeći način:

povećana zanimljivost: 10

jednaka: 6

umanjena: 1.

5.6.1.6. Metapodaci

Težnja stalnoj dostupnosti i slobodnom pristupu velikoj količini informacija današnjeg znanstvenog diskursa zahtijeva pomoć u pretraživanju, organiziranju, upravljanju i održavanju informacija (dokumenata).¹⁴³ Komuniciranje i operabilnost da-

¹⁴³ Ovdje bismo se kratko osvrnuli na pojašnjenja dana u knjizi „Od podatka do metapodatka“, profesorice Senade Dizdar. Promjena okružja i radikalne promjene digitalnih biblioteka naspram tradicionalnih uveli su nova definiranja, nove standarde, preoblikovali su zahtjeve koji se stavljaju pred bibliotekare kao stručnjake i doveli su kod korisnika biblioteka do promjene

našnje znanstvene zajednice podrazumijeva korištenje sve većeg broja mrežnih izvora i poznavanje tehnika pretraživanja informacija koje su na mreži, a koje je još pri njihovu nastanku potrebno obraditi i vrednovati. Takva obrada koja će omogućiti funkcionalnost dokumenta u smislu njegove pretraživosti i korištenja oslanja se na opis – dodjeljivanje podataka o podacima na različitim nivoima. Takvi podaci označeni su kao metapodaci. Sam koncept metapodataka stariji je od interneta i weba i od koncepta virtualne stvarnosti. Zapravo, već u prvim knjižničnim popisima mogu se prepoznati suštinske odredbe „podataka o podacima“, kako se prema semantici prefiksa meta (grč. = *uz, sa, nad, nakon*) pojednostavljeno može definirati. Međutim, definiranje pojma metapodatak unosi u istraživanja niz novih višeznačnosti te je postalo nemoguće objasniti pojam izvan određenog konteksta njegova nastanka i „djelovanja“. Brojnost vrsta i načina podjele metapodataka koje

poimanja pojma - primarni izvor informacija. Elektronički izvori informacija postali su dio bibliotečne aktivnosti koja se realizira kroz pretraživanje informacija. Pretražuju li se informacije ili dokumenti? Profesorica Senada Dizdar pojašnjava kako pojam pretraživanje informacija najčešće obuhvaća i pojmove pretraživanje dokumenata, podataka i pretraživanje teksta. Pretraživanje informacija zasniva se na sustavima za pronalaženje informacija, pri čemu teoretičari informacijskih znanosti upozoravaju da postoje ključne razlike između sustava za pretraživanje dokumenata i sustava za pretraživanje podataka. Pretraživanje dokumenta odnosi se na zahtjeve korisnika koji želi nešto saznati čitajući o tome iz odgovarajućih dokumenata. Naspram takva korisnika nalazi se korisnik koji traži i želi dobiti točno određeni podatak kao odgovor na točno određeno postavljeno pitanje. Pretraživanje informacija odnosi se na pronalaženje relevantnih dokumenata iz danog korpusa tekstova koji mogu biti odgovor na korisnikov upit. Pretraživanje dokumenata temelji se na sličnosti između upita korisnika i tekstovnih jedinica pohranjenih u sustavu, a cilj je pronaći one jedinice koje su što sličnije postavljenom upitu korisnika. Pojam pretraživanja teksta danas nije nužno razlikovati u odnosu na pretraživanje dokumenta. Razlog tome je činjenica da suvremena tehnologija omogućava pohranu i pretraživanje punog teksta jednog dokumenta koji je tekst i dokument. Više je moguće čitati u: Senada Dizdar. *Od podatka do metapodatka. Stručna biblioteka literatura* (Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, 2011.) 225-226.

prikazuje teorija podudara se u pitanju i potrebi definiranja funkcionalnih svojstva određenog dokumenta uz okolnosti u kojima takva svojstva postaju relevantna, što upućuje na važnost konteksta nastanka i korištenja građe. Kroz takva definiranja isprepleću se mnogolika pitanja od vrste građe, kvalitete sadržaja... do analize korisničkog profila i novih zahtjeva nadolazećih generacija, ali i principa poslovanja institucije koja građu skladišti ili koja je vlasnik mrežnog mjesta na kojem će sadržaji biti dostupni.¹⁴⁴

Putovi do svih vrsta informacija, bilo da se radi o površinskom ili dubinskom webu, označeni su i popraćeni metapodacima. Oni su neovisno o vrsti i složenosti koja im se pripisuje uvijek satkani od elemenata koji ukazuju na autorstvo, impresum, formalne karakteristike dokumenta itd., što je upravo ono što čini elemente tradicionalnog bibliotečnog katalogiziranja i klasificiranja. Treba istaknuti da se metapodaci odnose i na sadržaj građe te da obuhvaćaju ključne riječi i apstrakt (sažetak) kao neizostavni dio znanstvenog diskursa. Proširenost tradicionalne bibliotečne obrade vidi se u razlikovnosti s obzirom na elektroničku prirodu građe, što dovodi do postojanja i razvijanja shema metapodataka s različitim strukturama i mogućim sintaksnim pravilima. Neovisno o složenosti i vrsti takvih shema metapodataka kojima je dokument opisan, ništa ne postoji virtualno a da nije označeno minimalnim brojem podataka o samom dokumentu.¹⁴⁵ Znanstveni se diskurs teži oslanjati na razvijene sheme metapodataka koje se uvijek prilagođavaju kontekstu nastanka i planiranom načinu korištenja elektroničkih dokumenata. U tom svjetlu bi za svako znanstveno komuniciranje bilo preporučljivo osloniti se na dobru i trajnu praksu, uz dugoročnost provjerljivih elemenata bibliotekarstva.

S obzirom na to da se digitaliziranjem s ciljem lakšeg pretraživanja želi stvoriti smisljena sadržajna zbirka, pri selekciji se

¹⁴⁴ Usp.: Senada DIZDAR. „Metapodaci i digitalni objekti u muzejskom okruženju“, 1-2; u: <http://elibrary.matf.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/2040/023%2520DIZDAR.pdf?sequence=1>.

¹⁴⁵ Elektronička građa predstavlja digitalne objekte koji kao takvi već posjeduju strukturu metapodataka (HTML jezik).

mora voditi računa o karakteristikama vezanim uz metapodatke. Također, kako se smatra i pokazuje da je „rezultat digitalizacije dijela fonda bogato opisani i označeni tekst koji može postati temeljem novih usluga (...)“,¹⁴⁶ bitnost i važnost analize metapodataka postaje, jasno, nezaobilazna. Metapodatak je kroz svoju višestruku funkcionalnost kao alat za pronalaženje relevantnih dokumenata digitaliziranih sadržaja, bitno aktualiziran i pri selektiranju periodične građe za digitalizaciju. Bitnost se realizira kroz prisutnost i kvalitetu metapodataka koji opisuju određeni dokument. Kako se stvaranjem digitalnih sadržaja želi postići veća, bolja i lakša dostupnost, prioritet u odabiru građe može biti određen „valjanošću“ podataka kojima je okarakteriziran razmatrani materijal. Ako rezultati istraživanja popratnih opisnih podataka jednog periodičnog naslova, bez obzira na vrstu pojavnosti, ne zadovolje minimum informacija potrebnih za digitalnu obradu u opisu građe (za nastanak operabilnog digitalnog surogata), neće postojati dovoljni opisi koji će uvesti poboljšanja u odnosu na tiskani oblik. Rezultat digitaliziranja takvih naslova, o kojima nije moguće kreirati dovoljne dodatne informacije, nije stoga od visokog prioriteta pri selekciji digitaliziranja s ciljem bolje i lakše dostupnosti. Minimum nužnih informacija kojima je potrebno okružiti digitalizirani sadržaj nije moguće jednoznačno odrediti. Prije svega, određen je ciljem s kojim se digitalizira određena građa, vrstom građe a zatim i kontekstualnim pojedinostima koje karakteriziraju određeni naslov. Također, kako se „fizička i logička struktura elektroničkog dokumenta ne podudaraju često nije moguće jednoznačno interpretirati kontekst i strukturu digitalnog dokumenta i definirati minimum potrebnih podataka“.¹⁴⁷ Razmišljanja o potrebama virtualnog prostora i smještanju digitalnih sadržaja u takav prostor, upućuju na procjenjivanje količine informacija koja „na prvu“ treba biti ponuđena korisnicima. Nagomilavanje i opterećivanje virtualnog prostora detaljima ne stvara nužno osjećaj „opiplitosti“,

¹⁴⁶ R. VRANA, „Vidovi organizacije digitalizacije“, 46.

¹⁴⁷ Jozo IVANČIĆ, „Sheme metapodataka u upravljanju dokumentima“, *Arhivski vjesnik* 44 (2001.), 104.

ne pojačava lakše snalaženje. Zapravo, u takvu se okružju korisnici digitaliziranih sadržaja zadržavaju na poziciji promatrača precijenjenih detalja. Ne ostvaruje se zamišljeni napredak korisnika dalje od pukog promatrača. A kako organizacija sadržaja (arhitektura digitalne zbirke) umnogome utječe na ponašanje korisnika, izbor, brojnost i organizacija podataka o sadržaju od iznimne su važnosti.¹⁴⁸ Kao jedan od često korištenih sustava takvih organiziranja spominje se Dublin Core. Zahvaljujući nekrutosti elemenata koji čine njegovu strukturu, Dublin Core se smatra pogodnim za periodičnu vrstu građe. On omogućava da se periodika učini pretraživim dijelom cjeline usprkos raznovrsnosti, različitosti i promjenjivosti (tematskoj, prostornoj, formalnoj, autorskoj) koje joj se pripisuju.¹⁴⁹

S gledišta odabira periodike metapodaci se razmatraju dvojako. S jedne strane kao „vodilje“ u prioritetiziranju određenih naslova, a s druge kao elementi koje je potrebno u vidu razrađenih postavki dodijeliti digitaliziranom sadržaju kako bi se omogućilo njegovo efikasno korištenje. Pomoćni alati mogu biti najrazličitiji povijesni izvori o pojedinim listovima. Što je građa bolje opisana u analognom obliku, to je njezina lakoća organiziranja kao digitalnog oblika veća. Iako metapodaci nikada nisu jedini uvjet u određivanju prioriteta i ne mogu biti izolirani od drugih atributa, digitalni dokumenti nemaju smisla ako im se ne pridodaju metapodaci.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Usp.: Erik CHAMPIO - Dave BHARAT, „Dialing Up the Past“, *Theorizing Digital Cultural Heritage: a Critical Discourse*, ur. Fiona CAMERON – Sarah KENDERDINE (Cambridge – London: The MIT Press, 2007.), 336.

¹⁴⁹ Dublin Core, kao jedna od najrazvijenijih i općeprihvaćenih shema, jednostavnost i efektivnost postiže mogućnošću ponavljanja pojedinih elemenata i činjenicom da standard ne određuje redoslijed elemenata. Međutim, teoretičari ne pristaju jednoglasno na ovakvo i njemu slična rješenja te su mišljenja oprečna kada je riječ o konceptu metapodataka kao dijelu bibliotečne obrade. Autor Michael Gorman tako kritizira Dublin Core smatrajući ga pokušajem otkrivanja neokruglog kotača, prigovarajući uopće konceptu metapodataka kao tvorevini koja nije potekla iz bibliotečne struke te kao takva nije najbolje rješenje.

¹⁵⁰ Usp.: B. OOGHE – D. MOREELS, „Analysing Selection for Digitalisation“.

Analiza i istraživanja vezana uz metapodatke u Knjižnici KBF-a zasnivat će se na kvalitativnoj procjeni. Važnost ovoga atributa ogleda se u mogućnosti bolje i brže izgradnje kvalitetnih digitalnih surogata uz prisutnost podataka koji opisuju original. Također, važna je i ušteda vremena i velikim dijelom finansijskih sredstava ako je original „bogat“ metapodacima. S obzirom na raznovrsnost periodike koja je u Knjižnici do sada razmatrana, izdvajaju se 3 kategorije. Kategorije su na osnovi pretraživanja online kataloga 51 knjižnice u BiH putem virtualne knjižnice i sustava COBISS BiH,¹⁵¹ označene kao dovoljni, oskudni i nedovoljni metapodaci. U skupinu s dovoljnim metapodacima ubrojani su naslovi za koje postoje potpune ili djelomične bibliografije (bilo koje vrste), analize i analitičke obrade. Oskudni podaci odnose se na građu za koju ne postoje popratni bibliografski zapisi, ali koja je bila tematska cjelina znanstvenih skupova i/ili pojedinačnih istraživanja. Te tako, iako nije analitički obrađivana, nudi neku vrstu popratnih podataka koji će olakšati daljnja istraživanja i analize. Ako istraživanja pokažu da postoji građa koja nema izrađene sadržaje (pojedinih bojeva, niti skupne sadržaje na kraju godišta), za koju uz to nije moguće pronaći popratnu literaturu koja bi pomogla opisivanju i sadržajnoj obradi godišta, kao ni literaturu koja se bavila takvom građom i njezinim nastankom, povijesnim kontekstom niti bilo kojim sustavnim analizama postojanja takve građe, kategorija nedovoljnih metapodataka osigurat će vrednovanje i takve skupine. Za naslove te skupine smatra se da bi sadržajno analiziranje zahtijevalo mnogo vremena i truda, čime se ne želi preporučiti potpuno odbacivanje ove građe, već ukazati na potrebu vrednovanja važnosti pojedinih atributa i njihovo kompariranje s ciljem zadovoljavanja krajnje definiranog cilja cjelokupnog projekta. Za pojedine kvalitativne oznake ovog atributa dodijeljene su sljedeće vrijednosti:

dovoljni: 10

oskudni: 6

nedovoljni: 1.

¹⁵¹ U trenutku nastanka ovoga rada, COBISS sustav brojio je 52 knjižnice.

5.6.1.7. Kompletiranost

Knjižnica KBF-a u Sarajevu, opredjeljujući se za digitaliziranje jednog naslova od početka do kraja (do 2010., kao gornje granice), podrazumijeva razmatranje atributa kompletiranosti pojedinih naslova. Ako bi se moralo naknadno nabavljati kompletna godišta i/ili pojedini brojevi, to bi moglo u znatnoj mjeri otežati tijek digitaliziranja stvarajući dodatne proračune. Ne samo kada je riječ o vremenu istraživanja i troškovima nabavke ili posudbe već i pri načinu dobavljanja tih primjeraka. Stoga, kompletiranost itekako utječe na krajnji rezultat selekcije.

Ako se istraživanjem ovoga atributa pokaže kako postoji veća ili manja nekompletiranost, analiza se proširuje tretiranjem kataloga vanjskih institucija. Dotičući se kataloga u drugim institucijama, dolazi se do pitanja koje bi u određenim okolnostima moglo biti izdvojen atribut. Radi se o mogućnosti korištenja tiskano primjerka razmatrane građe u drugim institucijama. Takva mogućnost može utjecati na redoslijed prioriteta, jer činjenica da se periodika može koristiti i na drugim mjestima, može umanjiti prioritetnost. Međutim, ponekada je primarni cilj digitaliziranja periodike objedinjenje rasutih godišta, ili oblikovanje tematskih cjelina iz različitih izvora. U tom slučaju atribut kompletiranosti tretira se na drukčiji način. Stoga, iznimno je važno cijelo vrijeme imati na umu konačni cilj ukupnog projekta.

Opširnost analize ovog atributa može varirati od istraživanja nekoliko istaknutih institucija za koje se pretpostavlja da skladište građu koja nedostaje, do veoma opsežnih analiza koje bi obuhvatile i druge, ponajprije susjedne zemlje. Analiza stanja u drugim zemljama javlja se kada su u pitanju raritetna izdanja. Atribut kompletiranosti godišta procjenjuje se kvalitativno. Njegova važnost ogleđa se u znatnoj uštedi vremena i novca. Različiti stupnjevi nekompletiranosti podrazumijevaju dodatna, veća ili manja, ulaganja za pronalazak i prenošenje građe koja nedostaje, a što se definira kroz ovaj atribut. Atribut kompletiranosti označen je kao

potpuna, djelomična i niska kompletiranost. Potpuna se odnosi na građu koja je na raspolaganju od prvog do posljednjeg godišta, ako se radi o periodici s obustavljenim izlaženjem, te od prvog godišta pa do 2010. godine u slučaju tekuće periodike. Za analizu potpune kompletiranosti u obzir su uzeti i fondovi nekoliko drugih knjižnica. Djelomična kompletiranost odnosi se na periodiku čija je kompletiranost do 85 % od ukupne građe ili od ukupne građe izdane do 2010. za tekuću periodiku. Niska kompletiranost odnosi se na veći postotak nekompletiranosti. Pri tome su kategorijama određene sljedeće vrijednosti:

potpuna kompletiranost: 10

djelomična: 6

niska: 1.

Nakon uvida u atribute koji će biti analizirani i u način na koji će se vrednovati, slijede procjene svakog pojedinačnog atributa na primjeru građe koja je do sada izdvojena.

5.6.2. Procjene atributa

U poglavlju koje slijedi pokušat će se kroz tablične prikaze pokazati rezultati istraživanja pojedinih atributa na građi Knjižnice KBF-a SA. Na kraju poglavlja svi će rezultati biti objedinjeni u jedinstvenu tablicu.

5.6.2.1. Procjena atributa učestalosti potraživanja

Bitno je ponoviti važnost ovog atributa za digitaliziranje Knjižnice KBF-a, koja se ogleda u činjenici da se digitalizacijom prvenstveno želi olakšati problem s kojim se primarni korisnici susreću. To implicira građu koja se koristi, ne onu koja možda po vrijednosti ne zaostaje za često korištenom, ali koja nije prioritet tretiranja Knjižnice u smislu ulaganja vremena i novca za bolje, lakše i na kraju i ugodnije korištenje takve građe. U radu se nastoje posložiti prioriteta periodične građe te se naslovi koji nisu

trenutno potrebni primarnim korisnicima ne smatraju trenutnim prioritetima.

U prethodnom poglavlju pokazano je da se periodika u Knjižnici ne koristi podjednako. Iako su svi (njih 25) naslovi koji su u ovom trenutku uzeti u obzir zatraženi tijekom jedne akademske godine, to potraživanje uvelike oscilira. Najtraženiji naslov potraživan je 518 puta u spomenutom periodu, dok je s druge strane zabilježeno 8 zahtjeva kao najmanji broj realiziranih zahtjeva među do sada razmatranom periodikom. Na osnovi podataka koji su praćeni tijekom jedne akademske godine, a koji se neznatno razlikuju od podataka iz dvije prethodne godine, primjenjujući relaciju navedenu u poglavlju opisa ovog atributa 5.6.1.1. učestalost potraživanja, procijenjen je atribut učestalosti korištenja. Rezultati se mogu vidjeti u tablici koja slijedi.

Naslovi	Broj zahtjeva u jednoj ak. godini	Kvantificirane vrijednosti
<i>Vrhbosna</i>	518	10
<i>Katolički tjednik</i>	480	9,25
<i>Svesci: communio</i>	290	5,53
<i>Bosanski glasnik = Bosnischer Bote</i>	217	5
<i>Glas Koncila</i>	135	2,5
<i>Svjetlo riječi: katolički mjesečnik</i>	99	1,8
<i>Glasnik mira</i>	88	1,56
<i>Stadler: glasnik Postulature sluge Božjega Josipa Stadlera</i>	66	1,14
<i>Radosna vijest: misijski informativni list</i>	44	0,7
<i>Hrvatska misao</i>	43	0,7
<i>Hrvatsko kolo</i>	23	0,3
<i>Dobri pastir</i>	33	0,5
<i>Kana: kršćanska obiteljska revija</i>	33	0,5
<i>Marulić: časopis za književnost i kulturu</i>	33	0,5

<i>Preporod: islamske informativne novine</i>	29	0,4
<i>Behar</i>	27	0,4
<i>Sveta Cecilija: časopis za duhovnu glazbu</i>	27	0,4
<i>Vrela i prinosi</i>	24	0,3
<i>Naša ognjišta</i>	19	0,2
<i>HUM: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru</i>	18	0,2
<i>Jevrejski pregled</i>	18	0,2
<i>Katolički list</i>	16	0,15
<i>Biblija danas</i>	13	0,1
<i>Glasnik Srca Isusova i Marijina</i>	10	0,03
<i>Kršćanska obitelj</i>	8	0

Tablica 4.

5.6.2.2. Procjena atributa autorskog prava

Među do sada odabranim naslovima nisu svi podjednako spremni za digitalizaciju s obzirom na razrješenje autorskog prava. Za neke ne bi bilo moguće ostvariti potpuno pravo za digitaliziranje teksta i fotografija, a naročito za neograničenu distribuciju. Variranje mogućnosti osiguranog prava na vlasništvo kreće se od naslova koji su „slobodni“, onih za koje se procjenjuje kako je moguće osigurati pravo za digitalizaciju i široku distribuciju ugovorom, do građe za koju nije moguće lako (a možda i uopće) ostvariti pravo.

Prvim razlikama među naslovima bilo je moguće napraviti distinkciju onih koji spadaju u javno dobro¹⁵² i onih koji to nisu. U skupini koja nije javno dobro, te je kao takva podložna raznim

¹⁵² Starija periodična građa trebala bi biti javno dobro te kao takva i izvan ovakvih problematiziranja jer se općenito smatra da su novine i časopisi iz 19. stoljeća nezaštićena djela. No, postavlja se pitanje da li je to uvijek tako, s obzirom na to da autori ugovorom mogu prenijeti prava na novinsku kuću čije postojanje može sezati od prošlog stoljeća do danas.

restrikcijama i zabranama, izvršena je dalja podjela na osnovi procjene finansijskih troškova i vremena koji bi bili potrebni kako bi se ovo pravo moglo osigurati. Periodika koja je u vlasništvu Katoličke Crkve, te se bavi njezinim razvojem i djelovanjem u najširem smislu, predstavlja lakši zadatak kada je riječ o ovom problemu. Vlasnik je u ovom slučaju jasno definiran i ne postoje varijacije nastale prenošenjem, kupovinom ili posuđivanjem prava u određene svrhe. U interesu Crkve je objediniti tisak koji je postojao u prošlosti i ticao se njezina širokog djelovanja. Također, kao glavna i odgovorna za organizaciju i obrazovanje na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Sarajevu, ovim korakom olakšavanja i unapređivanja školovanja, umnogome utječe na nadogradnju sustava educiranja. Stoga se pretpostavlja da Katolička Crkva podupire digitaliziranje razmatrane katoličke periodike koja je u njezinu vlasništvu, kao i njezino distribuiranje, uz uvjet poštovanja navođenja izvora pri preuzimanju informacija. Za taj dio građe autorsko pravo smatra se odobrenim. Naravno, pod uvjetom da građa nije izdavana izvan granica BiH jer bi u tom slučaju niz drugih pitanja moglo zakomplicirati odobrenje prava na digitaliziranje. Dugoročnu i ničim ograničenu distribuciju digitaliziranog materijala teško je jamčiti s obzirom na to da zakonska odobrenja variraju u ovisnosti o zakonima zemlje u kojoj se digitalizacija provodi, ali i zemlje u kojoj je određena građa primarno nastala. K tomu, zakoni se mijenjaju, pa ono što je danas dozvoljeno/nedozvoljeno, sutra ne mora biti tako. Kako će se moći vidjeti pri sumiranju vrijednosti pojedinačnih atributa na kraju ovoga poglavlja, od 25 naslova autorsko pravo može se smatrati odobrenim za 3 naslova (*Vrhbosna, Katolički tjednik i Stadler*). Mogućnost digitaliziranja i distribuiranja bez konstantnih finansijskih ulaganja moguće je ostvariti za 8 naslova u Knjižnici (*Svjetlo riječi, Glasnik mira, Radosna vijest, Dobri pastir, Vrela i prinosi, Naša ognjišta, Glasnik Srca Isusova i Marijina i Kršćanska obitelj*), dok je u naslove čije se digitaliziranje procjenjuje kao teško ostvarivo, jer bi dobivanje prava za distribuiranje bilo samo djelomično i/ili iznimno skupo, svrstano 13

periodičnih naslova (*Svesci, Glas Koncila, Hrvatska misao, Hrvatsko kolo, Kana, Katolički list, Marulić, Preporod, Behar, Sveta Cecilija, Hum, Jevrejski pregled, Biblija danas*). *Bosanski glasnik*, s obzirom na to da je posljednji broj objavljen prije više od 70 godina (izlazi od 1918. godine), zakonski je pripao javnom dobru. Do sada, na osnovi pretraživanja web stranica naslova koji još uvijek izlaze, nije pronađen ni jedan za koji se zabranjuje svaka vrsta digitaliziranja i distribuiranja. Postoji pretpostavka da je umnožavanje putem digitaliziranja, uz veće i manje financijske troškove, za ovu skupinu moguće. U istraživanja cijene i mogućnosti digitaliziranja i distribuiranja sadržaja kategorija ostvarivog i teško ostvarivog prava neće se ulaziti u ovom radu. Smatra se da kategorije javnog dobra i odobrenog prava koje su na raspolaganju omogućavaju jasno redanje prioriteta. Tablica procijenjenog autorskog prava za pojedinačne naslove predstavljena je na sljedeći način:

Naslovi	Autorsko pravo
<i>Vrhbosna</i>	Odobreno
<i>Katolički tjednik</i>	Odobreno
<i>Svesci</i>	Teško ostvarivo
<i>Bosanski glasnik</i>	Javno dobro
<i>Glas Koncila</i>	Teško ostvarivo
<i>Svjetlo riječi</i>	Ostvarivo
<i>Glasnik mira</i>	Ostvarivo
<i>Stadler</i>	Odobreno
<i>Radosna vijest</i>	Ostvarivo
<i>Hrvatska misao</i>	Teško ostvarivo
<i>Hrvatsko kolo</i>	Teško ostvarivo
<i>Dobri pastir</i>	Ostvarivo
<i>Kana</i>	Teško ostvarivo
<i>Marulić</i>	Teško ostvarivo
<i>Preporod</i>	Teško ostvarivo

<i>Behar</i>	Teško ostvarivo
<i>Sveta Cecilija</i>	Teško ostvarivo
<i>Vrela i prinosi</i>	Ostvarivo
<i>Naša ognjišta</i>	Ostvarivo
<i>Hum</i>	Teško ostvarivo
<i>Jevrejski pregled</i>	Teško ostvarivo
<i>Katolički list</i>	Teško ostvarivo
<i>Biblija danas</i>	Teško ostvarivo
<i>Glasnik Srca Isusova i Marijina</i>	Ostvarivo
<i>Kršćanska obitelj</i>	Ostvarivo

Tablica 5.

5.6.2.3. Procjena atributa vrijednosti

Atribut vrijednost se u slučaju Knjižnice ponajviše vrednuje na osnovi korisničkog parametra, što je u skladu s praksom i preporukom centra IMPACT. Vrijednosna skala razmatranih naslova oblikovana je na osnovi analize korisničkih zahtjeva. Točnije, na osnovi brojnosti zahtjeva za određenim naslovima. Radi se o značenju konkretno navedene građe za primarne korisnike Knjižnice – studente i profesore, više no o dubinskoj analizi konteksta.

Analizirajući atribut vrijednosti, korištena je podjela na 6 vrsta vrijednosti. Informacijska vrijednost odnosi se na gradivo čiji je sadržaj izravno vezan uz cilj koji institucija želi postići projektom digitalizacije. Administrativna vrijednost je ona koja se koristi za redovito poslovanje institucije. Artefaktna ili stvarna vrijednost je ona koju ima gradivo samo po sebi, zbog materijala od kojeg je napravljeno, veličine, unikatnosti ili čega drugoga. Pridružena vrijednost se odnosi na gradivo koje se povezuje s istaknutim osobama, mjestima slavni događaja, poznatim grupama i udruženjima itd. Dokazna je vrijednost onog gradiva koje može poslužiti kao pravni ili povijesni dokaz nekog zbivanja. I novčana vrijednost kao ona koju bi gradivo postiglo na tržištu i koja se mijenja ovisno

o stanju na njemu.¹⁵³ Iako nije nužno da svaki pojedini naslov ima svaku ponuđenu vrstu vrijednosti, u slučaju Knjižnice odlučeno je svaku označiti ili kao nisku ili kao visoku. Informacijska i administrativna vrijednost označene su kao visoke za periodiku koja se više koristi, čija se zanimljivost procjenjuje kao povećana i čija je identifikacija s institucijom, tj. Fakultetom, potpuna ili djelomična. Pridružena i dokazna vrijednost označene su kao visoke za naslove koji imaju dužu tradiciju te mogu poslužiti kao povijesno relevantniji dokument tijekom dužeg perioda. Za povijesnu periodiku karakteristična je dokazna vrijednost, iako ona ne isključuje ostale. Isti naslov može istodobno ispunjavati sve parametre kojima su određene pojedinačne vrste vrijednosti. Građa koju je samostalno ili u suradnji izdavala Teologija tijekom dužeg niza godina, imat će višu administrativnu, ali i pridruženu, kao i dokaznu vrijednost.

Stoga, do ukupne trenutno procijenjene vrijednosti (uz oznake 0 za nižu i 1 za višu vrijednost) dolazi se zbrajanjem pojedinih oznaka.

Naslov	Informacijska	Administrativna	Pridružena	Dokazna	Artefaktna	Novčana	Trenutna ukupna procijenjena vrijednost
<i>Vrhbosna</i>	1	1	1	1	0	1	6
<i>Katolički tjednik</i>	1	0	1	1	0	1	4
<i>Svesci</i>	1	0	1	0	0	1	3
<i>Bosanski glasnik</i>	1	0	1	1	0	1	4
<i>Glas Koncila</i>	1	0	1	1	0	1	4
<i>Svjetlo riječi</i>	1	0	1	0	0	1	3
<i>Glasnik mira</i>	1	0	1	0	0	1	3

¹⁵³ H. STANČIĆ, *Digitalizacija*, 21.

<i>Stadler</i>	1	1	1	1	0	1	5
<i>Radosna vijest</i>	1	0	1	0	0	1	3
<i>Hrvatska misao</i>	1	0	1	0	0	1	3
<i>Hrvatsko kolo</i>	1	0	1	0	0	1	3
<i>Dobri pastir</i>	1	0	1	1	0	1	4
<i>Kana</i>	1	0	0	0	0	1	2
<i>Marulić</i>	1	0	1	0	0	1	3
<i>Preporod</i>	1	0	1	1	0	1	4
<i>Behar</i>	1	0	1	1	0	1	4
<i>Sveta Cecilija</i>	1	0	1	0	0	1	3
<i>Vrela i prinosi</i>	1	0	1	0	0	1	3
<i>Naša ognjišta</i>	1	0	1	0	0	1	3
<i>HUM</i>	1	0	0	0	0	1	2
<i>Jevrejski pregled</i>	1	0	1	0	0	1	3
<i>Katolički list</i>	1	0	1	1	0	1	4
<i>Biblija danas</i>	1	0	0	0	0	1	2
<i>Glasnik Srca Isusova i Marijina</i>	1	0	1	0	0	1	3
<i>Kršćanska obitelj</i>	1	0	0	0	0	1	2

Tablica 6.

Konkretnijim određenjima vrijednosti su označene na sljedeći način: informacijskom vrijednošću označena je građa čiji je sadržaj izravno vezan uz cilj koji institucija želi postići projektom digitalizacije. S obzirom na to da su svi navedeni naslovi razmatrani upravo sa stanovišta ostvarenja boljeg i lakšeg rada korisnika s periodikom koja im je trenutno najpotrebnija, bilo je moguće svim naslovima pridodati visoku informacijsku vrijednost. U analizi novčane vrijednosti na današnjem tržištu nije bilo potrebe zalaziti u opsežne analize. Takvo što bi bilo potrebno ako bi se željelo problematizirati nijanse ove vrste vrijednosti, a što se vezuje uz sasvim drukčije ciljeve digitaliziranja u komercijalne svrhe. Nov-

čana vrijednost je, također, doznačena svim naslovima. Kako nije uočeno veliko odstupanje u današnjim stvarnim cijenama, naslovima je dodijeljena ista oznaka za tu vrijednost. Analiza na koju se oslonila ovakva procjena obuhvatila je tekuću periodiku i naslove koji su prestali s izlaženjem, a provedena je putem pretraživanja web stranica tekućih naslova, kontaktiranjem antikvarnica te internetskog pretraživanja foruma. Dokazna vrijednost doznačena je periodici u kojoj se nalaze akti i oficijelni dokumenti Crkve ili državnih nivoa vlasti. Pridruženom vrijednosti označeni su svi naslovi u kojima se javljaju istaknuti pojedinci i događaji, od povijesnog i kulturnog značenja i uopće od visoke društvene vrijednosti. Nakon ovako primijenjenih ocjena dolazi se do poretka koji bi se za pojedine vrijednosti razlikovao kada bi cilj digitaliziranja Knjižnične periodike bio drukčiji. Time bi bilo potrebno i dublje ulaženje u analize za određene vrste vrijednosti. Također, treba ponoviti kako su prikazani rezultati vezani uz korisnike Knjižnice, točnije uz njihove procjene i učestalost korištenja. Dublje analize pojedinih naslova nisu rađene jer bi bilo potrebno uplesti se u kontekst nastanka časopisa, njihovo djelovanje za vrijeme izlaženja, ali i „moć“ djelovanja nakon obustave izlaženja. Kako se rad u tom slučaju čini preobilnim, smatra se da je, poštujući osnovni cilj digitalizacije koji se u rukovodi potrebama i željama korisnika, procjenjivanje na osnovi upravo njihova iskustva i potreba dovoljno važan parametar. Razmatrani naslovi su na osnovi takvih postavki procijenjeni po vrijednosti na sljedeći način:

Naslovi	Vrijednost
<i>Vrhbosna</i>	Visoka
<i>Katolički tjednik</i>	Srednja
<i>Svesci</i>	Srednja
<i>Bosanski glasnik</i>	Srednja
<i>Glas Koncila</i>	Srednja
<i>Svjetlo riječi</i>	Srednja

<i>Glasnik mira</i>	Srednja
<i>Stadler</i>	Visoka
<i>Radosna vijest</i>	Srednja
<i>Hrvatska misao</i>	Srednja
<i>Hrvatsko kolo</i>	Srednja
<i>Dobri pastir</i>	Srednja
<i>Kana</i>	Niska
<i>Marulić</i>	Srednja
<i>Preporod</i>	Srednja
<i>Behar</i>	Srednja
<i>Sveta Cecilija</i>	Srednja
<i>Vrela i prinosi</i>	Srednja
<i>Naša ognjišta</i>	Srednja
<i>Hum</i>	Niska
<i>Jevrejski pregled</i>	Srednja
<i>Katolički list</i>	Srednja
<i>Biblija danas</i>	Niska
<i>Glasnik Srca Isusova i Marijina</i>	Srednja
<i>Kršćanska obitelj</i>	Niska

Tablica 7.

5.6.2.4. Procjena atributa identificiranja s institucijom (Koja se građa identificira s Katoličkim bogoslovnim fakultetom u Sarajevu?)

Ako se uzmu u obzir rezultati dosadašnjega odabira u Knjižnici KBF-a, postaje uočljiva neraskidiva veza s dva naslova. To su *Katolički tjednik* i *Vrhbosna*. Oni pokrivaju svakodnevne teme katoličkog stanovništva u BiH a i šire, još od kraja 19. stoljeća, te bez iznimke prate događaje i procese iz cijeloga svijeta vezane uz kršćanstvo u najširem kontekstu. A k tomu, bez iznimke prate i

izvještavaju o zbivanjima na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Sarajevu. Među autorima članaka ovih dvaju naslova redovito su profesori Teologije, nerijetko i studenti. Također, kroz njihova godišta moguće je pratiti povijest Crkve još od 1882. godine, kada se javlja *Vrhbosna* (prvotno pod nazivom *Srce Isusovo*) kao glasilo Crkve. Moguće je reći da se u određenoj mjeri svi naslovi koji prate djelovanje Crkve identificiraju s Katoličkim bogoslovnim fakultetom. Međutim, stupanj identifikacije nije podjednak. Postoji jasna razlika poistovjećivanja kada je riječ o naslovima kao što je katolički mjesečnik *Svjetlo riječi: vjera, društvo, kultura* – koji je u vlasništvu Franjevačke provincije Bosne Srebrene (Sarajevo), ili mjesečnika *Naša ognjišta* – koji najviše pokriva teme vezane uz Hercegovinu (izdaje se u Tomislavgradu) ili opet *Radosne vijesti* – koja iako usko vezana isključivo uz Katoličku Crkvu, tematizira prvenstveno njezino misijsko djelovanje. S druge strane govori se o *Vrhbosni* kao službenom glasilu u vlasništvu Vrhbosanske nadbiskupije kao vrhovnog tijela. Bivajući prvim glasilom, u smislu kompletiranosti informacija koje donosi o zbivanjima vezanim uz Crkvu u cijeloj BiH, ali i prvim u smislu vremenskog slijeda (jer ga je osnovao prvi vrhbosanski nadbiskup Josip Stadler), identifikacija s institucijom izraženija je no kod svih ostalih.

Vidljivo je da je do sada izdvojena i periodika koja se ne bavi pitanjima Crkve ili religije uopće, kao *Preporod: islamske informativne novine*, *Jevrejski glasnik* ili *Marulić: časopis za književnost i kulturu*. Jasno je kako je identifikacija Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu s takvim naslovima znatno manja, na osnovi čega je bilo moguće formirati različite vrijednosti ovoga atributa u sljedećoj tablici:

Naslovi	Identificiranje s institucijom
<i>Vrhbosna</i>	Potpuna
<i>Katolički tjednik</i>	Potpuna
<i>Svesci</i>	Djelomična

<i>Bosanski glasnik</i>	Slaba
<i>Glas Koncila</i>	Umanjena
<i>Svjetlo riječi</i>	Umanjena
<i>Glasnik mira</i>	Umanjena
<i>Stadler</i>	Djelomična
<i>Radosna vijest</i>	Umanjena
<i>Hrvatska misao</i>	Umanjena
<i>Hrvatsko kolo</i>	Umanjena
<i>Dobri pastir</i>	Potpuna
<i>Kana</i>	Djelomična
<i>Marulić</i>	Umanjena
<i>Preporod</i>	Nepostojeća
<i>Behar</i>	Slaba
<i>Sveta Cecilija</i>	Umanjena
<i>Vrela i prinosi</i>	Umanjena
<i>Naša ognjišta</i>	Djelomična
<i>Hum</i>	Slaba
<i>Jevrejski pregled</i>	Nepostojeća
<i>Katolički list</i>	Djelomična
<i>Biblija danas</i>	Djelomična
<i>Glasnik Srca Isusova i Marijina</i>	Djelomična
<i>Kršćanska obitelj</i>	Djelomična

Tablica 8.

5.6.2.5. Procjena atributa stupnja zanimljivosti (Koja će građa dugoročno biti zanimljiva korisnicima Knjižnice?)

Stupanj zanimanja korisnika za do sada razmotrene naslove nije moguće jamčiti u budućnosti. No ipak, neke je procjene moguće izvršiti te ih i kvalitativno označiti. Zanimljivost jednog dijela

građe za buduće djelovanje Teologije moguće je osigurati činjenicom da će se ona koristiti kao sastavni dio obavezne literature, što nije slučaj sa svim do sada razmatranim naslovima. Iz Plana i programa studija Teologije može se vidjeti koji su naslovi redovito dio studentskih referencija. Oslanjajući se na takve referencije i preporučenu literaturu studija svih pet godina iz proteklih pet godina studija, kao i na razgovor i upute pojedinih profesora na Teologiji, uočava se da su *Katolički tjednik, Glas Koncila, Svesci, Naša ognjišta i Vrhbosna* sastavljeni od tematskih cjelina koje su iznimno relevantne za studij Teologije. Također, tematske cjeline na pojedinim katedrama se iz semestra u semestar proširuju člancima iz spomenutih naslova. Stoga, potražnja, kada je riječ o studentima Teologije, zasigurno neće opasti. Za *Vrhbosnu, Katolički tjednik, Glas Koncila, Svjetlo riječi i Preporod*, s obzirom na tematske cjeline vezane uz međureligijski dijalog i ekumenizam, procjenjuje se da će stupanj zanimanja primarnih i vanjskih korisnika rasti. Za vanjske korisnike postotak garancije korištenja razmatranih naslova ne postoji. Međutim, prateći dosadašnju statistiku, uz činjenicu da Knjižnica neće uskoro retrospektivno nabaviti cjelokupna godišta naslova koji se bave istim ili sličnim do sada potraživanim tematikama od strane vanjskih korisnika, predviđa se kako teme navedenih naslova neće izgubiti relevantnost za istraživanja ni kod te skupine. Mogućnosti i profil Knjižnice KBF-a, kao visokoškolske knjižnice čiji je primarni cilj obrazovanje i odgoj mladih svećenika i teologa/teologinja laika, ograničili su analizu ovoga atributa na već spomenuto predviđanje stupnja zanimanja za naslove koji su dio plana i programa nastave na Fakultetu. Na osnovi takva parametara bilo je moguće periodiku označiti kao onu s povećanim stupnjem procijenjene zanimljivosti u budućnosti te s jednakim i umanjenim stupnjem, na način koji je prikazan u tablici koja slijedi.

Naslovi	Stupanj zanimanja
<i>Vrhbosna</i>	Povećan
<i>Katolički tjednik</i>	Povećan

<i>Svesci</i>	Jednak
<i>Bosanski glasnik</i>	Umanjen
<i>Glas Koncila</i>	Povećan
<i>Svjetlo riječi</i>	Povećan
<i>Glasnik mira</i>	Jednak
<i>Stadler</i>	Jednak
<i>Radosna vijest</i>	Jednak
<i>Hrvatska misao</i>	Umanjen
<i>Hrvatsko kolo</i>	Umanjen
<i>Dobri pastir</i>	Jednak
<i>Kana</i>	Jednak
<i>Marulić</i>	Umanjen
<i>Preporod</i>	Povećan
<i>Behar</i>	Jednak
<i>Sveta Cecilija</i>	Jednak
<i>Vrela i prinosi</i>	Jednak
<i>Naša ognjišta</i>	Jednak
<i>Hum</i>	Jednak
<i>Jevrejski pregled</i>	Umanjen
<i>Katolički list</i>	Jednak
<i>Biblija danas</i>	Jednak
<i>Glasnik Srca Isusova i Marijina</i>	Jednak
<i>Kršćanska obitelj</i>	Jednak

Tablica 9.

5.6.2.6. Procjena atributa metapodataka

Ovaj se rad neće baviti razradom metapodataka koji će biti dodjeljivani digitaliziranoj građi. U obzir su uzete postojeće informacije o razmatranim naslovima te na taj način i samo jedan aspekt analize metapodataka koji je bitan za proces odlučivanja

prioritetnosti. Zaokružujući značaj metapodataka, moguće je zaključiti kako bi prednost trebali imati naslovi za koje postoje već izrađene bibliografije, cjelokupne ili djelomične. To su naslovi za koje je lakše organizirati digitalnu zbirku, zapravo, za koje postoji popratna građa s težištem na analitički sređenoj građi. U slučaju Knjižnice na raspolaganju je naslov „100 godina Vrhbosne“, u izdanju Vrhbosanske katoličke bogoslovije, koja uz niz popratnih članaka i objašnjenja vezanih uz naslov *Vrhbosna*, nudi i objedinjene sadržaje, kronološki poredane, za godišta do 1992. godine. Također, diplomski rad vlč. Josipa Vajdnara, današnjeg urednika *Katoličkog tjednika*, pod naslovom „Međuvjersko i međunacionalno pitanje u Katoličkom tjedniku (1922.-1945.): prikaz i bibliografija“, predstavlja znatnu pomoć pri radu. Kao i diplomski rad vlč. Branka Jurića, „Ekumenska nastojanja i bibliografija ekumenskih nastojanja u hrvatskoj katoličkoj periodici (1993.-2010.)“. Za istraživanje ovog atributa veliko značenje imaju izdanja Katoličkog bogoslovnog fakulteta, niz Priručnici, a u još većoj mjeri niz *Studia Vrhbosnensia*, koja u vidu zbornika posvećuje radove katoličkoj periodici prošlosti, ali i danas. U tim nizovima moguće je ponajviše naći povijesne okolnosti vezane uz naslove *Vrhbosna* i *Katolički tjednik*. Na raspolaganju je popratna građa o naslovu *Behar* (Novi Behar) kao i *Bibliografija Novog Behara*, Azre Kantardžić, za period od 1927. do 1945. (kada je ovaj časopis izlazio pod imenom Novi Behar). Pretraživanja online kataloga 51 biblioteke u BiH putem virtualne biblioteke BiH i sustava COBISS nisu rezultirala bibliografijama bilo koje vrste za ostale naslove koji se razmatraju. Na osnovi ovakva manjeg istraživanja i označavanja metapodataka kao: dovoljni, oskudni i nedovoljni, dobiveni su sljedeći rezultati za ovaj atribut:

Naslovi	Metapodaci
<i>Vrhbosna</i>	Dovoljni
<i>Katolički tjednik</i>	Dovoljni

<i>Svesci</i>	Oskudni
<i>Bosanski glasnik</i>	Oskudni
<i>Glas Koncila</i>	Oskudni
<i>Svjetlo riječi</i>	Oskudni
<i>Glasnik mira</i>	Oskudni
<i>Stadler</i>	Oskudni
<i>Radosna vijest</i>	Oskudni
<i>Hrvatska misao</i>	Oskudni
<i>Hrvatsko kolo</i>	Oskudni
<i>Dobri pastir</i>	Oskudni
<i>Kana</i>	Oskudni
<i>Marulić</i>	Oskudni
<i>Preporod</i>	Oskudni
<i>Behar</i>	Dovoljni
<i>Sveta Cecilija</i>	Oskudni
<i>Vrela i prinosi</i>	Oskudni
<i>Naša ognjišta</i>	Oskudni
<i>Hum</i>	Oskudni
<i>Jevrejski pregled</i>	Oskudni
<i>Katolički list</i>	Oskudni
<i>Biblija danas</i>	Oskudni
<i>Glasnik Srca Isusova i Marijina</i>	Oskudni
<i>Kršćanska obitelj</i>	Oskudni

Tablica 10.

5.6.2.7. Procjena atributa kompletiranosti

Istraživanje ovog atributa u Knjižnici započelo je od kartičnog kataloga periodike Knjižnice. Iz kataložnih zapisa 25 periodičnih naslova izvršena je procjena njihove kompletiranosti. Zapisi su provjereni u odnosu na stanje u depoima te je definirana 100%

podudarnost s informacijama iz kataloga. Utvrđena kompletiranost, kao potpuna, djelomična i niska, izvršena je na osnovi postotne zastupljenosti svakog pojedinačnog naslova. Odstupanja nivoa kompletiranosti kretala su se od potpune zastupljenosti pojedinih naslova, do nedostajanja nekoliko brojeva pa i cjelokupnih godišta. U slučaju da je jednom periodičnom naslovu, koji je izlazio tijekom dužeg perioda, nedostajao samo jedan broj iz jednog godišta, ipak je označen kao potpun. Smatralo se nužnim i isplativim uložiti u nabavku jednog broja s ciljem kompletiranja i zanemariti takav nedostatak. Količina građe koja je nedostajala mogla se, također, stupnjevati a na konačnu oznaku kompletiranosti utjecali su ukupna dužina i učestalost izlaženja pojedinog naslova. S druge strane, primjeri nedostatka znatnijeg dijela građe svrstani su u djelomičnu kompletiranost. Ova kategorija ukazala je na potrebu provjere postojanja i dostupnosti razmatrane građe u srodnim institucijama u kojima bi se građa mogla pronaći i posuditi. S tim ciljem bilo je potrebno definirati dostupnost naslova koji se razmatraju i u drugim institucijama. U slučaju Knjižnice KBF-a analiza ovog segmenta atributa kompletiranosti obuhvatila je uvid u online kataloge knjižnica članica COBISS-a, Bošnjačkog instituta Fondacije Adila Zulfikarpašića, Franjevačke teologije u Sarajevu i Gazi Husrev-begove biblioteke. Pretpostavlja se da institucije poput Zemaljskog muzeja, Historijskog arhiva Sarajevo i Arhiva BiH također skladište dio građe koja se pretražuje. Međutim, kako su katalogi navedenih još uvijek samo kartični, ovaj put oni nisu konzultirani. Online dobiveni rezultati i blizina institucija koje su na raspolaganju za posudbu građe koja nedostaje smatrani su dovoljnim za funkcionalno popunjavanje fonda. Rezultati koji su dobiveni na osnovi online dostupnih kataloga periodične građe ovih institucija, ali ne i provjere stanja u depoima, neće poradi obilnosti, biti prikazani detaljno za svaki broj posebno, već će biti označeni kao djelomična i cjelokupna zastupljenost.

Vrhbosna:

1. Bošnjački institut: djelomična kompletiranost
2. Franjevačka teologija u Sarajevu: cjelokupna godišta
3. Gazi Husrev-begova biblioteka: djelomična kompletiranost
4. Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH: djelomična kompletiranost

Katolički tjednik:

1. Bošnjački institut: djelomična kompletiranost
2. Franjevačka teologija u Sarajevu: cjelokupna godišta
3. Gazi Husrev-begova biblioteka: djelomična kompletiranost
4. Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH: djelomična kompletiranost

Svesci:

1. Bošnjački institut: djelomična kompletiranost
2. Franjevačka teologija u Sarajevu: djelomična kompletiranost

Glas Koncila:

1. Bošnjački institut: djelomična kompletiranost
2. Franjevačka teologija u Sarajevu: cjelokupna godišta

Svjetlo riječi:

1. Bošnjački institut: djelomična kompletiranost
2. Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH: djelomična kompletiranost
3. Franjevačka teologija u Sarajevu: cjelokupna godišta

Glasnik mira:

1. Franjevačka teologija u Sarajevu: cjelokupna godišta
2. Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH: djelomična kompletiranost
3. Narodna i univerzitetska biblioteka „Derviš Sušić“, Tuzla –

djelomična kompletiranost

Stadler:

1. Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH: djelomična kompletiranost

Radosna vijest:

1. Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH: djelomična kompletiranost

Hrvatska misao:

1. Bošnjački institut: djelomična kompletiranost
2. Franjevačka teologija u Sarajevu: cjelokupna godišta

Hrvatsko kolo:

1. Bošnjački institut: djelomična kompletiranost
2. Franjevačka teologija u Sarajevu: cjelokupna godišta

Dobri pastir:

1. Bošnjački institut: djelomična kompletiranost
2. Franjevačka teologija u Sarajevu: cjelokupna godišta
3. Gazi Husrev-begova biblioteka: djelomična kompletiranost
4. Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH: djelomična kompletiranost

Kana:

1. Bošnjački institut: djelomična kompletiranost
2. Franjevačka teologija u Sarajevu: cjelokupna godišta

Marulić:

1. Bošnjački institut: djelomična kompletiranost
2. Franjevačka teologija u Sarajevu: cjelokupna godišta

Preporod:

1. Franjevačka teologija u Sarajevu: djelomična kompletiranost
2. Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH: djelomična kompletiranost
3. Gazi Husrev-begova biblioteka: djelomična kompletiranost

Behar:

1. Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH: djelomična kompletiranost
2. Gazi Husrev-begova biblioteka: djelomična kompletiranost

Sveta Cecilija

1. Franjevačka teologija u Sarajevu: cjelokupna godišta

Vrela i prinosi ---

Naša ognjišta:

1. Gazi Husrev-begova biblioteka: cjelokupna godišta

Hum:

1. Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH: potpuna kompletiranost
2. Narodna knjižnica HNŽ Mostar: djelomična kompletiranost

Jevrejski preglednik ---

Katolički list:

1. Franjevačka teologija u Sarajevu: djelomična kompletiranost

Biblija danas:

1. Franjevačka teologija u Sarajevu: djelomična kompletiranost

Glasnik Srca Marijina i Isusova:

1. Franjevačka teologija u Sarajevu: djelomična kompletiranost

Kršćanska obitelj:

1. Franjevačka teologija u Sarajevu: djelomična kompletiranost

U konačnoj procjeni ovog atributa, periodika koja se u Knjižnici skladišti djelomično, ali koja se u potpunoj formi može pronaći u nekoj od navedenih institucija, svrstana je u kategoriju potpune kompletiranosti. Spomenute institucije voljne su posuditi vlastite primjerke na kraći period ako bi bilo potrebno dopuniti nedostatke, a troškovi dopremanja ne bi bili veliki jer su sve institucije u Sarajevu. Određeni naslovi (poput *Behara*) mogu se naći kao kataložni zapisi o identifikaciji njihova postojanja, ali ne i informacija u kojoj knjižnici se trenutno zaista mogu koristiti. Kako postoji mogućnost da o takvoj građi postoji samo kataložni zapis, ali ne i tiskani primjerak, naslov je promatran kao trenutno nedostupan.

Prema stanju koje je analizirano u Knjižnici, rezultati istraženog atributa kompletiranosti su ovakvi:

Naslovi	Nivo kompletiranosti
<i>Vrhbosna</i>	Potpuna
<i>Katolički tjednik</i>	Potpuna
<i>Svesci</i>	Niska
<i>Bosanski glasnik</i>	Djelomična
<i>Glas Koncila</i>	Potpuna
<i>Svjetlo riječi</i>	Potpuna
<i>Glasnik mira</i>	Potpuna
<i>Stadler</i>	Potpuna

<i>Radosna vijest</i>	Potpuna
<i>Hrvatska misao</i>	Djelomična
<i>Hrvatsko kolo</i>	Niska
<i>Dobri pastir</i>	Potpuna
<i>Kana</i>	Niska
<i>Marulić</i>	Potpuna
<i>Preporod</i>	Potpuna
<i>Behar</i>	Djelomična
<i>Sveta Cecilija</i>	Djelomična
<i>Vrela i prinosi</i>	Potpuna
<i>Naša ognjišta</i>	Potpuna
<i>Hum</i>	Niska
<i>Jevrejski pregled</i>	Niska
<i>Katolički list</i>	Niska
<i>Biblija danas</i>	Potpuna
<i>Glasnik Srca Isusova i Marijina</i>	Potpuna
<i>Kršćanska obitelj</i>	Djelomična

Tablica 11.

Nakon pojedinačnih procjena svakog atributa slijedi ukupan tablični prikaz svih atributa koji omogućava preglednost dosadašnjeg istraživanja.

5.6.3. Tablični prikaz

Prikaz vrednovanih atributa razmatranih naslova:

	Autorsko pravo	Vrijednost	Identificiranje s institucijom	Stupanj zanimanja	Metapodaci	Nivo kompletnosti
<i>Vrhbosna</i>	Odobreno	Visoka	Potpuna	Povećan	Dovoljni	Potpuna
<i>Katolički tjednik</i>	Odobreno	Srednja	Potpuna	Povećan	Dovoljni	Potpuna
<i>Svesci</i>	Teško ostvarivo	Srednja	Djelomična	Jednak	Osudni	Niska
<i>Bosanski glasnik</i>	Javno dobro	Srednja	Slaba	Umanjen	Osudni	Djelomična
<i>Glas Koncila</i>	Teško ostvarivo	Srednja	Umanjena	Povećan	Osudni	Potpuna
<i>Svjetlo riječi</i>	Ostvarivo	Srednja	Umanjena	Povećan	Osudni	Potpuna
<i>Glasnik mira</i>	Ostvarivo	Srednja	Umanjena	Jednak	Osudni	Potpuna
<i>Stadler</i>	Odobreno	Visoka	Djelomična	Jednak	Osudni	Potpuna
<i>Radosna vijest</i>	Ostvarivo	Srednja	Umanjena	Jednak	Osudni	Potpuna
<i>Hrvatska misao</i>	Teško ostvarivo	Srednja	Umanjena	Umanjen	Osudni	Djelomična
<i>Hrvatsko kolo</i>	Teško ostvarivo	Srednja	Umanjena	Umanjen	Osudni	Niska
<i>Dobri pastir</i>	Ostvarivo	Srednja	Potpuna	Jednak	Osudni	Potpuna
<i>Kana</i>	Teško ostvarivo	Niska	Djelomična	Jednak	Osudni	Niska
<i>Marulić</i>	Teško ostvarivo	Srednja	Umanjena	Umanjen	Osudni	Potpuna

<i>Preporod</i>	Teško ostvarivo	Srednja	Nepostojeća	Povećan	Os-kudni	Potpuna
<i>Behar</i>	Teško ostvarivo	Srednja	Slaba	Jednak	Dovoljni	Djelomična
<i>Sveta Cecilija</i>	Teško ostvarivo	Srednja	Umanjena	Jednak	Os-kudni	Djelomična
<i>Vrela i prinosi</i>	Ostvarivo	Srednja	Umanjena	Jednak	Os-kudni	Potpuna
<i>Naša ognjišta</i>	Ostvarivo	Srednja	Djelomična	Jednak	Os-kudni	Potpuna
<i>Hum</i>	Teško ostvarivo	Niska	Slaba	Jednak	Os-kudni	Niska
<i>Jevrejski pregled</i>	Teško ostvarivo	Srednja	Nepostojeća	Umanjen	Os-kudni	Niska
<i>Katolički list</i>	Teško ostvarivo	Srednja	Djelomična	Jednak	Os-kudni	Niska
<i>Biblija danas</i>	Teško ostvarivo	Niska	Djelomična	Jednak	Os-kudni	Potpuna
<i>Glasnik SIM</i>	Ostvarivo	Srednja	Djelomična	Jednak	Os-kudni	Potpuna
<i>Kršćanska obitelj</i>	Ostvarivo	Niska	Djelomična	Jednak	Os-kudni	Djelomična

Tablica 12.

Vrijednosti koje su procijenjene kvalitativno potrebno je kvantificirati kako bi se mogle vrednovati na jedinstvenoj skali vrijednosti. Skala je, poradi ujednačenog procjenjivanja, svedena na moguće vrijednosti u rasponu od 0 do 10. Od 7 razmatranih atributa koji su istaknuti kao nezaobilazni pri prioritetizaciji periodične građe, njih 6 bilo je procijenjeno na ovaj način, dok je 1 kriterij (učestalost korištenja) kvantitativno vrednovan, opet u rasponu vrijednosti od 0 do 10. Sada, nakon ovakva ujednačivanja i jedinstvene skale, moguće je pogledati i usporediti vrijednosti atributa svakog naslova zasebno.

Prikaz vrednovanih atributa razmatranih naslova:

	Učesta- lost kori- štenja	Au- torsko pravo	Vri- jed- nost	Iden- tifi- ranje s insti- tuci- jom	Stu- panj zani- manja	Meta- po- daci	Nivo kom- pleti- ranosti
<i>Vrhbosna</i>	10	8	6	10	10	10	10
<i>Katolički tjednik</i>	9,25	8	4	10	10	10	10
<i>Svesci</i>	5,53	4	3	8	6	6	1
<i>Bosanski glasnik</i>	5	10	4	4	1	6	6
<i>Glas Kon- cila</i>	2,5	4	4	6	10	6	10
<i>Svjetlo riječi</i>	1,8	6	3	6	10	6	10
<i>Glasnik mira</i>	1,56	6	3	6	6	6	10
<i>Stadler</i>	1,14	8	5	8	6	6	10
<i>Radosna vijest</i>	0,7	6	3	6	6	6	10
<i>Hrvatska misao</i>	0,7	4	3	6	1	6	10
<i>Hrvatsko kolo</i>	0,3	4	3	6	1	6	1
<i>Dobri pastir</i>	0,5	6	4	10	6	6	10
<i>Kana</i>	0,5	4	2	8	6	6	6
<i>Marulić</i>	0,5	4	3	6	1	6	10
<i>Preporod</i>	0,4	4	4	0	10	6	10
<i>Behar</i>	0,4	4	4	4	6	10	6
<i>Sveta Ce- cilija</i>	0,4	4	3	6	6	6	6

<i>Vrela i prinosi</i>	0, 3	6	3	6	6	6	10
<i>Naša ognjišta</i>	0, 2	6	3	8	6	6	10
<i>Hum</i>	0, 2	4	2	4	6	6	1
<i>Jevrejski pregled</i>	0, 2	4	3	0	1	6	1
<i>Katolički list</i>	0, 15	4	4	8	1	6	1
<i>Biblija danas</i>	0, 1	4	2	8	1	6	10
<i>Glasnik SIM</i>	0, 03	6	3	8	1	6	10
<i>Kršćanska obitelj</i>	0	6	2	8	1	6	6

Tablica 13.

Određivanje prioriteta na osnovi ovako formirane tablice može se provesti koristeći neku od metoda višeatributnog odlučivanja. Prije primjene same metode mogu se za navedene atribute odrediti „težinski faktori“. Težinskim faktorima daje se veće ili manje značenje (važnost) pojedinim atributima pri određivanju prioriteta. U slučaju Knjižnice KBF-a u Sarajevu, atribut „učestalosti korištenja“ bio je jedan od „prijelomnih“ pri prioritetiziranju, te je na osnovi njega omogućeno isključivanje dijela periodike u fazi predlaganja naslova. Važnost atributa učestalosti upotrebe stoga je u određenoj mjeri veća nego ona koja se dodjeljuje atributu nivoa kompletiranosti građe, na primjer. Ako bi se krenulo putem određivanja težinskih faktora, taj bi atribut za ciljeve digitaliziranja u Knjižnici imao najveću „težinu“. Međutim, nijanse značenja „težine“ pojedinih atributa dodatno su opterećenje za rad, te bi zbog obilnosti mogle biti izdvojene za neku drugu priliku. Stoga, u ovom radu atributi se promatraju kao međusobno jednaki. S obzirom na jasne rezultate iz tablice kvantitativnog poretka, ovim „skraćivanjem“ neće biti narušena pravilnost pri izboru prioriteta.

5.7. Određivanje prioriteta

Da bi se odredila lista prioriteta, tj. redoslijed procijenjene važnosti pojedinih naslova za digitalizaciju, primijenjena je jedna od metoda višekriterijskog odlučivanja, odnosno preciznije, jedna od metoda višeatributnog odlučivanja. Postoji više metoda za rješavanje ovakve klase zadataka. U ovom radu je korištena metoda TOPSIS (koja je varijanta metode ELECTRA, prvi put predstavljena 1981.) Osnovna ideja ove metode je sljedeća.

Najprije je potrebno odrediti najbolje vrijednosti pojedinih atributa koje se javljaju u tablici i pretpostaviti da je to idealno rješenje. Zatim, odrediti najgore vrijednosti pojedinih atributa i pretpostaviti da je to negativno idealno rješenje. Zadatak metode je izabrati naslov koji je najbliži idealnom rješenju i koji je najudaljeniji od negativnog idealnog rješenja.

Da bi se riješio ovaj zadatak, potrebno je pretpostaviti da sva rješenja – idealno rješenje, negativno idealno rješenje, kao i bilo koji konkretan izbor (red u Tablici 12., odnosno red u normaliziranoj matrici xxx) – predstavljaju točke u n-dimenzionalnom prostoru. Potrebno je odrediti udaljenosti točaka koje predstavljaju konkretne izbore do točke idealnog rješenja i do točke negativnog idealnog rješenja. Usporedbom tih udaljenosti može se odrediti poredak pojedinih izbora – lista prioriteta.

Metoda TOPSIS se sastoji od sljedećih koraka:

Korak 1. Normalizacija matrice odlučivanja

Korak 2. Računanje težinske normalizirane matrice odlučivanja

Korak 3. Određivanje idealne i negativne idealne solucije

Korak 4. Računanje mjere separacije

Korak 5. Računanje relativne blizine do idealne solucije

Korak 6. Rangiranje vrijednosti alternativa.

Primjenom navedenog postupka na naš primjer dobije se:

Korak 1. Normalizacija matrice odlučivanja

	Učesta- lost korište- nja (A1)	Au- torsko pravo (A2)	Vri- jed- nost (A3)	Iden- tifi- ranje s insti- tuci- jom (A4)	Stu- panj zani- man- ja (A5)	Meta- po- daci (A6)	Nivo kom- pleti- ranos- ti (A7)
<i>Vrhbosna</i> (N1)	10	8	6	10	10	10	10
<i>Katolički tjednik</i> (N2)	9, 25	8	4	10	10	10	10
<i>Svesci</i> (N3)	5, 53	4	3	8	6	6	1
<i>Bosan- ski glasnik</i> (N4)	5	10	4	4	1	6	6
<i>Glas Kon- cila</i> (N5)	2, 5	4	4	6	10	6	10
<i>Svjetlo riječi</i> (N6)	1, 8	6	3	6	10	6	10
<i>Glasnik mira</i> (N7)	1, 56	6	3	6	6	6	10
<i>Stadler</i> (N8)	1, 14	8	5	8	6	6	10
<i>Radosna vijest</i> (N9)	0, 7	6	3	6	6	6	10
<i>Hrvatska misao</i> (N10)	0, 7	4	3	6	1	6	10
<i>Hrvatsko kolo</i> (N11)	0, 3	4	3	6	1	6	1
<i>Dobri pastir</i> (N12)	0, 5	6	4	10	6	6	10

<i>Kana</i> (N13)	0, 5	4	2	8	6	6	6
<i>Marulić</i> (N14)	0, 5	4	3	6	1	6	10
<i>Preporod</i> (N15)	0, 4	4	4	0	10	6	10
<i>Behar</i> (N16)	0, 4	4	4	4	6	10	6
<i>Sveta Ceci- lija</i> (N17)	0, 4	4	3	6	6	6	6
<i>Vrela i pri- nosi</i> (N18)	0, 3	6	3	6	6	6	10
<i>Naša ognjišta</i> (N19)	0, 2	6	3	8	6	6	10
<i>Hum</i> (N20)	0, 2	4	2	4	6	6	1
<i>Jevre- jski pregled</i> (N21)	0, 2	4	3	0	1	6	1
<i>Katolički list</i> (N22)	0, 15	4	4	8	1	6	1
<i>Biblija da- nas</i> (N23)	0, 1	4	2	8	1	6	10
<i>Glasnik SIM</i> (N24)	0, 03	6	3	8	1	6	10
<i>Kršćanska obitelj</i> (N25)	0	6	2	8	1	6	6

Tablica 14.

Rezultate iz Tablice 12. potrebno je transformirati u nor-

maliziranu matricu tako što će na sve elemente biti primijenjena sljedeća formula:

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}}$$

Tako se, na primjer, za prvi atribut (kolonu) dobiva:

$$\sum_{i=1}^m x_{i1}^2 = 10^2 + 9,25^2 + 5,53^2 + 2,5^2 + 1,8^2 + 1,56^2 + \dots + 0,03^2 = 231,91$$

pa je

$$r_{11} = \frac{10}{\sqrt{231,91}} = \frac{10}{15,229} = 0,657$$

$$r_{21} = \frac{9,25}{\sqrt{231,91}} = \frac{9,25}{15,229} = 0,607$$

$$r_{31} = \frac{5,53}{\sqrt{231,91}} = \frac{5,53}{15,229} = 0,363$$

$$r_{41} = \frac{2,4}{\sqrt{231,91}} = \frac{2,5}{15,229} = 0,164$$

itd.

Na taj se način dobije normalizirana matrica:

	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7
N1	0,6239	0,2850	0,3482	0,2906	0,3324	0,3026	0,2436
N2	0,5771	0,2850	0,2321	0,2906	0,3324	0,3026	0,2436
N3	0,3450	0,1425	0,1741	0,2325	0,1994	0,1816	0,0244
N4	0,3119	0,3562	0,2321	0,1162	0,0332	0,1816	0,1462
N5	0,1560	0,1425	0,2321	0,1744	0,3324	0,1816	0,2436
N6	0,1123	0,2137	0,1741	0,1744	0,3324	0,1816	0,2436
N7	0,0973	0,2137	0,1741	0,1744	0,1994	0,1816	0,2436
N8	0,0711	0,2850	0,2901	0,2325	0,1994	0,1816	0,2436
N9	0,0437	0,2137	0,1741	0,1744	0,1994	0,1816	0,2436

N10	0,0437	0,1425	0,1741	0,1744	0,0332	0,1816	0,2436
N11	0,0187	0,1425	0,1741	0,1744	0,0332	0,1816	0,0244
N12	0,0312	0,2137	0,2321	0,2906	0,1994	0,1816	0,2436
N13	0,0312	0,1425	0,1161	0,2325	0,1994	0,1816	0,1462
N14	0,0312	0,1425	0,1741	0,1744	0,0332	0,1816	0,2436
N15	0,0250	0,1425	0,2321	0,0000	0,3324	0,1816	0,2436
N16	0,0250	0,1425	0,2321	0,1162	0,1994	0,3026	0,1462
N17	0,0250	0,1425	0,1741	0,1744	0,1994	0,1816	0,1462
N18	0,0187	0,2137	0,1741	0,1744	0,1994	0,1816	0,2436
N19	0,0125	0,2137	0,1741	0,2325	0,1994	0,1816	0,2436
N20	0,0125	0,1425	0,1161	0,1162	0,1994	0,1816	0,0244
N21	0,0125	0,1425	0,1741	0,0000	0,0332	0,1816	0,0244
N22	0,0094	0,1425	0,2321	0,2325	0,0332	0,1816	0,0244
N23	0,0062	0,1425	0,1161	0,2325	0,0332	0,1816	0,2436
N24	0,0019	0,2137	0,1741	0,2325	0,0332	0,1816	0,2436
N25	0,0000	0,2137	0,1161	0,2325	0,0332	0,1816	0,1462

Tablica 15.

Korak 2. Računanje težinske normalizirane matrice odlučivanja

U ovom se koraku omogućava da se pojedinim atributima daju različite „težine“, odnosno, važnost. To se postiže tako što se kolone množe odgovarajućim koeficijentima u zavisnosti od toga koliko se pojedini atribut smatra važnim – važnijem atributu odgovara veći koeficijent. Budući da taj postupak (određivanje relativne važnosti pojedinih atributa) zahtijeva posebna ekspertna znanja i može predstavljati dosta složen zadatak sam za sebe, pretpostavljeno je da su svi atributi jednake „težine“, pa je na taj način težinska normalizirana matrica jednaka normaliziranoj matrici.

Korak 3. Određivanje idealne i negativne idealne solucije

Idealna solucija označena je s A^* a negativna idealna s A^- . Za idealnu soluciju biraju se najveće vrijednosti elementa po sva-

koj koloni, tj.:

$$A^* = \{\max r_{i1}, \max r_{i2}, \dots, \max r_{in}\} = \{0,6239; 0,3562; 0,3482; 0,2906; 0,3324; 0,3026; 0,2436\}$$

Za negativnu idealnu soluciju biraju se najmanje vrijednosti elementa po svakoj koloni, tj.:

$$A^- = \{\min r_{i1}, \min r_{i2}, \dots, \min r_{in}\} = \{0,0000; 0,1425; 0,1161; 0,0000; 0,0332; 0,1816; 0,0244\}$$

Korak 4. Računanje mjere separacije

Separacijske distance (udaljenosti) svake alternative od idealne solucije i negativne idealne solucije izračunavaju se preko metode Euklidove n-dimenzionalne distance. S_{i+} je distanca (u euklidskom smislu) svake alternative od idealne solucije i definirana je formulom:

$$s_{i+} = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2}, \text{ za } i = 1, 2, \dots, m,$$

A distanca od negativne idealne solucije definirana je sljedećom formulom:

$$s_{i-} = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2}, \text{ za } i = 1, 2, \dots, m,$$

Pa je, na primjer:

$$(v_{11} - v_1^*)^2 = (0,6239 - 0,6239)^2 = 0$$

$$(v_{11} - v_1^{-*})^2 = (0,6239 - 0,0)^2 = 0,38925$$

...

$$(v_{12} - v_2^*)^2 = (0,2850 - 0,3562)^2 = 0,00507$$

$$(v_{12} - v_2^-)^2 = (0,2850 - 0,1425)^2 = 0,02031$$

...

Izračunavanjem vrijednosti za s_{i+} i s_{i-} dobije se:

Oznaka

naslova

S_{i+}

S_{i-}

N 1

0,0712

1,9285

N 2	0,2341	1,7656
N 3	1,198	0,8017
N 4	1,1201	0,8796
N 5	1,0349	0,9648
N 6	1,0654	0,9343
N 7	1,2134	0,7863
N 8	0,9942	1,0055
N 9	1,267	0,7327
N10	1,5044	0,4953
N11	1,7486	0,2511
N12	1,1053	0,8944
N13	1,448	0,5517
N14	1,5169	0,4828
N15	1,3403	0,6594
N16	1,3335	0,6662
N17	1,4543	0,5454
N18	1,292	0,7077
N19	1,2401	0,7596
N20	1,7048	0,2949
N21	1,9292	0,0705
N22	1,6418	0,3579
N23	1,5418	0,4579
N24	1,4169	0,5828
N25	1,5742	0,4255

Tablica 16.

Korak 5. Računanje relativne blizine do idealne solucije

Relativna blizina neke alternative A_i u odnosu na idealnu soluciju A^* je predočena formulom:

$$C_{i*} = \frac{S_{i-}}{(S_{i*} + S_{i-})}$$

pa se dobije:

Oznaka naslova	C_{i^*}
N 1	6,6775945
N 2	6,0035544
N 3	3,1430561
N 4	3,6064247
N 5	2,3692494
N 6	2,2303425
N 7	1,917025
N 8	2,6054352
N 9	1,588404
N10	0,9893908
N11	0,7264997
N12	1,9839696
N13	1,086673
N14	0,9127535
N15	1,147628
N16	1,2848502
N17	1,1026417
N18	1,4351293
N19	1,5365245
N20	0,6320597
N21	0,2700256
N22	1,0022771
N23	0,7054979
N24	1,1949284
N25	0,941184

Tablica 17.

Korak 6. Rangiranje vrijednosti alternativa

Gornja tablica sortira se, u opadajućem nizu, po vrijednosti

C_{i^*} pa se dobije:

Redni broj	Oznaka naslova	Naslov	C_{i^*}
1.	N 1	<i>Vrhbosna</i>	6,6775945
2.	N 2	<i>Katolički tjednik</i>	6,0035544
3.	N 4	<i>Svesci</i>	3,6064247
4.	N 3	<i>Bosanski glasnik</i>	3,1430561
5.	N 8	<i>Stadler</i>	2,6054352
6.	N 5	<i>Glas Koncila</i>	2,3692494
7.	N 6	<i>Svjetlo riječi</i>	2,2303425
8.	N12	<i>Dobri pastir</i>	1,9839696
9.	N 7	<i>Glasnik mira</i>	1,917025
10.	N 9	<i>Radosna vijest</i>	1,588404
11.	N19	<i>Naša ognjišta</i>	1,5365245
12.	N18	<i>Vrela i prinosi</i>	1,4351293
13.	N16	<i>Behar</i>	1,2848502
14.	N24	<i>Glasnik SIM</i>	1,1949284
15.	N15	<i>Preporod</i>	1,147628
16.	N17	<i>Sveta Cecilija</i>	1,1026417
17.	N13	<i>Kana</i>	1,086673
18.	N22	<i>Katolički list</i>	1,0022771
19.	N10	<i>Hrvatska misao</i>	0,9893908
20.	N25	<i>Kršćanska obitelj</i>	0,941184
21.	N14	<i>Marulić</i>	0,9127535
22.	N11	<i>Hrvatsko kolo</i>	0,7264997
23.	N23	<i>Biblija danas</i>	0,7054979
24.	N20	<i>HUM</i>	0,6320597
25.	N21	<i>Jevrejski pregled</i>	0,2700256

Tablica 18.

Gornja tablica određuje redoslijed prioriteta analiziranih naslova.

Kroz prethodno poglavlje, kao najopsežnije u radu, uspostavljen je redoslijed prioriteta periodike u Knjižnici KBF-a za

proces digitaliziranja. Kroz niz pitanja definirani su parametri kao nezaobilazni u formiranju strukture selektiranja periodike univerzitetske knjižnice. Iako se prvenstveno kreće od problema i navika korisnika, analize njihovih zahtjeva i načina korištenja građe, to nikako nije jedini važan parametar koji će pokazati što je prioritet. Da bi se stvorila organizirana i upotrebljiva digitalna verzija tiskanih sadržaja, koja će biti provjerena i relevantna korisnicima, prethodno je bilo nužno procijeniti građu kao vrijednu, fizički stabilnu itd., što je bilo određeno svrhom planirane digitalizacije, koja je uključila razjašnjenje problema pri korištenju građe, definiranje cilja kao i kriterija koji su se razmatrali, a zatim analizu atributa pojedinačnih naslova. Ovakav način pristupanja digitalizaciji omogućava stvaranje upotrebljiva digitalnog sadržaja.

Odabiru je pristupljeno u 3 koraka: predlaganje, procjenjivanje i odabir prioriteta, uz prethodno definiran cilj. Cilj je uobičajeno višestruk, pa je u slučaju Knjižnice KBF-a trostruko određen kao: lakši pristup i bolja dostupnost često korištenoj periodičnoj građi; zaštita starih primjeraka; stvaranje novih usluga razdiobom i dostavom digitaliziranih primjeraka srodnim institucijama. Korak predlaganja dao je uvid u stanje periodike i načine njezina korištenja. Nakon toga bilo je moguće otpisati periodiku koja se ne koristi dovoljno (na osnovi kriterija učestalosti korištenja), periodiku koja nije u stanju podnijeti tehnički dio prijenosa u digitalni oblik (analizom kriterija fizičke spremnosti) te onu periodiku koja je već prethodno digitalizirana (uz kriterij analize postojećih digitalnih sadržaja). U drugom koraku istraženi su atributi za 25 izdvojenih periodičnih naslova. Odlučeno je ispitati 7 atributa: autorsko pravo, vrijednost građe, stupanj identifikacije s institucijom, stupanj zanimljivosti, metapodatke, kompletiranost građe te ponovno pitanje učestalosti korištenja. Zahvaljujući procijenjenim atributima bilo je moguće u trećem koraku, uz izbor odgovarajućeg modela, usporediti naslove i posložiti prioritete. Tijekom selekcije različiti naslovi su se po različitim parametrima pokazivali važnim. Te je tek na kraju trećeg koraka – određivanja prioriteta,

bilo moguće dobiti redoslijed naslova i na osnovi istraživanih atributa zaključiti koji je, od 25 prvotno razmatranih, najprioritetniji za Knjižnicu u ovom trenutku. Dobiveni niz pokazao je da se radi o naslovu Vrhbosna, za kojim slijede Katolički tjednik, Svesci, Bosphanski glasnik itd.

Time je završena uvodna etapa procesa digitaliziranja kao cjeline – etapa selektiranja. Premda, analizirani atributi jesu dio odabira i u slučaju neperiodične građe, zbog specifičnosti te vrste građe, kao što su mnoštvo autora, promjenjivosti koje se odnose na formalnu obradu te stupanj oštećenosti, njihovo razmatranje je za periodiku prošireno. Ponajprije, zahtijeva više vremena i novca za potpune analize.

6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Širom svijeta „rađaju se“ digitalni arhivi periodične građe. Premda za njihovu digitalizaciju ne postoji univerzalna shema, postoje primjeri dobre prakse koji nude niz preporuka i upozoravaju na probleme s kojima su se pojedini timovi susretali u različitim uvjetima te s različitom građom. To može biti dobar temelj nastanka ujednačenih formi pristupa selekciji digitaliziranja periodike. Važnost selekcije periodike višestruko je bitna. Prije svega, omogućava nastanak upotrebljivih sadržaja, pretraživih i lako korištenih. S druge strane, smanjuje mogućnost pojavljivanja neadekvatnih repozitorija koji bi neupotrebljivošću dodatno zagušili digitalni „prostor“. Kako se digitalni sadržaji još uvijek samo tiskane periodike ne bi pretvorili u besmislene digitalne podatke, bez mogućnosti evaluacije i lakog pronalaženja, potrebno je tiskanu građu koja se prenosi u digitalni oblik prethodno procijeniti i analizirati. Način i metoda procjene sastoje se od niza parametara koji se moraju definirati u najranijoj fazi razmatranja digitaliziranja. Parametri, koji su neraskidivo umreženi, ne mogu biti podjednake važnosti za različite institucije. Stoga je nužno njihovo definiranje usmjeriti vrsti i ciljevima institucije koja kreće u proces. Ustanova, nadalje, mora imati jasnu sliku svojih korisnika – tko su, kakvi su im zahtjevi i mogućnosti, koji su problemi s kojima se susreću pri korištenju građe, prije svega. Na osnovi definiranih problema u snalaženju s tiskanom građom i definiranog cilja digitaliziranja moguće je odrediti kriterije na temelju kojih će se građa izdvajati te nadalje ući u proces procjenjivanja atributa građe zasebno.

Opće smjernice za selektiranje i digitaliziranje građe uopće bilo je moguće primijeniti na periodiku kao izdvojenu vrstu građe. Pri tome su uočene određene dopune, ali ne i potpune izmjene pitanja koja se postavljaju za građu uopće. Dopune se odnose na činjenicu kompleksnije „prirode“ periodične vrste građe i podrazumijevaju ponajviše veću opsežnost određenih istraživanja. Ta-

kođer, činjenica da izlazi kroz duži vremenski period, da u njezinu nastanku sudjeluje mnoštvo individua koje mogu i ne moraju biti potpisane, da mijenjaju učestalost izlaza, ali i format kao i sadržajnu strukturu, utječe na opsežnije selektiranje koje zahtijeva više ulaganja i duži vremenski period za istraživanje u odnosu na neperiodičnu građu.

Podaci koji proširuju selekciju periodike u odnosu na drugu građu, čineći izbor prioriteta periodične građe kompleksnijim u odnosu na detalje selektiranja tiskanih knjiga, odnose se na sljedeće postavke:

1. Odrediti vrijednost znatno je teže. Ona mora biti iskazana kroz ukupnu procjenu, razmatranje svih brojeva svakog godišta kroz povijesni i društveni kontekst vremena u kojem je naslov izlazio, ali i kasnije, u smislu značenja i utjecaja koji je izvršio na današnjost. Shvaćanje konteksta vremena jednog naslova iz prošlosti podrazumijeva i konzultiranje mnogih drugih izvora koji su izlazili paralelno s njim, ali i živote i istaknute sudbine pojedinaca koji su u njima pisali.
2. Fizičko stanje periodike je lakše definirati nego njezinu vrijednost, iako i ono samo doprinosi stupnju vrijednosti određenog naslova. Starim primjercima doznava se veća vrijednost u odnosu na noviju građu s podjednakom suštinskom vrijednosti. Fizičko stanje, iako jednostavno zbog konkretnosti utvrđivanja, zahtijeva razmatranje i procjenjivanje svakog primjerka zasebno.
3. Iako se smatra da je stara periodika „slobodna“ kada se radi o autorskim pravima, ne preporučuje se u potpunosti oslanjati na to te se sugerira ispitati promjene vlasnika i izmjene do kojih je moglo doći u izdavaštvu. Također, pojedini autori, zbog mnogih pseudonima i zbog čestog nepotpisivanja članaka, proširuju analizu selektiranja.
4. Učestalost korištenja stare periodike ne smanjuje se i uz mnogo tekućih naslova, kao i onih online dostupnih digitalnih sadržaja. Periodika „živi“ kroz duži vremenski period

te se sadržajno bavi širokim spektrom tema koje se danas aktualiziraju u pojedinačnim istraživanjima i društvenim trendovima. Stoga, nije lako predvidjeti buduće trendove i definirati kriterij učestalosti budućeg korištenja određenog naslova od prvog do posljednjeg godišta.

Prema tome, o periodici prilikom izbora prioriteta za digitalizaciju moguće je promišljati u okvirima postavki koje literatura definira za građu uopće, kroz problematiziranje sljedećeg:

1. učestalosti i načina korištenja razmatranih naslova, uz prethodno određeni cilj, koji se u slučaju periodične građe definira kroz: veću i bolju dostupnost, lakše i jednostavnije rukovanje, zaštitu izvornika od daljnjeg mehaničkog uništavanja i objedinjavanje rasutih godišta
2. autorskog i srodnih prava
3. vrijednosti razmatranih naslova
4. fizičkog stanja građe.

U ovome radu, čiji je cilj definiran uspostavom liste prioritetne periodične građe za digitaliziranje u Knjižnici Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu, provedena su istraživanja i analize koje su uključile, uz one provedene u samoj Knjižnici, sljedeće institucije: Bošnjački institut - Fondacija Adil Zulfikarpašić, Arhiv Bosne i Hercegovine, Gazi Husrev-begovu biblioteku, Historijski arhiv Sarajeva, Knjižnicu franjevačke teologije u Sarajevu, Nacionalnu i univerzitetsku biblioteku Bosne i Hercegovine, Narodnu i univerzitetsku biblioteku Republike Srpske, Digitalni arhiv Infobiro Mediacentra te Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine. Istraživanja su se odnosila na pretraživanja kataloga spomenutih institucija, online i/ili kartičnih kataloga te analize prošlih, trenutnih i planiranih projekata digitaliziranja periodike koju spomenute institucije skladište, a koje su provodile samostalno ili u suradnji s drugim institucijama. Prvotna istraživanja rada odnosila su se na katalog, stanje građe i korisničku skupinu same Knjižnice KBF-a. Time je omogućen uvid u stanje periodične građe, ali još važnije, u potražnju, probleme i mogućnosti korisnika koji se Knjižnicom

služe. Ankete provedene u Knjižnici obuhvatile su ukupne korisnike, kako primarne – profesore i studente Teologije, tako i vanjske kojima je Knjižnica na raspolaganju.

Pri određivanju prioriteta periodike u radu je korišten pristup selekciji kroz 3 koraka: predlaganje, procjenjivanje i određivanje prioriteta. Takva shema u tri koraka razrađena je definiranjem niza pitanja, koja su sumirana iz općih preporuka za digitaliziranje i selektiranje od strane uspješnih lokalnih i svjetskih projekata digitalizacije.

Primjenjujući takvu shemu, bilo je moguće iz ukupne periodične građe Knjižnice izdvojiti niz od 25 naslova koji su, na osnovi analiziranih parametara i procijenjenih kriterija za svaki od 25 naslova, prioriteti za bolje usluživanje korisnika. Kako se radi o univerzitetnoj knjižnici, način pristupa selekciji bio je prije svega usmjeren na korisnike kao studente s posebnom vrstom zahtjeva. Zahtjevi ove vrste tematski su usmjereni, u najvećoj mjeri granično definirani zadatkom, te se ne radi o pretraživanjima zabave radi. S takvim preduvjetom bilo je moguće jasno definirati probleme s kojima se susreću, zatim i primarni cilj digitaliziranja – lakši pristup i veća dostupnost često korištenoj periodičnoj građi, te zaštita starih primjeraka i sprečavanje daljnjih mehaničkih oštećenja. Jasan cilj olakšao je izdvajanje kriterija koji su dalje razmatrani te vrednovanje atributa pojedinačnih periodičnih naslova. Dobiveni rezultati su uz primjenu višeatributne metode TOPSIS posloženi u niz prema kojem se vidi da je naslov *Vrhbosna* prvi prioritet digitaliziranja periodike u Knjižnici, za kojim slijede: *Katolički tjednik, Svesci, Bosanski glasnik, Stadler, Glas Koncila, Svjetlo riječi, Dobri pastir, Glasnik mira, Radosna vijest, Naša ognjišta, Vrela i prinosi, Behar, Glasnik Srca Isusova i Marijina, Preporod, Sveta Cecilija, Kana, Katolički list, Hrvatska misao, Kršćanska obitelj, Marulić, Hrvatsko kolo, Biblija danas, HUM, Jevrejski pregled*.

Provedenim istraživanjima, dakle, ostvaren je definirani cilj rada. Od 550 naslova, koliko je ukupno deponirano u Knjižnici, izdvojeno je 25 koji su složeni po prioritetnosti. Analizirana je

građa, ali i oni koju ju koriste, te je mogućnost nastanka digitalnih oblika koji u budućnosti neće biti korišteni svedena na minimum. Grupiranjem istraženih kriterija i jasno definiranim pitanjima koja se postavljaju kroz analize uobličena je shema koja će biti od višestruke koristiti istraživačima srodnih zanimanja. Prvenstveno će skratiti vrijeme istraživanja potrebnih propitivanja i umanjiti sredstva potrebna za istraživanja, kao i troškove vezane uz komuniciranje, iščitavanje i prezentiranje koji su vezani uz pripremu ulaska u projekte digitaliziranja. Struktura pristupa konkretnoj digitalizaciji periodike koja je dana u radu olakšat će pristup selekciji digitaliziranja periodične građe i sam način realizacije digitalnih projekata periodike u visokoškolskim knjižnicama. Rad objedinjuje pitanja iz praktičnih provedbi pojedinih procesa digitaliziranja te jednostavnom shemom olakšava primjenu konkretnih koraka. Doprinos rada može se također istaknuti na polju širenja dostupnosti informacija o periodici koju skladišti Knjižnica KBF-a u Sarajevu, što je do sada bilo moguće jedino putem internog kartičnog kataloga. Boljom dostupnošću informacija o stanju u depou i analizom dostupnosti pojedinih naslova koje su dane u ovome radu, zasigurno će se olakšati buduća srodna istraživanja i omogućiti suradnja Knjižnice sa srodnim institucijama. Bez provedene selekcije ne bi bilo moguće procijeniti trenutnu potražnju i mogućnosti digitaliziranja vezanih uz pojedine naslove. Postojala bi opasnost od nastanka i ulaganja u digitalni oblik koji neće biti korišten i ulaganja u projekt koji se iz različitih razloga neće moći provesti do kraja. Stoga je potpuna analiza, koja uključuje propitivanja stanja i korištenja građe, kao i propitivanja vezana uz korisničku procjenu vrijednosti i učestalosti korištenja, i više nego nužna.

Virtualni dokumenti danas su nezaobilazni u bibliotečnom poslovanju i djelovanju svih segmenata biblioteka. Univerzitetske knjižnice sve više se susreću sa zahtjevima za digitalnim sadržajima i digitalizacijom građe koju skladište, kako periodične tako i ostale. Rad je nastao u nadi da će poslužiti kao prijedlog te da će promatranja, analize i tvrdnje sadržane u njemu biti od koristi.

BIBLIOGRAFIJA

- AGUERA, Helen. „The U. S. National Digital Newspapers Program: Thinking Ahead, Designing Now; Part I; Program Development“. Uredio Hartmut WALRAVENS. *Newspapers of the World Online: U. S. and International Perspectives. Proceedings of Conferences in Salt Lake City and Seoul, 2006.*, 79-82. IFLA Publications 122. Munich: K. G. Saur Verlag, 2006.
- AYRIS, Paul. Joint RLG [Research Libraries Group], NPO [National Preservation Office] *Preservation Conference Guidelines for Digital Imaging „Guidance for Selecting Materials for Digitisation“* http://eprints.ucl.ac.uk/492/1/paul_ayris3.pdf (11. 7. 2015.).
- BADKE, William. „Student Theological Research as an Invitation“. *Theological Librarianship: an Online Journal of the American Theological Library Association* 5, 1 (2011.), str. 30-42. <https://journal.atla.com/ojs/index.php/theolib/article/view/200/507> (22. 2. 2012.).
- BAKARŠIĆ, Kemal. „Uvod u digitalne biblioteke“. *Bibliotekarstvo: godišnjak društva bibliotekara Bosne i Hercegovine = Librarianship: Annual of the Library Society of Bosnia and Herzegovina* 42 (1997.), 7-19.
- BERNADIĆ, Mario – Irena PEJIĆ. „Knjižnica katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu“. *Bosniaca: časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine* 18 (2013.), 43-49.
- BAUER, Kathleen – Ian BOGUS – Karen KUPIEC – Jennifer WEINTRAUB. „Digitization of the Yale Daily News Historical Archive“. Uredili Kwong Bor NG – Jason KUCSMA. *Digitization in the Real World: Lessons Learned from Small and Medium-Sized Digitization Projects*, 274-288. New York: Metropolitan New York Library Council, 2010.) dostupno na: http://metroblogs.typepad.com/files/ditrw_17.pdf

- BIDLACK, Beth. „Faculty-Librarian Collaboration and Collection Development Policies: Three Experiences in Different Contexts“. *American Theological Library Association Summary Of Proceedings* 61 (2007.), 58-61. [EBSCO, 10. 2. 2015.
<http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=3&sid=95822ce7-3dc9-4a33-ac01-f5e06939460a%40sessionmgr111&hid=124&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=rh&AN=ATLA0001641515>
- BILLINGTON, James. „Biblioteke: Kongresna biblioteka i informaciono doba“. *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* 1 (1999.), s.p. http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=485 (18. 3. 2012.).
- BILLINGTON, James. „Libraries, the Library of Congress, and the Information Age“. *Books, Bricks and Bytes: Libraries in the Twenty-First Century*. Uredili Stephen R. GRAUBARD - Paul LECLERC. New Brunswick: Transaction Publishers, 1998., 35-54.
- BRUMEN, Matija – Alenka BLATNIK. „Recent Developments and Results of the European Libraries Project Ebooks on Demand (Eod), National and University Library, Slovenia“. *Review of the National Center for Digitalization* 21 (2012.), 87-93. <http://elib.mi.sanu.ac.rs/files/journals/ncd/21/ncd21087.pdf> (2. 2. 2013.).
- BREIVIK, Patricia Senn – Gordon Elwood GEE. *Information Literacy: Revolution in the Library*. American Council on Education. New York: American Council on Education: Macmillan; London: Collier Macmillan, 1989.
- CAMERON, Fiona. „Beyond the Cult of the Replicant: Museums and Historical Digital Objects – Traditional Concerns, New Discourses“. Uredile Fiona CAMERON – Sarah KENDERDINE. *Theorizing Digital Cultural Heritage: a Critical Discourse*, 49-75. Cambridge – London: The MIT Press, 2007.

- CASTELAS, Manuel. *Uspon umreženog društva*. Zagreb: Golden marketing, 2000.
- CHAMPIO, Erik – Dave BHARAT. „Dialing Up the Past“. *Theorizing Digital Cultural Heritage: a Critical Discourse*. Uredile Fiona CAMERON – Sarah KENDERDINE. Cambridge – London: The MIT Press, 2007., 332-347.
- COHEN, Daniel J. – Roy ROSENZWEIG. *Digital History: a Guide to Gathering, Preserving, and Presenting the Past on the Web*. <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/exploring/3.php> (9. 12. 2011.).
- COLE, Timothy W. „Building Good Digital Library Collections: A Dynamic Framework“. *Educause Review* 37 (2002.), 12-13. <https://net.educause.edu/ir/library/pdf/erm0269.pdf> (11. 7. 2015.).
- DIZDAR, Senada. *Od podatka do metapodatka*. Stručna biblioteka literatura Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, 2011.
- DIZDAR, Senada. *Metapodaci i digitalni objekti u muzejskom okruženju*. <http://elibrary.matf.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/2040/023%2520DIZDAR.pdf?sequence=1>
- DIZDAR, Senada. „Promjene bibliotečke paradigme: od identifikacijske do bibliografske funkcije kataloga“. *Bosniaca: časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine* 12 (2007.), 20-29.
- DIZDAR, Senada. „Sarajevski cvjetnik: studija i bibliografija; magistarski rad“. Magistarski rad. Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2000.
- DOBREVA, Milena – Pierluigi FELICIATI. „User-Centric Evaluation of Digital Libraries: Three Case Studies“. *Review of the National Center for Digitalization* 18 (2011.), 1-14. <http://www.ncd.matf.bg.ac.rs/casopis/18/NCD18001.pdf> (15. 5. 2012.).
- EADIE, Mick. *The Digitisation Process: an Introduction to Some Key Themes*. <http://www.ahds.ac.uk/creating/information-papers/digitisation-process/index.htm> (4. 11. 2012.).

- FALLIA, Mariza. „The Digitization of Chilean Newspapers“. Uredio Hartmut WALRAVENS. *Newspapers of the World Online: U. S. and International Perspectives; Proceedings of Conferences in Salt Lake City and Seoul, 2006.*, 67-72. Munich: K. G. Saur, 2006.
- *Digit Periodicals Digitalisation*, 1998. www.ukoln.ac.uk/services/elib/papers/other/periodicals/ (21. 3. 2011.).
- FLAVIÁN, Carlos – Raquel GURREA, „Digital Versus Traditional Newspaper: Influences on Perceived Substitutability“, *International Journal of Market Research* 51 (2009.), 635-657.
- GOLUBOVIĆ, Dragan. „Experience of Infobiro Digital Archive in Digitization of BiH Press and Magazines“. *Review of the National Center for Digitalization* 21 (2012.), 147-154. http://elib.mi.sanu.ac.rs/pages/browse_issue.php?db=ncd&rbr=21&start=10 (6. 6. 2012.).
- GORMAN, Michael. *Postojana knjižnica: tehnologija, tradicija i potraga za ravnotežom*. Prevela Irena Krenjec. Posebna izdanja Hrvatskoga knjižničarskog društva 11. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2006.
- HAZEN, Dan – Jeffrey HORELL – Jan MERRILL OLDHAM. *Selecting Research Collections for Digitization: Full Report* *Selecting Research Collections for Digitization*, 1998. <http://www.clir.org/pubs/reports/hazen/pub74.html>
- HORRCKS, Christopher. *Marshall McLuhan i virtualnost*. Preveo Neven Dužanec. Biblioteka Znanost u džepu. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2001.
- HORVAT, Aleksandra – Danijela ŽIVKOVIĆ. *Knjižnice i autorsko pravo*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2009.
- *Hrvatska opća enciklopedija: Ku-Hm*. Uredio August KOVAČEC. 11 svezaka. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1999.-2009. s.v. „Jukić, Ivan Franjo (Frano)“, 394.
- *Hrvatski biografski leksikon: kam-ko*. Uredio Joško Barić. 7 svezaka. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1983.-2013. s.v. „Knežević Antun (Petar)“, 425.

- HWANG, Ching-Lai - YOON, Kwangsun. *Multiple Attribute Decision MAKing Methods and Applications*. Berlin: Springer Verlag, 1981.
- INTERNATIONAL FEDERATION OF LIBRARY ASSOCIATIONS AND INSTITUTIONS (IFLA) - INTERNATIONAL COUNCIL ON ARCHIVES. *Guidelines for Digitization Projects for Collections and Holdings in the Public Domain, Particularly those Held by Libraries and Archives, draft version March, 2002*. <http://www.ifap.ru/library/book126a.pdf> (9. 8. 2015.).
- IVANČIĆ, Jozo. „Scheme metapodataka u upravljanju dokumentima“. *Arhivski vjesnik* 44 (2001.), 103-121.
- JACKSON, Athena. „Balancing Selection and Digitization: Selection Nineteen and Early Twentieth Century Newspaper Titles for Online Access“. Uredile Carol SMALLWOOD – Elaine WILLIAMS. *Preserving Local Writers, Genealogy, Photographs, Newspapers, and Related Materials*, 47-54. Lanham, Maryland : The Scarecrow Press, Inc., 2012. http://www.google.ba/books?hl=hr&lr=&id=I_MIVfCA2QUC&oi=fnd&pg=PA47&dq=selection+for+digitizing,+2012&ots=sFK00dyXs&sig=uJ83VoCc5xaV5RKG64ywFaKK3E#v=onepage&q&f=true (6. 6. 2012.).
- KILBRIDE, William. *Why Bother With Digitization? Users and Using Digital Resources*. s.p. <http://www.ahds.ac.uk/creating/information-papers/why-bother-digitising/> (3. 9. 2011.).
- KING, Edmund. „Digitisation of Newspapers at the British Library“. *The Serials Librarian* 49 (2005.), 165-181. <http://www.bl.uk/aboutus/acrossuk/worknat/full/newsplanarticle.pdf>
- KLAIĆ, Bratoljub. *Veliki rječnik stranih riječi*. Priredio i dopunio Željko Klaić. Zagreb: Zora, ²1974.
- KLARIN, Sofija. „Pristup digitalnoj baštini“. *Edupoint: elektronički časopis za promoviranje informacijskih tehnologija u obrazovanju* 5,31 (2005.), 12-16. http://eprints.rclis.org/bitstream/10760/6523/1/edupoint_31_klarin.pdf (6. 4. 2011.).

- KODRIĆ, Lejla. „Kulturna baština u projektima digitalizacije: primjer Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu“. *Bosniaca: časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine* 11 (2006.).
- KRSTULOVIĆ, Zoran – Mojca ŠAVNIK. „Library Material Digitisation Project Coordination and E-Content National Aggregator in the Field of Culture“. *Review of the National Center for Digitalization* 21 (2012.), 75-86. <http://elib.mi.sanu.ac.rs/files/journals/ncd/21/ncd21075.pdf> (2. 2. 2013.).
- LÉVY, Pierre. *Cyberculture*. Preveo Robret Bononno. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2001.
- LUHMANN, Niklas. *Društvo društva*. 2 sv. Zagreb: Naklada Breza, 2011.
- MANDIĆ, Slobodan. *Kompjuterizacija i historiografija: 1995-2005*. Beograd: Istorijski arhiv Beograda, 2008.
- MATIŠIĆ, Ivica. *Ivan Franjo Jukić: Bosanski prijatelj*. s.p. <http://www.prometej.ba/clanak/kultura/ivan-frano-jukic-bosanski-prijatelj-267> (7. 6. 2011.).
- McCARTHY, Gavin. „Finding a Future for digital Cultural Heritage Resources Using Contextual Information Frameworks“. Uredile Fiona CAMERON – Sarah KENDERDINE. *Theorizing Digital Cultural Heritage: a Critical Discourse*, 245-260. Cambridge – London: The MIT Press, 2007.
- MACLEOD, Miles. „User-Centred Product Creation in Electronic Publishing – Good Practice Models“. *A Guide to Good Practice in Collaborative Working Methods and New Media Tools Creation*, 2004. <http://www.ahds.ac.uk/creating/guides/new-media-tools/mcleod.htm> (14. 9. 2011.).
- MCLUHAN, Marshal. *Razumijevanje medija: mediji kao čovjekovi produžeci*. Preveo David Prpa. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2008.
- MEMIJA, Minka. *Bosanski vjesnici: počeci štampe kod bosanskih muslimana*. Biblioteka Kulturna baština. Sarajevo: El-Kalem, 1996.

- MEMIJA, Emina . „Štampana knjiga i periodika u Bosni i Hercegovini 1800-1878: doktorska disertacija“. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 1984.
- MEYER, Erik T. – Arthur THOMAS – Ralph SCHROEDER. *Oxford Internet Institute, University of Oxford. Web Archives: the Future*, 2011. <http://www.scribd.com/doc/104443210/Digital-Archives-Guide>
- MOKRIŠ, Svjetlana. „Novine i njihova uloga u društvenoj zajednici“. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54 (2011.), 115-130. [http://www.google.ba/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CEEQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.hkdrustvo.hr%2Fdatoteke%2F1299%2Fvbh%2Fgod.54\(2011\)%2Cbr.4&ei=WujiT6eTKZDBswbm6KHCbg&usg=AFQjCNEhXTzF8rh34ZhrZUicfUOZPQFF6w&sig2=Gj5qbMeFAfZPhDhdDNQ_bw](http://www.google.ba/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CEEQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.hkdrustvo.hr%2Fdatoteke%2F1299%2Fvbh%2Fgod.54(2011)%2Cbr.4&ei=WujiT6eTKZDBswbm6KHCbg&usg=AFQjCNEhXTzF8rh34ZhrZUicfUOZPQFF6w&sig2=Gj5qbMeFAfZPhDhdDNQ_bw) (21. 3. 2012.).
- NABI, Somaira. „World Digital Library: a Case Study“. *Trends in Information Management* 8, 1 (2012.), 23-31. <http://ojs.uok.edu.in/ojs/index.php/crdr/article/viewFile/163/150>
- NAKIGANDA, Margaret. „Strategies for Increased Access to Older Newspapers: the Experience of Makerere University Africana; Special Collection Section“. Uredio Hartmut WALRAVENS. *Newspaper Collection Management: Printed and Digital Challenges*, 371-385. Munich: K. G. Saur, 2007.
- NATIONAL INITIATIVE FOR A NETWORKED CULTURAL HERITAGE [NINCH] - UNIVERSITY OF GLASGOW HUMANITIES ADVANCED TECHNOLOGY AND INFORMATION INSTITUTE, *The NINCH Guide to Good Practice in the Digital Representation and Management of Cultural Heritage Materials*, 2002. <http://www.ninch.org/guide.pdf> (9. 8. 2013.).
- NENEZIĆ, Snežana. The Digitization of Local Periodicals - Public Library Kruševac / The Seventh SEEDI Conference: Digitization of Cultural and Scientific Heritage Ljubljana, Slovenia May 17-18, 2012. http://www.nuk.uni-lj.si/dokumenti/2012/seedi/8_3_THE%20DIGITIZATION%20OF%20LOCAL%20PERIODICALS.pdf (5. 5. 2013.).

- OEHLERTS, Beth. „Digitizing Colorado State University’s Historic Photograph Collection: a Case Study“. Uredili Kwong BORNG – Jason KUSCMA. *Digitization in the Real World: Lessons Learned from Small and Medium-Sized Digitization Projects*, 364. New York: Metropolitan New York Library Council, 2010.
- OOGHE, Bart – Dries MOREELS. „Analysing Selection for Digitalisation: Current Practices and Common Incentives“, *D-lib Magazine: The Magazine of Digital Library Research* 15,9/10 (2009.).
<http://www.dlib.org/dlib/september09/ooghe/09ooghe.html>
- PEJANOVIĆ, Đorđe. Štampa Bosne i Hercegovine 1850-1941. Sarajevo: Svjetlost, 1949.
- PETRUŠIĆ, Renata – Jasenka ZAJEC. „Croatian Digitisation Projects of Newspapers and Journals – an Overview“ (The Seventh SEEDI Conference: Digitisation of Cultural and Scientific Heritage Ljubljana, Slovenia May 17-18, 2012.) <http://elib.mi.sanu.ac.rs/files/journals/ncd/22/ncd22132.pdf>.
- PHILLIPS, Jessica. „Educating the Community: Preserving Tomorrow’s Treasures Today“. Uredile Carol SMALLWOOD – Elaine WILLIAMS. *Preserving Local Writers, Genealogy, Photographs, Newspapers, and Related Materials*, 296-305. Lanham, Maryland: The Scarecrow Press, Inc., 2012.
- PHILLIPSON, Mark – Michael RYAN. „Special Collections, Digitization, and the Classroom: a New Mode“. Uredili Kwong BORNG – Jason KUSCMA. *Digitization in the Real World: Lessons Learned from Small and Medium-Sized Digitization Projects*, 402-419. New York: Metropolitan New York Library Council, 2010.
- PULJIĆ, Ivica. „Kroz povijest katoličkog tiska u Bosni i Hercegovini“. Priredili Ivo BALUKČIĆ – Franjo TOPIĆ. *Stoljeće Vrhbosne: 1887-1987.: radovi studijskih dana, održanih 25. i 26. studenog 1987. u Sarajevu u povodu stote obljetnice početka izlaženja revije Vrhbosna, s kazalom autora članaka i sadržajem godišta*. *Studia Vrhbosnensia* 8, 7-31. Sarajevo: Vrhbosanska visoka teološka škola, 1996.

- ROBERTSON, Wendy – Stephen HEADLY. „New Life to Old Serials: Digitizing Back Volumes“. *Serials Librarian: From the Printed Page to the Digital Age* 62 (2012.), 180-182. http://ir.uiowa.edu/lib_pubs/78/EBSCO
- RUSO, Angelina – Jerry WATKINS. „Digital Cultural Communication: Audience and Remediation“. Uredile Fiona CAMERON – Sarah KENDERDINE. *Theorizing Digital Cultural Heritage: a Critical Discourse*, 149-164. Cambridge; London: The MIT Press, 2007.
- SEITER ŠVERKO, Dunja. „Synergy Between Analogue and Digital Formats in the Space of Cultural Heritage (on the Example of the Republic of Croatia)“. *Review of the National Center for Digitization* 21 (2012.), 1-7. http://elib.mi.sanu.ac.rs/pages/browse_issue.php?db=ncd&rbr=21.
- SIMON, James. „Cooperative Digitization and Dissemination of World Newspapers: a Proposal“. Priredio Hartmut WALRAVENS. *Newspapers of the World Online: U. S. and International Perspectives. Proceedings of Conferences in Salt Lake City and Seoul, 2006.*, 73-77. Munich: K. G. Saur, 2006.
- *Smjernice za odabir građe za digitalizaciju, radna verzija*, 2007. URL: http://www.google.ba/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CE4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.kultura.hr%2Fcontent%2Fdownload%2F596%2F7925%2Ffile%2Fsmjernice_odabir.pdf&ei=N2HtT4r1PNP4QStiaXBDQ&usg=AFQjCNHfqSHMqUZwOMv1EPN9MwE4GC_oQA&sig2=vCRwrThC8aOwRIwWXsh_bA (6. 4. 2011.).
- SOBEL, Karen – Jeffrey BEALL. „Humanities Research, Book Digitization, and the Problem of Linguistic Change“. *Journal of Library Innovation* 2,2 (2011.), 3-15. <http://www.libraryinnovation.org/article/view/99/254> (2. 11. 2011.).
- STADLER, Felix – Jesse HIRSH. „Open Source Intelligence“. Uredili Konrad BECKER – Eric KLUITENBERG – Felix STADLER. *The Network Society of Control: Conference Reader; World-Info-Con 2002; a Public Conference in the Frame of World-information.Org Amsterdam 2002.*, 80-96. Amsterdam: [s.n.], 2002.

- STADLER, Felix – Jesse HIRSH. „Open Source Intelligence“. *First Monday* 7,6 (2002.) <http://www.firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/961/882> (12. 7. 2015.).
- STANČIĆ, Hrvoje. *Digitalizacija*. Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta, 2009.
- STEINBERGER, Naomi M. „Building a Virtual Library: a Case Study at The Library of The Jewish Theological Seminary“. Uredili Kwong Bor NG – Jason KUSCMA. *Digitization in the Real World: Lessons Learned from Small and Medium-Sized Digitization Projects*, 154-171. New York: Metropolitan New York Library Council, 2010.
- SMITH, Bernard. „Digital Heritage and Cultural Content“. Uredile Lizbeth GOODMAN – Katherine MILTON – Cultural Heritage Applications, European Commission, Information Society Technologies Programme, Luxembourg. s.p. *A Guide to Good Practice in Collaborative Working Methods and New Media Tools Creation: (by and for artists and the cultural sector)*. <http://www.ahds.ac.uk/creating/guides/new-media-tools/smith.htm> (4. 11. 2011.).
- SWEENEY, Mark. „The U. S. National Digital Newspaper Program: Thinking Ahead, Designing Now; Part II; Preservation Planning“. Uredio Hartmut WALRAVENS – [International Federation Library Associations and Institutions], 83-86. *Newspapers of the World Online: U. S. and International Perspectives: Proceedings of Conferences in Salt Lake City and Seoul, 2006*. Munich : K. G. Saur, 2006.
- ŠAHMANOVIĆ, Sadžida. „Istorijski arhiv Sarajeva“. *Kartografija i geoinformacije* 8 (2007.), s.p., file:///C:/Users/Irena/Downloads/kig8_institucije_istorijski.pdf (22. 7. 2015.).
- ŠAVNIK, Mojca – Tine MUSEK – Saša BAŽDAR. „Digitisation of Old Newspapers in The National and University Library of Slovenia (NUK)“. *Pregled Nacionalnog centra za digitalizaciju* 21 (2012.), 108. http://elib.mi.sanu.ac.rs/pages/browse_issue.php?db=ncd&rbr=21&start=10 (6. 6. 2012.).

- ŠOJAT BIKIĆ, Maja. „Baštinski pristup digitalizaciji povijesnih novina: od povijesnih novina do digitalne zbirke sadržaja“. *Medijska istraživanja* 12,2 (2006.), 19-40. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=36199 (25. 2. 2011.).
- TRIFUNOVIĆ, Bogdan – Aleksandar VUKAJLOVIĆ. *Dnevnik digitalizacije: uputstvo za korišćenje*. Čačak: Centar za digitalizaciju Gradska biblioteka „Vladislav Petković Dis“, 2010. Dostupno na: <http://www.cacak-dis.rs/dnevnik-digitalizacije-uputstvo.pdf>
- UGAH, Akobundu Dike. „Strategies for Preservation and Increase Access to Newspapers in Nigerian University Libraries“. *Library Philosophy and Practice (e-journal)* (2009.) <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1277&context=libphilprac> (12. 10. 2012.).
- UJEVIĆ, Tin. „Biblioteke“. *Pregled* 9,11 (1935.), 198.
- UZELAC, Aleksandra. „Digitalna kulturna dobra u informacijskom društvu između javne domene i privatnog vlasništva“, *Medijska istraživanja: hrvatski znanstveno-stručni časopis za novinarstvo i medije* 10,1 (2004.), 37-53. <http://www.mediaresearch.cro.net/clanak.aspx?l=hr&id=222> (16. 3. 2011.).
- VRANA, Radovan. „Vidovi organizacije digitalizacije građe u knjižnicama visokoškolskih ustanova Sveučilišta u Zagrebu“. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 55 (2012.), 41-64.
- ZAJEC, Jasenka – Sofija KLARIN ZADRAVEC. „Digitised Croatian Historic Newspapers and Journals“. *Review of the National Center for Digitalization* 21 (2012.), 99-106. http://elib.mi.sanu.ac.rs/pages/browse_issue.php?db=ncd&rbr=21&start=10 (6. 6. 2012.).
- ZAKON O AUTORSKOM PRAVU I SRODNIM PRAVIMA U BOSNI I HERCEGOVINI, 2002. http://www.maglaj.ba/download/pr_zakoni/Zakon%20o%20autorskim%20pravima%20BiH.pdf (18. 9. 2015.).

- ŽIVKOVIĆ, Danijela. *Elektronička knjiga*. Zagreb: Multigraf, 2001.
- WEST, John. *Town Records*. Chichester, Sussex: Phillimore, 1983.

KAZALO OSOBA

BAŽDAR, Saša	21, 95, 187
BELTRAM, Saša	60
BERNADIĆ, Mario	33, 178
BEZIĆ, Josip	35
BILINGTON, James	52
CASTELAS, Manuel	71, 180
ČEKADA, Čedomil	35
FALLIA, Marize	65, 88, 181
FLAVIAN, Carlos	67
GOLUBOVIĆ, Dragan	21, 57, 59, 181
GORMAN, Michael	44, 46, 48, 49-51, 63, 70-71, 132, 181
GREGORIJE, Velikomučenik	27
GUERREA, Raquel	67
HADROVIĆ, Stjepan	35
HEIM, Michael	46
JACKSON, Athena	18, 182
JAGATIĆ, Andrija	35
Jeglić, Antun	35
JUKIĆ, Ivan (Frano) Franjo	27-28, 181, 183
JURIĆ, Branko	149
KLAIĆ, Bratoljub	52, 182
KOŠČAK, Ivan	35
LANIER, Jaron	44
LEVY, Pierre	55-56
LUBETZKY, Seymor	47

LJUBOVIĆ, Božidar Goraždanin	27
McLUHAN, Marshal	44-47, 51, 181, 183
MOKRIŠ, Svjetlana	24-26, 184
MUSEK, Tina	21, 95, 187
NABI, Somaira	22, 184
OEHLERTS, Beth	76, 185
PANIČIĆ, Dalibor	62
PULJEK BUBRIĆ, Narcisa	61
ROBERTSON, Wendy	21, 106, 186
RODINIS, Andrej	60
SARAČEVIĆ, Narcis	59
SOPRON, Ignjat	27
SPAJIĆ, Zdenko	36
STADLER, Josip	34-35, 37, 39, 40, 99, 102, 111, 116, 136, 138-139, 142, 144-146, 148, 150, 153, 155, 157, 159, 162, 169, 175
STANČIĆ, Hrvoje	18, 20, 53, 187
ŠARIĆ, Ivan	35, 39
ŠAVNIK, Mojca	21, 95, 183, 187
ŠOJAT BIKIĆ, Maja	18, 43, 84, 123, 188
ŠPILJA, Faruk	62
TOPAL-paša, Šerif Osman	27
VAJDNER, Josip	149
VRANA, Radovan	22-23, 51, 74, 125-127, 131, 188
ŽERO, Adisa	59

KAZALO POJMOVA

<i>Acta Apostolicae Sedis</i>	38, 100
Aktualizacija	45, 56
Američko sjećanje (American Memory)	51
Analogni dokument	13, 19-20, 41, 45-46, 49-50, 52-53, 55, 57, 63-64, 67-68, 70, 73, 75, 79, 92, 105, 132
Arhiv Bosne i Hercegovine	13, 60, 110, 151, 174
Atributi	22, 124-126, 128, 132-136, 138, 140, 144-151, 155-161, 164-165, 170-172, 175
Autorsko pravo	19-21, 43, 49, 91-94, 97, 102, 118-122, 137-139, 157, 159, 162, 170, 173-174, 181, 188
<i>Behar</i>	62, 100, 103, 113, 137, 139-140, 142, 144, 146, 148-150, 154-156, 158-159, 163, 169, 175
<i>Bibel und Liturgie</i>	38
Bibliografija	18, 27, 133, 149, 178, 180
Bibliografska kontrola	48, 50, 180
Biblioteka Sarajeva	57-59, 61, 110
Bibliotekari	22, 47, 50, 54, 59-60, 66-67, 75-76, 78, 107, 128
Bibliotekarstvo	47-49, 51, 63, 73, 78, 92, 130, 178
<i>Biser: list za širenje prosvjete među muslimanima BiH</i>	59, 62, 100, 103, 106
<i>Bismillah</i>	28

<i>Bosanska vila</i>	17, 57, 60, 62
<i>Bosanski prijatelj</i>	17, 25, 28, 38, 57, 59-60, 100, 102, 108-109, 183
<i>Bosanski vjestnik</i>	27-28
<i>Bosansko-hercegovačke novine</i>	60
<i>Bosna</i>	28, 57, 64
Bosna i Hercegovina	26, 30, 42, 56
Bošnjački institut Fondacija Adila Zulfikarpašića	13, 61, 91, 109, 151-153, 174
<i>Bošnjak</i>	62
<i>Christlich Pädagogische Blätter</i>	38, 101
Ciljevi digitaliziranja	42, 80,-81, 86, 90, 96, 119, 142, 160
Colorado State University	76, 185
Columbia University	76
<i>Dabro-bosanski istočnik</i>	62
Dematerijaliziranost	55-56
Digitalizacija	9, 11-13, 17-23, 38, 41-45, 51-58, 61-62, 64-72, 74, 76, 78-80, 82-84, 86-91, 93-96, 101, 104-108, 119-120, 122-123, 125-127, 131, 135, 137-138, 140-143, 161, 170, 172, 174-176, 183, 186-188
Digitalna građa	20, 22-23, 47, 50, 55, 58, 66, 70-71, 74-75, 80, 88, 91, 128, 131, 186, 188
Digitalna kultura	43, 45, 51, 188

Digitalna narodna biblioteka Srbije	11, 17, 179
Digitalna zbirka	18, 22, 42-43, 49, 76, 80, 84, 91, 107, 123, 126, 132, 149, 188
Digitalni arhiv	11, 17, 97, 172
Digitalni arhiv Infobiro Mediacentar	11, 13, 17, 56, 58-59, 108, 174
Digitalni dnevnik	74, 188
Digitalni dokument	41, 43, 45-47, 49-51, 54-56, 58, 69, 72-74, 92, 131-132
Dostupnost	9, 17, 19, 36, 43, 50, 57-58, 72, 74-75, 79-82, 84-86, 89, 107, 110, 119, 128, 131, 151, 170, 174-176, 178
Državna biblioteka u Moskvi	58
Elektronski dokument	48, 87, 130-131
<i>El-Hidaje</i>	62
Fizička spremnost	82, 94, 97, 118, 170
Fizičko stanje	19-20, 52, 75, 79, 96-97, 104-105, 173-174
<i>Franjevački vjesnik</i>	38, 102
Funkcionalni zadaci bibliografskog zapisa (FRBR)	15, 47, 133
<i>Gajret</i>	62
Gallica	57
Gazi Husrev-begova biblioteka	44, 57-58, 61-62, 105, 110, 151-154, 174, 183
<i>Glas Narodno-oslobodilačkog pokreta u Bosanskoj Krajini</i>	59
<i>Glasnik Zemaljskog muzeja</i>	58, 60

Gradska biblioteka „Vladislav Petković Dis“	74, 188
Historijski arhiv Sarajeva	13, 43, 60, 110, 151, 174, 187
Hrvatska kulturna baština	11, 17-18, 80, 109
Hrvatski portal znanstvenih časopisa Hrčak Srce	43, 107
Identificiranje s institucijom	20, 125-126, 144-145, 157, 159, 162
Indeksiranje	65
Informacija	13, 17, 25, 28, 30, 39-40, 43, 49, 51-52, 55, 58, 60, 63, 66-67, 70, 73, 128-131, 145, 148, 151, 155, 176
Internet	39, 42, 44, 64, 66, 74, 107, 109, 129, 184
<i>Kalendar Bošnjak</i>	60
<i>Kalendar Gajret</i>	61
<i>Kalendar Presvetoga Srca Isusova i Marijina</i>	38, 114
<i>Kalendar Prosvjeta</i>	60
Karakteristike	19, 20, 26, 29-31, 46, 49-50, 63, 79, 86, 92, 94-95, 120, 130-131, 141
Katalog	13, 40, 47-48, 133-134, 149-151, 174, 176, 180
Katolička Crkva	31-32, 114-117, 125-126, 138, 145
Katolička periodika	13, 24-25, 30-32, 59, 90, 98, 126, 138, 149
Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu	9, 15, 30, 33, 36-37, 77, 113, 122, 126, 138, 144-145, 199

<i>Književna krajina</i>	62
Knjižnica Franjevačke teologije u Sarajevu	13, 174
Knjižnica Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu	9, 12-13, 33, 37, 40, 64, 95, 174, 178
Kompletiranost	20, 73, 95, 97, 118, 134-135, 145, 150-155, 157, 159-160, 162, 170
Kongresna knjižnica (Library of Congress)	17, 51-52, 92
Konzervacija	87, 104-105
Kooperacija	18, 72, 76
Kooperativni online bibliografski sistem i servis CO-BISS	36, 39-40, 133, 149, 151
Kopije (digitalne)	42, 46-47, 52, 54, 88, 120
Korisnici	9, 11-13, 19-20, 39-40, 43, 45, 47-49, 52-54, 61, 63, 65-71, 74-77, 79-80, 82, 84-93, 95-98, 107-108, 119-120, 124, 126-132, 135-136, 142-143, 146-147, 170, 172, 174-176
Kriteriji (digitalizacije)	92-94, 97, 102, 107, 113, 123
Kulturna baština	11-12, 17, 21, 42-44, 52, 57-58, 87, 89, 92, 94, 105, 109, 123, 182-183, 188
<i>La Alaborada</i>	59
Međuknjižnična pozajmica	90
Međunarodna novinska koalicija (International Coalition on Newspapers, ICON)	17

Međunarodni savez knjižničarskih udruga i institucija (International Federation Library Association, IFLA)	12, 18-19, 47, 95
Međunarodno arhivističko vijeće (International Council on Archives, ICA)	18
Metapodaci	20, 55, 97, 102, 118, 128-133, 148-149, 157, 159, 162, 170, 180, 182
Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, NUBBiH	58, 105, 110, 152-154, 174, 180
<i>Nada</i>	17, 57, 60
Nadbiskupska klasična gimnazija	33-34
<i>Napredak</i>	38
<i>Napretkova Božićna knjiga</i>	60
<i>Napretkova Uskrsna knjiga</i>	60
<i>Neretva</i>	28
Novine	17-18, 21-22, 24-30, 43, 65, 91, 95, 98, 109, 116, 120-121, 137, 184, 188
Odabir	12-13, 18-22, 46, 52, 58, 64, 66, 68, 70-72, 78-82, 86-89, 91-95, 106-107, 113, 123, 127, 131-132, 144, 170-171, 186
Original	50, 52-55, 67, 87, 89, 91-92, 96, 104, 107, 120, 133
Oštećenost (građe)	67, 85, 88, 104, 171
<i>Otadžbina</i>	62

Periodika	12-13, 17-18, 21-22, 24-32, 38, 41, 56-68, 71-73, 76, 78, 81, 83-88, 90-91, 94-102, 106-113, 118-126, 128, 132-136, 141-143, 145, 147, 150, 155, 160, 169-176, 184
Predlaganje (grade)	13, 20, 64, 79, 86, 95-97, 106, 118, 160, 170, 175
Pretraživost	36, 81, 129
Prioriteti	11-13, 19-21, 39-40, 45, 52, 54, 64, 68, 70, 82, 86-87, 89-91, 95, 101, 104, 106, 110, 119, 124-125, 131-132, 134-136, 139, 160-161, 169-171, 173-175
Procjenjivanje	11, 13, 20, 31, 64, 79-82, 86, 95, 108, 113, 117-118, 125, 127-128, 131, 143, 158, 170, 172-173, 175
<i>Prosvjeta</i>	63
<i>Razvitak</i>	62
Relevantnost (informacija)	51, 86, 93, 118, 147
Restauracija	104-106
<i>Salname</i>	62
<i>Sarajevski cvjetnik (Gülşeni Saray)</i>	27-28, 59, 62, 180
<i>Sarajevski list</i>	57, 60, 62,
SEEDI South Eastern European Digitization Initiative	15, 21, 184-185
Serijske publikacije	25, 50, 84, 94
<i>Službeni dodatak</i>	62
Sopronova pečatnja	27

<i>Srpska riječ</i>	63
<i>Stimmen aus Bosnien</i>	38, 101
Stvaranje novih usluga	89, 170
Surogat	50, 52-56, 84, 88-89, 91, 106, 123, 131, 133
<i>Svijet</i>	18, 22
Svjetska digitalna knjižnica (World Digital Library, WDL)	15, 22, 71, 184
<i>Školski vjesnik</i>	58, 62, 100, 102, 108
Tehnologija	21, 23, 42, 44-47, 50, 69-71, 73, 75, 79, 87, 105, 129, 181-182
Težinski faktor	160-161
<i>The Yale Daily News</i>	82, 178
Tiskani oblik	45, 67-68, 85, 97, 131
TOPSIS metod	20, 161, 175
Učestalost korištenja	20, 37, 85, 88, 90, 96-98, 118- 119, 136, 143, 158, 160, 170, 173-174
Univerzalna decimalna kla- sifikacija, UDK	37
Univerzitetske knjižnice	13, 22, 33, 44, 48, 57-59, 62, 65, 68, 76-77, 95, 105, 108, 110, 129, 152-154, 170, 174-176, 178, 180, 183
<i>Vatan</i>	62
Vilajetska štamparija	27
Virtualni dokument	49
Virtualnost	41, 44-48, 181
Visokoškolske knjižnice	84, 124, 127, 147, 176
Vrednovanje (građe)	53, 86, 118, 124, 127, 133, 175

Vrhbosanska katolička bogoslovija	33-37, 149
Vrhbosanska nadbiskupija	34, 36-38, 68, 77, 115, 117, 145
<i>Vrhbosnensia</i>	37, 99, 102, 108
Vrijednost (građe)	19-20, 24, 26, 53, 55, 64, 67, 75, 79, 87-89, 92, 95, 97, 109, 118, 123-124, 133, 135-136, 138, 140-143, 145, 157-159, 161-162, 165-166, 169-170, 173-174, 176
Web	17, 42, 49-50, 66, 73, 79, 108-111, 127, 129-130, 139, 143, 180, 184
Zanimljivost (građe)	20, 97, 118, 126, 128, 141, 146-147, 170
Zaštita	11, 17, 43, 50, 55, 57, 67, 69, 78, 81, 86-89, 92, 105-106, 121, 170, 174-175
Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine	13, 57-58, 60-61, 108, 159, 174
<i>Zora</i>	62

